

BOSNA

BROJ 10 2/2026 CIJENA/10 €

JAKUB SALKIĆ:
DOSSIER VEJSIL ČURČIĆ –
PRVI DIPLOMIRANI
BOSANSKOHERCEGOVAČKI
ARHEOLOG

MA THIDA:
PERO, A NE MAČ,
PREDSTAVLJA
NAJVEĆU PRIJETNJU
NEKONTROLIRANOJ MOĆI

Škola bosanskog jezika u Oroslavju
NAŠ JEZIK, NAŠA DJECA,

NAŠ OTPOR NESTAJANJU

UVODNA RIJEČ

- 3 Filip Mursel Begović: *Sužanj Muhamed Kondžić - Bošnjak koji je iz inata izabrao biti Hrvat*

TEME

- 4 Tarik Ikanović: *Hodžić je razgolitio Dodikov narativ, pa mu zalijepili Bin Laden na rame*
- 8 Filip Mursel Begović: *Je li osmansko-orijentalno naslijeđe za Bošnjake „strano tijelo“?*
- 14 Nedim Hasić: *Svi zabrinuti, nikoga (u suštini) nije briga – Tiha likvidacija BHRT-a*
- 17 Nedim Hasić: *Kako je Andrićeva maštarija o nabijanju na kolac postala temelj srpskog narativa o muslimanima*

BOSANSKI JEZIK U REPUBLICI HRVATSKOJ

- 22 Škola u Oroslavju
Prof. dr. Ismail Palić:
Mnogi Bošnjaci u dijaspori mogu učiti od vas u Hrvatskoj
Prof. dr. Mirela Muftić Omerović:
Roditelji moraju znati da i oni moraju u sebe ulagati
Dalila Potogija, prof.:
Bosanski jezik ne smije postati suho gramatiziranje
Emina Kahrmanović, prof.:
Bosna je moje srce, Istra me prihvatila kao svoju
Amila Škorić, prof.:
Upisujte svoju djecu, učiti će osnove naše historije i kulture

PORTRETI

- 28 Jakub Salkić: *Dossier Vejsil Čurčić – prvi diplomirani bosanskohercegovački arheolog*

INTERVJU

- 34 Adnan Kaljanac: *Zbog kolonijalnog pristupa naša je arheologija prepuna lažnih podataka i pogrešnih interpretacija* (Razgovarao: Jakub Salkić)
- 38 Ma Thida: *Pero, a ne mač, predstavlja najveću prijjetnju nekontroliranoj moći* (Razgovarala: Vesna Ivezić)

HISTORIJSKA ČITANKA

- 42 Filip Mursel Begović: *Od Bagdada do Banje Luke – Biografija perzijske ljepote koja nadživljuje sva carstva* (Povodom izlaska knjige Harisa Derviševića)
- 48 Ahmed Imamović: *Sulejmanpašići – uspon i pad jedne velike bošnjačke vezirske kuće* (O knjizi Dževada Drine)
- 51 Jakub Salkić: *Husein-kapetan – Neko iz ejaleta, ko poznaje državne poslove, ko je odan vjeri i ko pomaže nemoćnu raju*
- 54 Stipe Majić: *Riječka Turska kuća koja progovora arapskim pismom*

KNJIŽEVNA BOSNA

- 58 Izedin Šikalo: *Okamenjena straža*
- 62 Almir Bašović: *Sarajevci*
- 67 Ahmed Ananda: *Priče sevdalinke*

OSVRTI

- 70 Irena Matijašević: *Obrazac kretanja koji je nepoznat „bezbrižnim mrtvacima“*

NOVI GLASOVI

- 72 Mirsada Delić Šerifović: *Zmaj koji je tražio svoje srce na izvoru Bune*

IZLOŽBE

- 74 Dino Trtovac počastio Osijek svojim multikolorima

BOSNA INFO

- 75 Po Mijić-Grhoja doktrini Bošnjak ima izbor ili šutjeti ili nestati
- 76 Antalya Diplomacy Forum
- 78 Esad Spahić: *U Labinu se nikada nisam osjećao kao stranac* (Razgovarala: Azra Kljajić)
- 80 Dan jedinstva Bošnjaka
- 84 Vanjska korica – *Enes Kišević* (pjesma)

Filip Mursel Begović,
glavni urednik

Fenomen međuprostora nije prolazna nelagoda jednog naraštaja. To je trajno mjesto u kojem vlastita matica bošnjačkog pisca ne prepoznaje, a hrvatska kultura ga svodi na manjinsku drugost ili, još gore, na stranca.

Sudbine međuprostora

SUŽANJ MUHAMED KONDŽIĆ: Bošnjak koji je iz inata izabrao biti Hrvat

Kada je umro književnik Muhamed Kondžić, ostavio je novac za one što će mu iskopati raku. Nije bilo svečanog ispraćaja ni komemorativnih govora u Društva pisaca. Kondžić, koliko znamo, sa svijetom koji ga je slomio nije imao više što razgovarati, otišao je čist od dugova i nepomiren – jer pomirenje nije ni tražio. Bošnjački pisac koji je poželio biti Hrvatom, a koji je do kraja ostao tuđin u sužanjstvu. Pisac kojega bošnjačka književnost drži u samom vrhu, a hrvatska na margini. Tek ponekad sa sladostrašćem nabace priču o tragičnom hrvatskom piscu egzotičnog imena Muhamed, čiju sudbinu eksploatiraju za obračune s Bošnjacima i nacionalistički narativ.

Rođen je 1932. u Derventi. Studirao je jugoslavistiku u Sarajevu. Selio se po Bosni kao novinar radničkih novina: Derventa, Prnjavor, Slavovski Brod, Tuzla, Travnik i naposljetku Zenica, gdje će ostati do smrti. U zeničkim novinama *Naša riječ* objavljuje članak o zadržarskim pronevjerama zbog kojeg mu montiraju politički proces. Osuđen je na robiju od 4,5 godine, nakon čega mu sin završava pod kotačima kamiona, a žena se ubija skokom kroz prozor zeničkog hotela. Odbija pomilovanje, iz zatvora izlazi u svijet u kojem mu nema povratka, ni u stan, ni u porodicu, ni u prijašnjeg sebe. Spava po kolodvorima i šahtovima parnog grijanja. No, tada se u njemu probude dva čovjeka koji su, ispostaviti će se, jedan čovjek: pisac i Hrvat, što kasnije javno deklarira u Sarajevu, na osnivačkoj skupštini HKD Napredak 1990. Književnost i nacionalno određenje izvire iz iste rane. Pisanje kao spas razuma, a nacionalno konvertitstvo kao moralni inat onima koji su sudjelovali u njegovom uništenju. Godine 1994. spalio je svoje knjige pred Općom bibliotekom u Zenici, izuzev djela "Žive muke", zatim traži da se povuku sve njegove knjige iz javnog optičaja. Umire od karcinoma pluća u Zenici 7. oktobra 1996.

Kondžičev slučaj nije izolirani biografski kuriozum. On je paradigmatičan. On stoji na crti dugog niza bošnjačkih pisaca u Hrvatskoj koji su živjeli i pisali u onome što treba imenovati svojim pravim imenom: u međuprostoru. To nije, kako bi to neki htjeli, prolazna nelagoda jednog naraštaja. To je trajno mjesto u kojem vlastita matica bošnjačkog pisca ne prepoznaje, a hrvatska kultura ga svodi na manjinsku drugost ili, još gore, na stranca. Mjesto između dva glasa i dvije šutnje.

Salih Alić, uz Hamzu Humu najznačajniji bošnjački pjesnik međuratnog perioda, umro je u Zagrebu potpuno zaboravljen – Tinov «čovjek za vratima gostionice». Slično je prošao Husnija Čengić, a podudarnih sudbina, posve gorkih, ima u međuratnoj generaciji koliko hoćete. Abdurezak Hifzi Bjelevac još je 1920. mislio da je rješenje "jugoslavenstvo, koje će konačno i biti

naša jedinstvena nacija", pa je i ta iluzija morala otići u dim, kao toliko sličnih kod Bašagića, Čatića, Selimovića, Nametka, Muradbegovića pa i Skendera Kulenovića. Nije to vjetropirstvo, to su, kako je davno upozorio prof. dr. Enes Duraković, dramatična iskustva traganja za identitetom koja opsesivno prožimaju svekolik tekst novovjeke bošnjačke kulture.

Pa kada nedavno neko, s ležernošću kvazianalitičara, kompletnu bošnjačku manjinu u Hrvatskoj olahko proglašuje "hrvatskim cvijećem" i to bez argumenta, bez znanja, bez ijednog spoznajnog reda iz Durakovića, Imamovića, Balića ili Hadžijahića, on, zapravo, nastavlja istu staru gestu poricanja koja Bošnjake pita što su, kao da i sami nisu na to pitanje stoljećima i preozbiljno odgovarali. Uostalom, tog odgovora se ne sjeća ni matica jer Sarajevo je prema sebi krajnje neodgovorno, a kamoli prema svojim piscima u dijaspori.

A kod Kondžića je posrijedi nešto bitno dublje. Njegova opsesivna tema je sužanjstvo, prema istoimenom naslovu njegove knjige, i to dvostruko: čovjek je sužanj zla i nasilja izvana, ali postaje i sužanj vlastite ideje, vlastite optike, vlastite optike. Pitanje koje se kao refren provlači – može li se lancem sačuvati sloboda, život metkom, ljubav mržnjom, sreća zlom – pitanje je koje pisac postavlja sebi, a ne samo svojim junacima. Pisac međuprostora živi to pitanje kao biografsku stalnost.

I zato se moramo, sažeto, složiti oko jedne stvari. Dobrom piscu i ostvarenoj, zreloj književnosti upravo je sama književnost domovina, sve je ostalo egzil koji traži svoju kuću. Jedna kuća pod dva krova ne stoji, konstrukcijski je nemoguća. Ali identiteti koji se prožimaju, koji nisu u svadi, sasvim su legitimni i može se istovremeno pripadati i hrvatskoj i bošnjačkoj književnosti, i može se, što je teže i što je istinitije, pripadati međuprostoru. Ta je pozicija bolna, ali ona je i kreativno poticajna. Iz nje su, na koncu, nikle neke od najboljih stranica koje smo na bosanskom i hrvatskom jeziku napisali.

Kondžić nije dobio ploču u Zagrebu, ni mjesto u hrvatskoj književnosti. Postoji ploča u Zenici i mjesto u antologiji bošnjačke književnosti. Ukupno gledano, dobio je nešto drugo, tekst koji ga nadživljuje. To je, na kraju, jedina domovina koja pisca ne izdaje. Ostaje zanimljivost da Kondžić, naime, nije dijasporni pisac, ni bošnjački pisac u Hrvatskoj, u geografskom smislu kao što su to bili Tahir Mujičić, Sead Begović, Feđa Šehović i Fadil Hadžić. On je nešto drugo: Bošnjak koji je u Zenici iz inata izabrao biti Hrvat, a kojega Zagreb nije primio, Sarajevo prešutjelo, a Zenica zaboravila. Međuprostor ga je našao, a da u njega nije fizički ušao. Granica između nacionalnih kultura, naime, ne crta se samo geografski, ona prolazi i kroz biografije. ●

TRADFEST I POSTTRADFEST

HODŽIĆ JE RAZGOLITIO Dodikov narativ, pa mu zalijepili Bin Laden na rame

Na Tradfestu je u središtu Zagreba zazvana ideja „neuspjele“ Bosne i Hercegovine i „nužnosti“ trećeg hrvatskog entiteta, a Armin Hodžić, zastupnik pet nacionalnih manjina u Hrvatskome saboru, jasno je tu operaciju imenovao kao uvođenje Dodikova narativa u Hrvatsku. Umjesto argumenta, dobio je fotomontažu s Osamom bin Ladenom i al-Bagdadijem, zelenu mudžahedinsku traku na čelu i pripisano „Allahu akbar“. Govor mržnje kojim se Bošnjaka pretvara u „mudžahedinskog teroristu“ i „unutarnjeg neprijatelja“ stara je tema na koju se mora reagirati.

PIŠE: Tarik Ikanović

Kad se nešto ne može reći u Republici srpskoj, to se izgovori u Zagrebu. Kad se ne može u Zagrebu, pošalje se u Mostar na hercegbosanske medije. A kad se ne može ni u Mostaru, stigne na opskurni Facebook-kanal pod nazivom „Hrvatski Kanal“, s fotomontažom u kojoj saborski zastupnik bošnjačke nacionalne manjine viče „Allahu akbar“ sa zelenom mudžahedinskom trakom na čelu, dok mu iza ramena namiguje bin Laden i al-Bagdadi. Tako, dakle, izgleda politička misao hrvatskih ultrakonzervativaca pod aprilskim suncem Zagreba 2026. godine. Trideset godina poslije rata, dvadeset poslije Tuđmana, deset poslije Plenkovićeve konsolidacije Hrvatske u europsku političku rutinu, taj je kanal nekome ipak nalijepljen na jezik kao istina o „neuspjeloj državi“.

Ali idemo redom. U Hotelu Dubrovnik, na Trgu bana Jelačića, zaklada Vigilare zajedno s poljskom organizacijom Ordo Iuris i američkim Heritage Foundationom, partnerom Trumpove administracije, organizirala je dvodnevni festival „Tradfest 2026.“, a među gostima je bio i Brian Brown koji je nedavno proglasio Vučićeve izbore u Srbiji „besprijeekornima“ pa preporučio da SAD „puno može naučiti od Srbije“. Glavna tema dvodnevne skupa, izvedeno u službenome

programu na engleskome jeziku, glasila je: *Bosnia and Herzegovina: A Failed State and the Imperative for a Third Croatian Entity*. Govornici Carafano, Pepić, Havel, Raspudić, zatim je tu bila nagrada kardinalu Puljiću za „životnu posvećenost vjeri i identitetu Hrvata u BiH“, upečatljiva i skandalozna mapa s tri federalne jedinice u kojoj je „Hrvatska republika“ označena crvenom bojom. Sve, dakle, u skladu s onim što već znamo o ovakvim okupljanjima, uljudbena terminologija, akademske diplome, sponzorska imena preko Atlantika, panel-diskusije, kavica i predizborni fotosi.

I kao i obično, kad takav skup završi, ostane neugodnih polemičkih tonova i još više neugodnoga političkog vonja.

KONFERENCIJA SA SPONZORIMA, ALI BEZ ALIBIJA

Treći entitet kao tema u Zagrebu ni pošto nije novost. Ono što jest novost jest sklop u kojem se ova teza danas plasira. Ako se hoće biti pošten, a pošten u ovim stvarima vrijedi biti, treba reći da rasprava o federalizaciji BiH nije izmišljena u Hotelu Dubrovnik. Ona postoji koliko i

sam Dejtonski sporazum, javljala se kroz Carrington–Cutileirov plan iz 1992., tinjala kroz različite faze poslijeratnih ustavnih rasprava, vraćala se u različitim think-tank elaboratima i hercegovačkim političkim programima. No upravo je zato važno pripaziti ko temu propagira, ko je financira i čija se agenda provodi.

Tradfestov sadržaj je, gledano s tehničke strane, koalicija triju strujanja: američkoga konzervativnog think-tankerstva s vidikom „kršćanske Europe“, srednjoeuropskoga desničarstva orbanovskog tipa i hercegovačke desnice koja desetljećima tone, ali svejedno junački diže glavu i kliče hrvatskom stolnom Mostaru u slavu. Sve bi se to, na koncu, moglo svesti na pluralizam, na to da svako ima svoje pravo da kaže svoje mišljenje, ali cijela operacija se svjesno odvila u trenutku u kojem je Milorad Dodik osuđen za neustavno djelovanje, a Stjepo Bartulica i Nikola Grmoja, nešto prije „Tradfesta“, oboje su gostili u Washingtonu na liniji MAGA pokreta. Heritage Foundation u istome je mjesecu pisao memorandume o „trećem entitetu“. Ne treba puno mašte da se vidi ko je tu izvođač radova, a ko podizvođač.

Zaboravimo na trenutak Hodžića i pogledajmo samu opremu prostora u kojem se rasprava odvija. Vigilare i Ordo Iuris udruge su koje su godinama unatrag vukle javne kampanje protiv Istanbulske konvencije, „rodne ideologije“ i „pobačajskoga lobi-ja“. Nemamo s njihovom konzervativnom misijom posebnih problema, niti s pravom da je javno izgovore, to im jamči i hrvatski Ustav i običajno pravo demokratske zemlje. Imamo, međutim, ozbiljan problem s činjenicom da se taj isti građanski front, koji se hoće prikazati zaštitnikom obitelji i tradicije, ne ustručava postati platformom za rasprave o teritorijalnoj reorganizaciji susjedne suverene države. Te dvije stvari, stvarno, nisu ista stvar, a od njih je drugu Vigilare svjesno preuzeo.

A američki Heritage Foundation posebna je priča. Think-tank koji se desetljećima bavi američkom unutarnjom politikom danas otkriva Balkan kao novi predmet svoje strateške pažnje. Što je tu novoga? Novo je to što njegovi savjetnici i suradnici dolaze izravno u Zagreb i govore o „trećem hrvatskom entitetu“ kao „jamcu stabilnosti“. Tu prestaje biti riječ o akademskoj diskusiji i počinje biti riječ o vanjskoj politici. I to o vanjskoj politici koja u istome dahu, preko Browna, podržava i Aleksandra Vučića. To znači da je linija Banja Luka–Beograd–Washington danas povučena s jednom novom postajom: Zagreb.

LOKALIZACIJA DODIKOVA NARATIVA

I tu je, posve precizno, intervenirao Armin Hodžić. Rekao je dvije stvari. Prvo da nezamislivo bi bilo da se u Berlinu ili Parizu drži panel pod naslovom „Neuspjela Francuska i njena teritorijalna reorganizacija“. Druga, ista je zaklada koja stoji iza ovog festivala lobirala za skidanje sankcija Miloradu Dodiku. Te su dvije rečenice bile dovoljne da se pred Hrvatskom javnosti postave pitanja o narativima koje konzumiramo?

Hodžić je učinio ono što se zove atribucija izvora, kad se dimni signal vidi izdaleka, i odgovorna javnost mora reći iz čije kuhinje dolazi. Hodžić je tu kuhinju imenovao - Dodikova. A onda je, sasvim u skladu s onim što politička higijena traži, dodao da Dodik nije ni prijatelj niti saveznik hrvatskoga naroda, niti Hrvatske, jer mu je hrvatski izborni zakon usputna stanica, a Oluja, kad mu zatreba, „genocidna operacija“. Ko ima oči, vidio je tu poruku jasno.

I tu je, nažalost, ono što stvar čini dvostrukom gorom. Hodžićevu argumentaciju doslovno je istoga dana potvrdio sam Nikola Grmoja. U kratkom istupu koji je trebao biti odgovor „na neutemeljenost“ Hodžićevih izjava, Grmoja je u istome dahu izjavio da je „BiH definitivno neuspjela država“ i da će „BiH biti uspješna kad Bošnjaci dobiju svoj entitet, što znači da i Hrvati imaju

svoj entitet“. Pa koja je onda razlika između ove rečenice i onih koje često izgovora Milorad Dodik na bilo kojoj banjalučkoj tribini? Razlika je u akcentu, Grmoja ima dubrovačko-neretvanski, Dodik banjalučki. Sve je drugo, suštinski, isto.

Što treba reći, Hodžić nije išao u proširene povijesne digresije. Nije podsjećao na Prliče iz haškoga tribunala, nije citirao presude, nije izlagao mape protjerivanja iz Livna ili Stoca. Na to je pretrpio tri vrste odgovora: kolegijalni iz Sabora (Grmoja), koalicijski iz Domovinskog pokreta (Dabro) i marginalno-medijske u kojima, među ostalima, bilježimo opskurni Facebook-kanal koji je zaključio da Hodžiću valja zalijepiti etiketu teroriste.

DABRIN VOZNI RED I LISTA NEPRIJATELJA

Josip Dabro iz vladajućega Domovinskog pokreta uputio je niz teških optužbi na račun dijela koalicijskih partnera, ponajprije Darija Hrebaka i Armina Hodžića. U njegovom istupu Hodžić je proglašen predstavnikom „velikobošnjačkoga projekta“, „antihrvatskoga djelovanja“ i „kulture samodestrukcije“. Onda se, kao na traci, povlače fraze o „Trumpovoj Americi“ kao prioritarnom savezniku, o predsjedniku Milanoviću kao „vanjskopolićkom domobranu“, o tome kako su Bošnjaci ti koji „otimaju politička prava hrvatskome narodu“ u BiH. I, ne smijemo to preskočiti, o muslimansko-bošnjačkome ratnom rukopisu kojeg, kako Dabro navodi, „Hrvati pamte“ jednako kao i srpski.

No, Bošnjaci pamte i hrvatske konclogore i presude za ratne zločine pa bi bilo dobro da taj rukopis Dabro, koji voli rafalat kalašnjikovom po kukuružištima, prvo izloži u vlastitome dvorištu, a zatim, ako preživi pogled u zrcalo, izvuče za dnevnu polemičku upotrebu. Ovako je optužba na Hodžićev račun samo još jedan otužni dokaz da Domovinski

pokret ne razumije razliku između sugovornika i neprijatelja. U Dabrinoj histeričnoj retorici nedvojbeno postoji poznati pristup koji jednoga koalicijskog kolegu pretvara u eksternoga neprijatelja. On je, doduše, naš zastupnik, ali zapravo služi tuđemu interesu. To je dovoljno blizu klasičnoj definiciji neprijatelja iznutra, kako bi je definirali uvodi u političke pojmove, da kojim slučajem o tome treba ozbiljno govoriti. Niti je Hodžić „neprijatelj“, niti je dio nekog „velikobošnjačkog projekta“ jer Hodžić je bošnjački zastupnik koji je samo rekao ono što je vidio. Ksenofobna politika na vrstu viđenja zapravo i ne zna nositi, pred njome posrće, pa onda kažnjava bilo retorikom poput Dabrine, bilo, što slijedi, fotomontažom.

FOTOŠOP-MUDŽAHEDIN

Na Facebook stranici imenom „Hrvatski Kanal“, a taj naziv u sebi nosi malo tipografsku ironiju jer Hrvatska kao zemlja s tim opskurnim kanalom nema apsolutno ništa, pojavila se serija fotomontaža u kojima je Armin Hodžić, kako bi se reklo u našim krajevima, „dotjeran“. Na prvoj slici nosi zelenu mudžahedinsku traku, dok mu iz oblacića izlazi natpis „Allahu akbar“. Na drugoj sjedi pored al-Bagdadija, ozloglašena vođe ISIL-a. Na trećoj se nalazi između Bin Ladena i al-Zavahirija, dok se u sredini kompozicije pojavljuje fotografija ruke koja drži svežanj novčanica afganistanskoga izgleda. U pratećem se audiozapisu komentator „pita“ je li Hodžić „duboko povezan s radikalnim strukturama Al-Kaide i Hamasa“, „ko ga financira“, „gdje je bio 7. listopada 2023.“ i, što je već domet krajnje političke fantazije, „zašto se novac iz Afganistana ne spominje“.

I ovdje se izlazi iz prostora polemike i satire. Ovdje počinje čista, klasična, udžbenički razlučiva produkcija govora mržnje. Metoda kojom se jedan građanin, izabran u Hrvatskome saboru, pretvara iz političara u

prijetnju, iz Bošnjaka u „mudžahedina“, iz osobe u metu. Nije slučajno što je Hrvatski Kanal zalijepio zelenu traku, a ne crveni rubac, i nije slučajno što je u gornjem desnom uglu fotomontaže pisalo „Allahu akbar“. To je, naime, signal toj svojoj publici da Bošnjak, kao Bošnjak, nije sugovornik nego „drugi“, „stranac“, „teroristički neprijatelj iznutra“.

Ne treba zaboraviti ni gdje se ovo događa. U Republici Hrvatskoj je u Domovinskome ratu, prema statistici hrvatskoga MORH-a, poginulo 1.187 Bošnjaka u redovima Hrvatske vojske, MUP-a i pridruženih postrojbi, oko 80 ih je nestalih, 350 je teško ranjeno. Bošnjaci su podizali zastavu na kninskome jarbolu u akciji Oluja. Bošnjaci su u Sabor unijeli zastavu prilikom njegova svečanog otvaranja 1990. godine. To je činjenica iz hrvatskih arhiva, koju isti onaj Grmoja osporava jer mu ne odgovora u kreiranju predrasuda prema Bošnjacima. A zastupnik tih istih Bošnjaka u tome istom Saboru danas se na ekranima nečijeg mobitela pojavljuje s mudžahedinskom trakom. To nije samo uvreda Hodžiću. To je uvreda i onim Bošnjacima koji su ginuli širom Hrvatske, za hrvatsku neovisnost i pod hrvatskom zastavom.

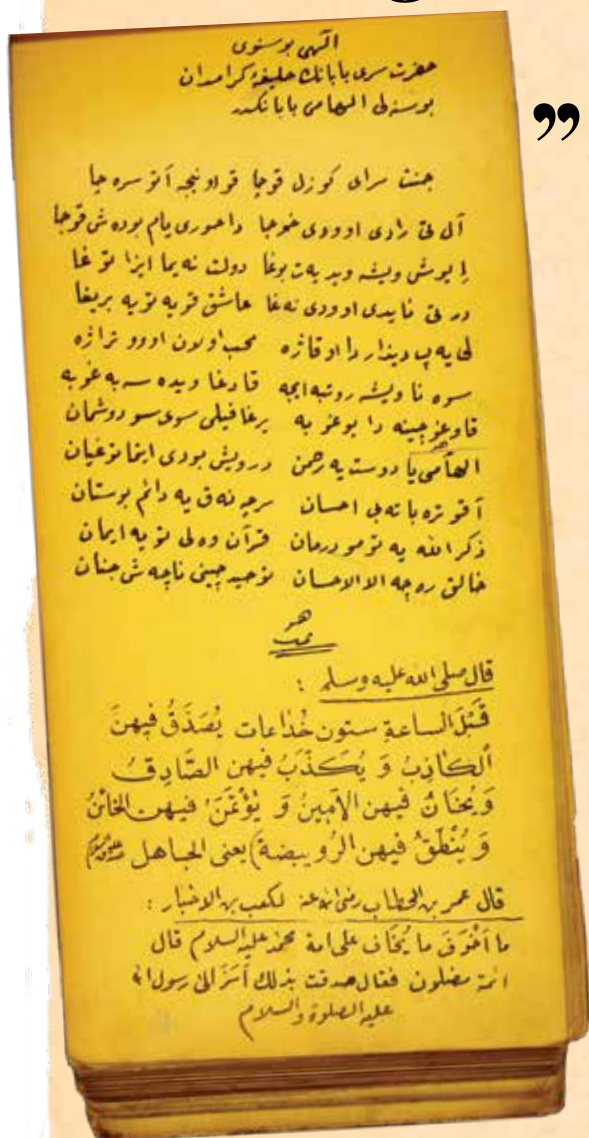
Treba napomenuti da se ovakvi sadržaji objavljuju u atmosferi koju je vrlo precizno priredio „Tradfest“, koju je proširio Grmoja u Saboru, a koju je Dabro u svome javnom istupu dodatno pothranio retorikom o antihrvatskome projektu. „Hrvatski Kanal“ samo je zadnja karika lanca. Ne najodgovornija, ali svakako najotvorenija. Onima koji bi ovo minimalizirali, valja reći da su, nažalost, dio ekosistema u kojem se mudžahedinska etiketa može slobodno prilijepiti zastupniku pet nacionalnih manjina u Hrvatskome saboru, a da nitko od mainstream političke scene ne reagira. To u 2026. godini ipak boli.

Hodžićev je odgovor, mora se reći, bio zrelijim od svega što mu je upućeno. Pustio je kratki video u kojem je, mirno, montirao izjave Grmoje i Dodika koje, riječ po riječ, ponavljaju isti narativ o „neuspjeloj državi“. Pustio je javnost da sama vidi. Onda je dodao samo jednu rečenicu: „Mene to neće spriječiti da nastavim i dalje beskompromisno zastupati naše stavove i naša uvjerenja.“

Ali na Hrvatskoj, kao zemlji u koju Bošnjaci ulazu povjerenje, ostaje dug. Bilo ko od vodećih hrvatskih političara može, ako mu je do stalo do demokratske države, sjesti pred kameru i izgovoriti: „U našoj zemlji jedan zastupnik nacionalne manjine ne može biti predmet fotomontaže s Bin Ladenom, u našoj zemlji govor mržnje prema Bošnjacima nije politički argument, u našoj zemlji se ‘Tradfest’, kao i svaki drugi festival, može održati, ali se s ‘Tradfesta’ ne može uvoziti Dodikov narativ pod ambalažom Heritage Foundationa.“ Ovo do danas nije izgovoreno. ●

Nakon osporavanja konstitutivnog sloja jedne kulture

JE LI OSMANSKO -ORIJENTALNO naslijeđe za Bošnjake „strano tijelo“?

Medžmua šejha Sirrije Sikirića (original iz Bošnjačkog instituta):
Rukopis pradjeda dr. Šaćira Sikirića, čija je doktorska disertacija „Derviške tekije i turbeta u Bosni“ (1919) sačuvala za potomstvo svetu geografiju bošnjačke duhovnosti. Dokument koji Lavićeva teza želi proglasiti „orijentalizacijom“, a zapravo tvori najdublji sloj bosanstva.

Koje ime dati čovjeku koji godinama jaše na identitetu koji su gradili drugi, orijentalisti, filolozi, sakupljači, književnici, prevodioci, a onda ustane i proglasi taj identitet „antibosanskim projektom“? Kako nazvati poziciju koja koristi plodove tuđeg rada za vlastitu promociju, a zatim taj rad diskvalificira?

PIŠE: Filip Mursel Begović

Povodom teksta Senadina Lavića objavljenog na portalu *Radiosarajevo.ba* pod naslovom „Bosanska nacija će živjeti usprkos antibosanskim projektima“ (7. 4. 2026.), u kojem se pod velom nekrologa Rusmiru Mahmutćehajiću obnavljaju odavno pobijene teze o navodnoj antibosanskoj ulozi orijentalistike i orijentalnih studija u Bosni i Hercegovini, nužno je reagirati. Mrtvima dugujemo mir, ali osporavamo teze koje se ponovo puštaju u opticaj kao da nikada nisu bile razotkrivene i pred licem naučne javnosti svedene na ono što zaista jesu: konstrukt koji, paradoksalno, ponavlja istu logiku antibosanstva kakvu autor navodno razotkriva.

STARA PIJESMA, NOVI PJEVAČ

U svom tekstu, Lavić piše o dvije linije antibosanstva: vanjskoj (srpstvo i hrvatstvo) i unutarbošnjačkoj. Protiv prve linije nema razumna čovjeka koji bi se mogao pobuniti - razaranje bosanskog identiteta kroz hegemonijske projekte srpstva i hrvatstva historijski je dokumentirana činjenica. No upravo u drugoj liniji Lavić iznosi vlastiti paradoks. On piše da je „proces orijentaliziranja bosanskog muslimanstva destrukcija bosanstva Bosne“ i da je „model svođenja kulture bosanskog muslimanstva na orijentalne

Senadin Lavić: Bivši predsjednik BZK „Preporod“ koji je pod svojim okriljem objavljivao orijentalnu baštinu Bošnjaka, a sada je proglašava „matricom antibosanstva“. Sudjelovao i u ukidanju imena „Preporod“.

sadržaje dominantna matrica antibosanstva”. Time, zapravo, u gotovo identičnim formulacijama ponavlja tezu koja se pripisivala Mahmutćehajiću na Petom naučnom skupu *Bosanskohercegovačka država i Bošnjaci 2015. godine* – sadržanoj u skandaloznoj tvrdnji da „Orientalistika na Filozofskom fakultetu u Sarajevu i Orijentalni institut služe za degradiranje Bošnjaka kao nacije i bošnjačke kulture i čine sve da predstave bošnjačku kulturu i bošnjačku književnost kroz arapsku, tursku i perzijsku, udaljavajući je na taj način od njenog izvora”.

Tvrdnja je 2015. godine, iako je Mahmutćehajić suočen sa reakcijama tvrdio da ju nije izrekao, izazvala jednoglasan i argumentiran odgovor naučne zajednice - arabista, turkologa, iranista, historičara - koji su je temeljito rastavili. Odgovorili su profesor emeritus Fehim Nametak, dr. Fazileta Hafizović, dr. Sabaheta Gaćanin, dr. Lejla Gazić, profesor Namir Karahalilović, dr. Amina Šiljak-Jesenković, docent Mirza Sarajkić, profesorica Amila Buturović s York Universityja u Torontu, arhivist Nenad Filipović, docent Elvir Musić. Nijedan od njih, nijedan, nije našao i trunke istine u toj optužbi. A sada se, deset godina kasnije, ista teza plasira u javnost kao da te polemike nije bilo, kao da su se ti odgovori istrošili od starosti ili kao da se argumentima može propisati rok trajanja.

LAVIĆEVO PREPORADANJE U NACIONALNOG BOSANCA JE POKUŠAJ DESTRUKCIJE USTAVNE KATEGORIJE BOŠNJAK

Teze Senadina Lavića ne negiraju Bošnjake izravno, kao što to čini, primjerice, njegov kolega s Političkih nauka Suad Kurtćehajić, koji bošnjaštvo proglašava „barbarizmom“. Lavić je suptilniji u svojoj destrukciji, on zastupa tezu da postoji jedna bosanska nacija kojoj pripadaju sve tri (ili više) etničke zajednice u Bosni i Hercegovini. Time slijedi viziju Rusmira Mahmutćehajića o bosanstvu kao transcendentnoj kategoriji, pojmu koji je trebao nadici etničke podjele, ali je umjesto toga postao nekomunikativna mreža filozofskih apstrakcija, pokušaj beatifikacije nečega što ni Srbi ni Hrvati kao kolektivi nikada neće prihvatiti.

Problem je i ustavni i praktičan. Ustav Bosne i Hercegovine, Aneks IV Daytonskog sporazuma, poznaje tri konstitutivna naroda: Bošnjake, Srbe i Hrvate. Kategorija „Bosanac“ u ustavnom smislu ne postoji kao nacionalna odrednica. Ona je geografska i patriotska, ali ne i konstitutivna. Kad Lavić govori o „bosanskoj naciji“, on zapravo govori o nečemu što nema uporište ni u jednom pravnom dokumentu na kojem počiva država čiju cjelovitost navodno brani.

Posljedice su najteže za Bošnjake izvan Bosne i Hercegovine. U Hrvatskoj su Bošnjaci priznati kao nacionalna manjina, i to ne etnička već nacionalna, što je ključna razlika. Nova generacija Bošnjaka u Hrvatskoj uglavnom nema bosanskohercegovačko državljanstvo, nije rođena u BiH, ali se identificiraju kao pripadnici bošnjačke nacije. Prema Lavićevoj logici, taj čovjek bi morao biti - Hrvat. Bošnjak u Srbiji bi, slijedom iste logike, bio - Srbin. Jer ako je „bosanska nacija“ jedina legitimna kategorija, onda izvan granica BiH ta kategorija gubi svaki smisao, a Bošnjaci u dijaspori i susjednim državama ostaju bez imena.

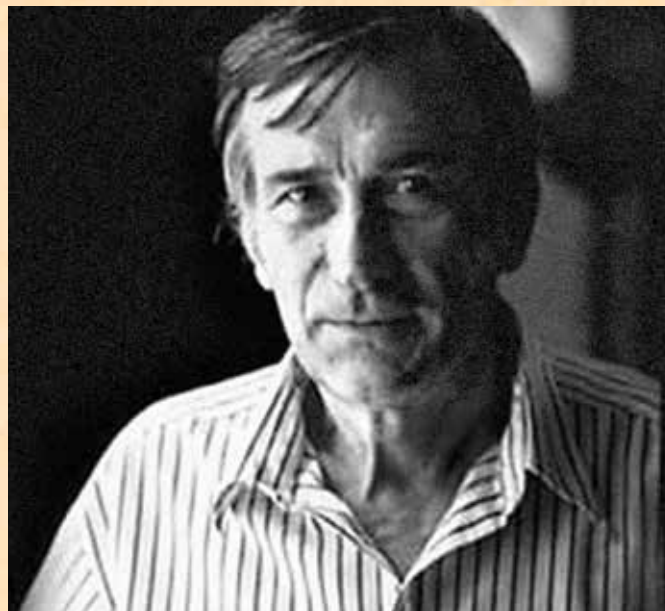
U Crnoj Gori i Hrvatskoj problem se usložnjava jer znatan dio ljudi i dalje koristi staro i nadiđeno ime za nacionalnost „Muslimani“, a sad se toj konfuziji dodaje i termin Bosanci koji nije ni ustavna ni manjinska kategorija ni u jednoj od tih država. Na sve to dodajmo i Mahmutćehajićevske nezgrapne i nemušte pojmove o nekom „bosanskom muslimanstvu“ i nekom „bosanskom biću“ i na koncu nekim „Muslimanima bosansko naroda“. Rezultat je kakofonija u kojoj se bošnjački identitet raspršuje upravo onda kada mu je potrebna najveća konzistentnost.

Upravo dijaspora najneposrednije osjeća posljedice tih teza jer za Bošnjaka koji živi kao nacionalna manjina u drugoj državi, pitanje imena nije akademska rasprava nego egzistencijalno pitanje. Ako prestanemo biti Bošnjaci i postanemo „Bosanci“, nestajemo iz ustava, iz popisa, iz političke vidljivosti. Postajemo folklor bez subjektiviteta.

Red prioriteta mora biti jasan a on podrazumijeva prvo nacionalno bošnjaštvo, zatim državotvorno bosanstvo. Bosanstvo je patriotizam, osjećaj pripadnosti zemlji i državi. Bošnjaštvo je nacionalni identitet koji po svom korijenu, jezičkom, historijskom i kulturološkom, automatski implicira bosanstvo. Biti Bošnjak znači biti probosanski u najdubljem smislu. Ali obrnuto ne funkcioniра jer biti „Bosanac“ bez bošnjaštva znači biti politička fikcija, idealna za manipulaciju. Srbi i Hrvati to znaju. Oni nikada neće biti „bosanska nacionalna manjina“. To se nudi samo Bošnjacima, da zaborave vlastito ime i postanu narod koji se raspao sam od sebe.

Rusmir Mahmutćehajić: Autor kojemu se pripisuje izvorna teza da Orijentalni institut i Odsjek za orijentalnu filologiju „služe za degradiranje Bošnjaka”. Naučna zajednica je tu tvrdnju jednoglasno odbacila 2015. godine. Lavić je ponavlja 2025 u nekrologu upravo Rusmiru Mahmutćehajiću.

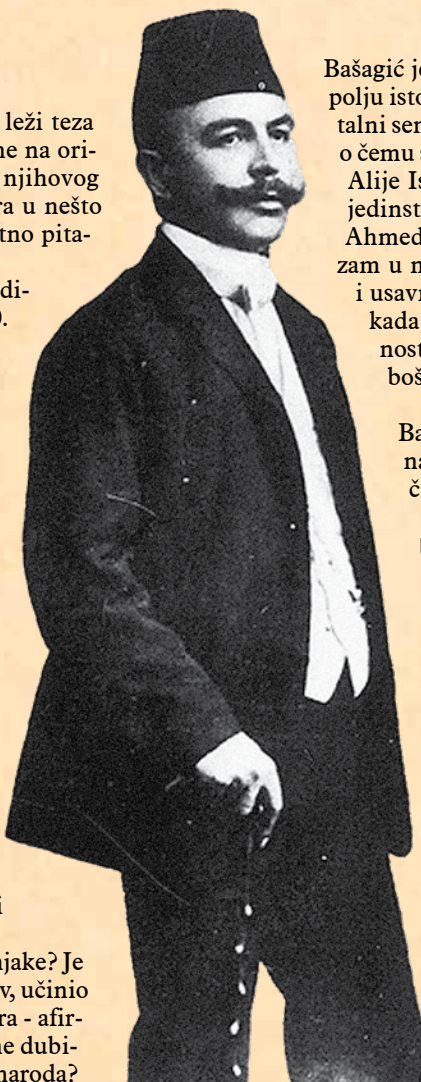
Alija Isaković: Priredivač „Biserja”, prve velike antologije bošnjačke književnosti. U nju je uvrstio i stvaralaštvo na orijentalnim jezicima, jer je znao ono što Lavić ne zna, bez tog naslijeđa, bošnjačka književnost ostaje bez temelja.

KO PLJUJE NA BAŠAGIĆA, PLJUJE NA BOŠNJAČKI PREPOROD

U samom srcu Lavićeve konstrukcije leži teza da istraživanje bošnjačke književne baštine na orijentalnim jezicima „otkida” Bošnjake od njihovog bosanstva, da ih „orijentalizira” i pretvara u nešto tuđe. Ali postavimo jedno sasvim konkretno pitanje: Šta je sa Safvet-begom Bašagićem?

Safvet-beg Bašagić - najvažniji preporoditelj bošnjačke kulture na razmeđu 19. i 20. stoljeća, utemeljitelj modernog bošnjačkog književnog i intelektualnog života, osnivač lista „Behar“, osnivač društva „Gajret“, predsjednik Bosanskog sabora - doktorirao je u Beču 1910. godine na temu „Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti”, čime je dao prvu sistematičnu studiju bošnjačke književne baštine na orijentalnim jezicima. Kako piše prof. dr. Enes Duraković u „Obzorima bošnjačke književnosti“, Bašagićeva disertacija predstavlja „prvi značajniji pokušaj književnohistorijskog pregleda bošnjačke književnosti na orijentalnim jezicima”. Bio je to čin akademskog patriotizma bez presedana - dokazati pred evropskom akademskom javnošću da Bošnjaci imaju bogatu književnu tradiciju, da su participirali u velikim tokovima svjetske kulture, da nisu kulturna praznina kakvom su ih prikazivali srpski i hrvatski nacionalistički narativi.

Je li Bašagić time „orijentalizirao” Bošnjake? Je li ih „otkidao od bosanstva”? Ili je, naprotiv, učinio upravo ono što Lavić deklarativno zagovara - afirmirao bosanstvo kroz dokazivanje kulturne dubine i civilizacijske participacije bošnjačkog naroda?

Bašagić je pisao da je „slava prvim našim pionirima na polju istočne prosvjete”, a u svojoj poeziji spajao orijentalni senzibilitet sa slavenskim folklornim naslijeđem, o čemu svjedoče i njegovi stihovi u antologiji „Biserje“ Alije Isakovića gdje se sevdalinka i gazel prepliću u jedinstven poetski amalgam. Kako je to uočio veliki Ahmed Muradbegović još 1926. godine: „Orijentalizam u nama postoji i mi ga samo možemo kultivirati i usavršiti višim općeljudskim vrijednostima, ali nikada iskorijeniti”, jer je ta struja orijentalne duhovnosti „stvorila jednu novu duhovnu komponentu” bošnjačkog bića.

Pljunuti na orijentalistiku znači pljunuti na Bašagića. A pljunuti na Bašagića znači pljunuti na sam bošnjački preporod. To je ono što Lavić čini, a čini se da toga nije ni svjestan.

LAVIĆ NE POZNAJE DJELO ŠAĆIROVO

Među knjigama koje su plod orijentalne filologije i bez kojih bismo bili neizmerno siromašniji stoji jedno djelo izuzetne vrijednosti - „Derviške tekije i turbeta u Bosni“ dr. Šaćira Sikirića, doktorska disertacija odbranjena u Budimpešti 1919. godine. Ovo je kapitalno djelo bosanske kulturne historije. Sikirić je bio unuk šejha Abdurahmana Sirrije Tajanstvenog, jednog od najvećih bošnjačkih tesavvuvskih pjesnika, dakle i sam potomak stare derviške loze koja je kroz stoljeća čuvala duhovni život Bosne.

Safvet-beg Bašagić: Književnik i utemeljitelj modernog bošnjačkog intelektualnog života, osnivač „Behara” i „Gajreta”, predsjednik Bosanskog sabora. Doktorirao u Beču 1910. na temu bošnjačke književnosti na orijentalnim jezicima. Prema Lavićevoj logici činio je „antibosanstvo”.

Amina Šiljak-Jesenković: Naučnica s Orijentalnog instituta koja je 2015. upozorila: „Jezik na kojemu su nastala neka djela ne određuje identitet autora.“ Odgovor koji Lavić nikada nije pročitao.

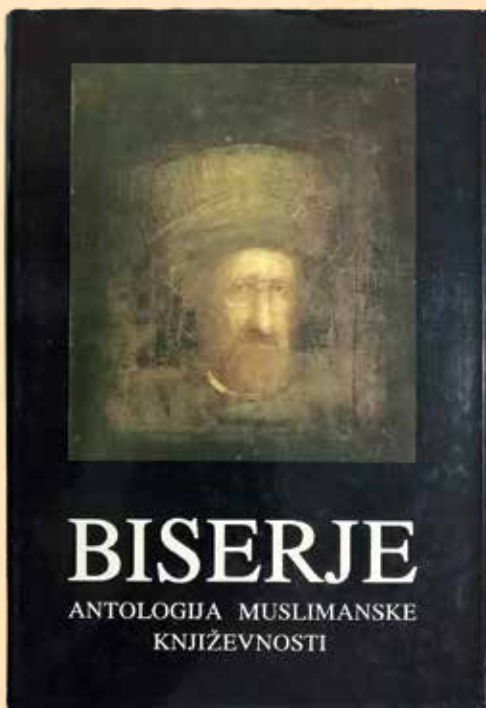
Fehim Nametak: Profesor emeritus i direktor Orijentalnog instituta (1994–1998). Na Mahmutćehajićevu optužbu odgovorio pitanjem koje i danas stoji: „Kakvi to Bošnjaci trebaju biti bez primjesa islamske kulture?“

U svojoj disertaciji Sikirić je dokumentirao i kartografirao svetu geografiju i mrežu derviških tekija i turbeta širom Bosne, od Blagaja do Oglavka, od Sarajeva do Fojnice. Zabilježio je podatke o šejhovima, o duhovnim lancima prijenosa znanja, o tekijama i historijskim ličnostima od Husrev-bega do Omer-paše Latasa koji su posjećivali ova mjesta. Ovo djelo je sačuvalo za potomstvo znanje koje bi inače nestalo u požarima, ratovima i namjernom uništavanju kulturnog pamćenja.

Prema Lavićevoj logici, Sikirić je „orijentalizirao bosansko muslimanstvo“. Prema istoj logici, tekije ili institucije u kojima su bosanski derviši stoljećima praktikovali zikir, učili ilahije na bosanskom jeziku, odgajali generacije u duhu bošnjačke duhovnosti, nisu bosanske nego „orijentalne“, tuđe, strane. Ali pitajmo se: Šta bi bosanstvo bilo bez tekije na Oglavku, bez šejha Sirrije koji je pisao stihove poput „Ja sam oblikom kaplja, ali sadržinom more“, bez šejha Ilhamije čija buntovna pjesma „Čudan zeman nastade“ ostaje živi glas otpora nepravdi? Šta bi bosanstvo bilo bez toga? Prazan pojam, to jeste pojam bez sadržaja, pojam koji bi se mogao napuniti čim god kakav politički poduzetnik poželi.

„BISERJE“ JE PRVA ANTOLOGIJA KOJA NE BI POSTOJALA

Pogledajmo sada u samu srž stvari. Književnik i novovijeki preporoditelj Alija Isaković, kada je priredio „Biserje“, prvu veliku antologiju bošnjačke književnosti, šta je učinio?

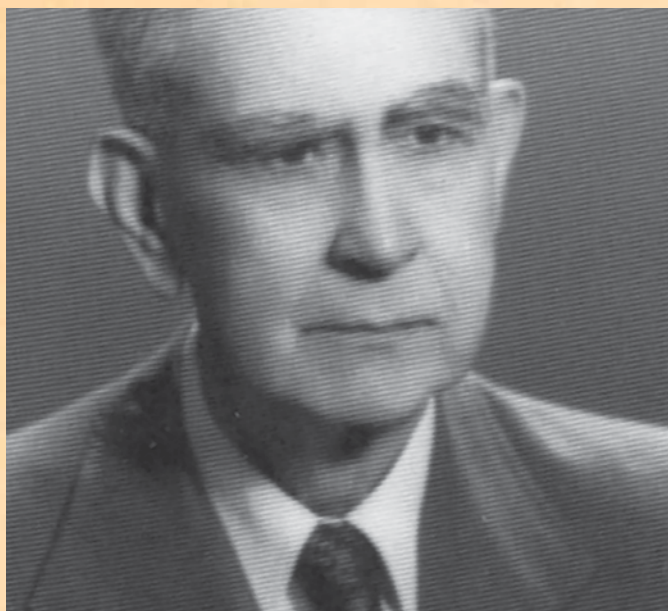
Uključio je sve tokove: usmenu poeziju, alhamijado književnost, krajišnička pisma, stvaralaštvo na orijentalnim jezicima, Hevajevu ilahiju, Kaimijine stihove, Sirrijeve mistične meditacije, Fadil-paše Šerifovićeve gazele, kao i modernu i savremenu književnost. Isaković je razumio ono što Lavić ne razumije, da se bošnjačka književnost ne može kastrirati od svog orijentalnog naslijeđa, a da ne prestane biti bošnjačka.

Sam Isaković je u bilješkama uz „Biserje“ naglasio da bi bilo neodgovorno izostaviti stvaralaštvo na orijentalnim jezicima, jer se radi o „preko dvije stotine pisaca“ čije je djelo neodvojiv dio bošnjačke kulturne memorije. Kako je zapisao Midhat Begić u pogovoru „Biserja“, naslovljenom „Slika jedne zanemarene književnosti“, pjesništvo Bošnjaka na orijentalnim jezicima može se posmatrati analogno hrvatskom latinitetu, kao kulturni fenomen u kojem jedan narod stvara na jezicima visoke kulture svog vremena, ne gubeći pritom svijest o vlastitom porijeklu.

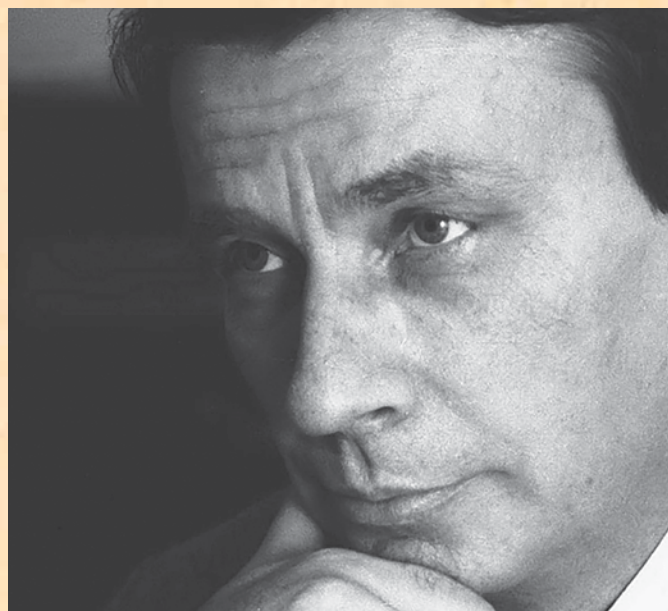
Da nije bilo tih orijentalista Bašagića, Sikirića, Handžića, Šabanovića, oca i sina Nametka, Hadžiosmanovičke i Memije, ne bi bilo materijala iz kojeg je Isaković mogao crpiti. „Biserje“ ne bi postojalo, ili bi bilo osiromašeno do neprepoznatljivosti. A bez „Biserja“, jedan

Naslovnica antologije „Biserje“:

Prva velika antologija bošnjačke književnosti. Ne bi postojala bez orijentalista koji su otkrili, preveli i sačuvali stvaralaštvo na arapskom, turskom i perzijskom jeziku. Upravo ono što Lavić naziva „antibosanstvom“.

Alija Nametak: Književnik, folklorist, sakupljač bošnjačke usmene epike. Autor zbirki narodnih junačkih pjesama bez kojih bi bošnjačka usmena tradicija ostala nezabilježena. Jedan od onih „orijentalnih pregaoca” na čijim plećima stoji bošnjačka kultura.

Enes Duraković: Historičar književnosti i autor kapitalnih „Obzora bošnjačke književnosti” u kojima je pokazao da je orijentalno-islamsko naslijeđe neodvojiv dio bošnjačkog identiteta, a ne njegova negacija.

od temeljnih kamenova bošnjačke kulturne samospoznaje jednostavno ne bi postojao.

LAVIĆEVA ŠIZOFRENIJA

Ovdje dolazimo do ključne šizofrenije Lavićeve pozicije. On piše da je „bosansko muslimanstvo kroz orijentaliziranje otkidano od bosanske povijesti kao nešto strano, tuđe, neuobičajeno” i da je to bio „zajednički pothvat komunističkog i nacionalističkog antibosanstva”. Sasvim tačno! Ali onda, u istom

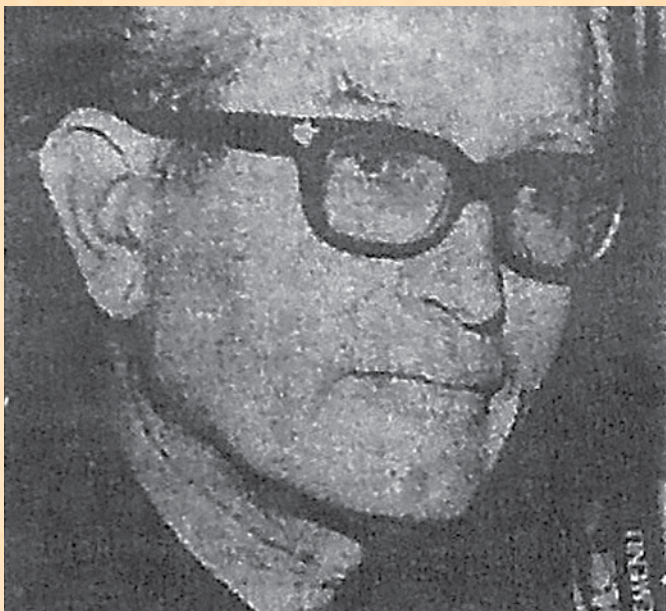
Lamija Hadžiosmanović: Naučnica koja je s Eminom Memijom priredila „Poeziju Bošnjaka na orijentalnim jezicima” — tom objavljen upravo u ediciji „Bošnjačka književnost u 100 knjiga” BZK Preporod, institucije kojom je predsjedavao Lavić.

tekstu, čini upravo isto: proglašava proučavanje orijentalne baštine Bošnjaka činom antibosanstva!

Jer šta je, zapravo, tvrdio Rodoljub Čolaković 1972. godine? Da je nemoguće govoriti o bosanskohercegovačkoj kulturi i književnosti. A šta je tvrdio Moša Pijade? Da je bosansko muslimansko naslijeđe „turčijat”, nešto strano. I sad se Lavić stavi u poziciju da tvrdi identičnu stvar, samo sa suprotnim predznakom! Umjesto da kaže „to naslijeđe ne postoji” (kao Pijade), on kaže „to naslijeđe ne smije postojati kao predmet proučavanja jer ga proučavanje pretvara u nešto strano”. Rezultat je isti i glasi - negacija. U oba slučaja se Bošnjacima oduzima pravo na vlastitu kulturnu prošlost.

Norman Cigar je u svojoj studiji o ulozi srpskih orijentalista u opravdavanju genocida pokazao kako je orijentalistički diskurs upotrijebljen za dehumanizaciju Bošnjaka, za njihovo pretvaranje u „Turke”, u „strano tijelo”. Enes Duraković je u „Obzorima bošnjačke književnosti” detaljno analizirao kako su srpski nacionalistički intelektualci, od Mirosljuba Jevtića do Dobrice Ćosića, koristili stigmatu „orijentalnosti” da bi Bošnjake proglasili „izdajnicima” i „ideološkim nakazama”. Lavić sve ovo citira, ali ne vidi da je upravo on taj koji sad koristi istu stigmatu, samo iz drugog smjera i umjesto da kaže „vi ste Turci i treba vas protjerati”, on kaže „vi koji proučavate ovu baštinu pretvarate nas u Turke”.

A šta su, zapravo, radili orijentalisti Orijentalnog instituta i Odsjeka za orijentalnu filologiju? Kako je to 2015. objasnila dr. Fazileta Hafizović, dokazivali su „ko smo, šta smo i odakle smo tu”, na osnovu izvornih dokumenata - onih istih dokumenata koji su matične knjige Bosne i Hercegovine. Kako je rekla profesorica Amila Buturović s York Universityja: „Bez truda kojeg radnici i saradnici Instituta već godinama ulažu mi bismo bili potpuno otuđeni od te historije, a kroz to i vlastite baštine.” Kako je naglasio profesor Namir Karahalilović: „Istraživanje bošnjačke književnosti na perzijskom jeziku dokazuje da su njeni stvaraoci bili punopravan dio književne tradicije orijentalno-islamskog kulturnog kruga” i to kao sudionici jedne velike civilizacije.

Midhat Begić: Historičar književnosti koji je u pogovoru „Biserja“ napisao da je pjesništvo Bošnjaka na orijentalnim jezicima analogno hrvatskom latinitetu - narod koji stvara na jezicima visoke kulture svog vremena ne gubi, nego potvrđuje vlastiti identitet.

Posebno zabrinjava kontekst iz kojeg ove teze dolaze. Senadin Lavić bio je predsjednik Bošnjačke zajednice kulture „Preporod“, institucije koja je u svojoj ediciji „Bošnjačka književnost u 100 knjiga“ objavila upravo tom pod naslovom „Pozzija Bošnjaka na orijentalnim jezicima“ u pripremi Lamije Hadžiosmanović i Emine Memije. Ista institucija objavila je i novo izdanje Bašagićevih „Bošnjaka i Hercegovaca u islamskoj književnosti“ 2007. godine. „Preporod“ je, dakle, pod okriljem iste kulturne zajednice kojom je Lavić nekada predsjedavao, promovirao, štampao i distribuirao upravo onu književnu baštinu koju sada proglašava matrixom antibosanstva. No, ima još jedna kvaka u svemu ovome. Ime „Preporod“ je ukinuto na Dan Bošnjaka 2024. godine, a uz sadašnjeg predsjednika Sanjina Kodrića, i bivšeg Šaćira Filandre, u tom ukidanju imena sudjelovao je i bivši predsjednik Senadin Lavić. Za Bošnjake, očito je, preporađanje više ne dolazi u obzir.

Kako se to zove? Koje ime dati čovjeku koji godinama jaše na identitetu koji su gradili drugi, orijentalisti, filolozi, sakupljači, književnici, prevodioci, a onda ustane i proglasi taj identitet „antibosanskim projektom“? Kako nazvati poziciju koja koristi plodove tuđeg rada za vlastitu promociju, a zatim taj rad diskvalificira? Epigoni epigonova epigona nemaju ni originalnost ni hrabrost za vlastitu misao, pa kopiraju tuđe zablude i prezentiraju ih kao uvide. Lavić ponavlja teze koje su već bile izrečene, osporene, i pred naučnom javnošću pobijene. Ali za njega kao da te polemike nije bilo. Kao da nikada nije pročitao odgovor Fehima Nametka koji je pitao: „Kakvi to Bošnjaci trebaju biti bez primjesa islamske kulture, upravo onakve kakvu su prihvatili i usvojili primajući islam?“ Kao da nikad nije čuo za Aminu Šiljak-Jesenković koja je upozorila da „jezik na kojemu su nastala neka djela ne određuje identitet autora“.

ŠTA JE ORIJENTALISTIKA UČINILA ZA BOSNU

Da rezimiramo činjenice. Orijentalna filologija i njene institucije u Bosni i Hercegovini učinile su sljedeće: sačuvala su i protumačile dokumente koji predstavljaju matične knjige bosanskohercegovačke državnosti; otkrile su i prevele književna djela preko četiri

Fazileta Hafizović: Naučnica s Orijentalnog instituta koja je 2015. poručila: „Mi dokazujemo ko smo, šta smo i odakle smo tu.“

Na Mahmutćehajićevu optužbu rekla je: „Ovo je strašno i dođe mi da skočim kroz zatvoreni prozor.“

stotine bošnjačkih pjesnika koji su pisali na orijentalnim jezicima; omogućile su nastanak prvih antologija bošnjačke književnosti; dokazale su kulturnu dubinu i civilizacijsku participaciju Bošnjaka pred evropskom i svjetskom akademskom javnošću; uspostavile su kanon bošnjačke književnosti koji danas funkcioniše kao temelj kulturnog identiteta; obrazovale su generacije istraživača koji danas rade na najznačajnijim univerzitetima svijeta — od Cambridgea do Berkleyja, od Londona do Istanbula.

Šta su, nasuprot tome, učinili oni koji tvrde da je sve ovo antibosanstvo? Napisali su nekoliko knjiga kvazipolitičke filozofije i kvazipolitičkih nauka za koje se može reći samo to da su ostale bez odjeka, bez komunikativnosti, bez čitalačke publike i bez naučnog doprinosa. Ponudili su jednu viziju bosanstva koja ne uključuje autentičnu bošnjačku duhovnu baštinu kakva je zaista postojala, sa šejhovima i dervišima, tekijama i ilahijama, divanskim pjesnicima i alhamijado pismenosti, nego jednu apstraktnu, iskonstruiranu verziju bosanstva, jedan filozofski fantom lišen stvarnog kulturnohistorijskog sadržaja.

Bosanstvo nije apstrakcija. Bosanstvo je Kaimijina buntovna kasida i Sirrijeva ezoterična kaplja u moru, Bašagićeva stihovana ljubav prema domovini i Sikirićeva akribična katalogizacija derviških tekija, Isakovićovo „Biserje“ i Nametkov životni rad na divanskoj književnosti, radovi Orijentalnog instituta i doktorske disertacije mladih bosanskih arabista, turkologa i iranista na najvećim svjetskim univerzitetima. To je bosanstvo koje živi jer ima sadržaj, jer ima dokaz, jer ima ono što svaka kultura mora imati - dubinu vlastite memorije.

Tvrditi da je istraživanje te memorije „antibosanstvo“ znači oduzeti bosanstvu njegovo tijelo i ostaviti ga kao puku apstrakciju pogodnu za ideološke manipulacije. A upravo to, ironijom historije, čine oni koji sebe proglašavaju jedinim istinskim Bosancima.

Neka odgovore na jedno jedino pitanje: Da su uspjeli u svojoj namjeri, da su doista ukinuli, diskreditirali i zatvorili orijentalistiku u Bosni - čime bi se napunio identitet za koji se bore? Čime, ako ne prazninom?

A praznina je oduvijek bila saveznik onih koji žele da Bosna i Bošnjaci ne postoje. ●

Gašenje s političkim predumišljajem

SVI ZABRINUTI, nikoga (u suštini) nije briga: Tiha likvidacija BHRT-a

Pitanje opstanka javnog radio-televizijskog servisa Bosne i Hercegovine postalo je i prvorazredni sigurnosni problem. Decenijska erozija sistema, uzrokovana sistemskim opstrukcijama u naplati RTV takse i odbijanjem entitetskih emitera da poštuju državni zakon, dovela je BHRT na rub gašenja. No, suprotno uobičajenim narativima o „prekobrojnoj administraciji“, kolaps ovog sistema ne podrazumijeva samo prestanak emitiranja programa, on označava pucanje kičme državne komunikacijske infrastrukture, neophodne za funkcionisanje sistema u kriznim situacijama

PIŠE: Nedim Hasić

Kada se u bosanskohercegovačkom javnom prostoru govori o krizi Radio-televizije Bosne i Hercegovine (BHRT), rasprava se najčešće, gotovo banalno, svodi na pitanje hoće li građani, ukoliko se ugasi signal te medijske kuće, moći gledati prenose utakmica reprezentacija. Međutim, realnost koja se krije iza zidova „Sivog doma“ u Sarajevu i desetina repetitora rasutih po planinskim vrhovima države, znatno je mračnija i opasnija. Gašenje BHRT-a ne bi bilo samo to, gašenje jedne medijske kuće, to bi bio trenutak u kojem Bosna i Hercegovina gubi svoj komunikacijski suverenitet, trenutak u kojem država ostaje bez vitalnog sistema za prenos informacija u kriznim situacijama.

Percepcija javnosti, često hranjena neznanjem i političkim spinovima, jeste da je BHRT preglomazan i neefikasan sistem u kojem „radi previše ljudi“. I da stalno traže više para. Tu se teza uporno koristi kako bi se sakrila činjenica da taj broj radnika opslužuje infrastrukturu koja je po svojoj kompleksnosti i teritorijalnoj pokrivenosti tri puta veća od bilo kojeg komercijalnog medija u zemlji. BHRT nije samo produkcijska kuća, to je čitav sistem komunikacija, održavanja veza i strateške infrastrukture koji je sada pred potpunim raspadom.

Infrastrukturna mreža kojom upravlja BHRT nije samo vlasništvo jedne medijske kuće. To je integralni dio državne bezbjednosti. Emisiona tehnika i prenosni linkovi BHRT-a služe kao primarni kanali za distribuciju informacija u slučajevima prirodnih katastrofa, stanja neposredne ratne opasnosti ili velikih sigurnosnih kriza. Ako se ti predajnici ugase zbog nemogućnosti plaćanja računa za električnu energiju ili nedostatka rezervnih dijelova koji niko ne kupuje godinama, država ostaje „gluha i nijema“.

Civilna zaštita, policijske agencije i državne institucije gube infrastrukturu koja garantira da informacija može stići do svakog građanina, bez obzira na komercijalne interese privatnih operatera ili stabilnost interneta. To je, u suštini, kontrolirana destrukcija sistema komunikacija koji je medijski izraz državnosti Bosne i Hercegovine. Bez ovog sistema, država gubi sposobnost da u kriznim momentima komunicira sa stanovništvom na cijeloj svojoj teritoriji, što je scenarij koji bi svaka iole ozbiljna vlast tretirala kao prvorazrednu prijetnju nacionalnoj sigurnosti.

Finansijska slika koja prati ovaj proces svjedoči o svjesnom kršenju zakona. Prema važećim propisima, sistem naplate RTV takse postavljen je tako da bi trebao osigurati stabilnost: entitetski servisi (FTV i RTRS) zadržavaju po 25 posto

prikupljenog novca, dok se 50 posto usmjerava BHRT-u. Ipak, u praksi, taj sistem je pretvoren u alat za finansijsko gušenje državnog nivoa. Radiotelevizija Republike Srpske (RTRS) godinama akumulira sav prikupljeni iznos na svom području i BHRT-u ne uplaćuje ništa, direktno tako ignorirajući zakonsku obavezu. Dug je narastao na nevjerovatnih 53 miliona eura. Uprkos pravosnažnim sudskim presudama koje potvrđuju ovaj dug, mehanizmi prinudne naplate su blokirani ili ih se ignorira kroz političke pritiske na pravosuđe i regulatorna tijela. Ovo BHRT ostavlja u stanju u kojem njegova sudbina zavisi isključivo od milosti onih koji ga otvoreno žele vidjeti ugašenog ili svedenog na beznačajnu formu.

Unutar same zgrade, situacija je odavno prešla granicu ljudskog dostojanstva. Radnici BHRT-a, koji održavaju ovaj složen sistem u životu, žive u stanju stalne egzistencijalne agonije. Plate su godinama zamrznute na minimumu, a doprinosi za penzijsko i zdravstveno osiguranje nisu uplaćeni duže od deset godina. To znači da ljudi koji svako jutro staju pred kamere ili se penju na planinske vrhove da poprave predajnike, u slučaju bolesti nemaju pravo na osnovnu medicinsku njegu, dok im je budućnost neizvjesna zbog ogromnih rupa u penzionom stažu.

„Naša tehnika se kvari svakodnevno, nemamo sredstava za nabavku novih kamera, a kamoli za modernizaciju. Ljudi odlaze jer više ne mogu hraniti porodice od obećanja. Mi se održavamo isključivo na nevjerojatnom entuzijazmu onih koji shvataju važnost ove kuće, ali entuzijizam ne plaća račune“, kaže Neda Tadić, direktorica programa BHRT-a. Ona s gorčinom ističe da se BHRT kažnjava upravo zato što odbija biti glasnogovornik bilo koje etno-političke opcije, nastojeći zadržati profesionalizam i objektivnost u društvu koje je duboko polarizovano.

Politički odgovor na ovu agoniju predstavlja vrhunac cinizma modernog bh. parlamentarizma. Dok se zvaničnici javno utrkuju u davanju izjava o tome kako je BHRT „temeljna demokratska institucija“ i „ključni instrument zaštite javnog interesa“, njihovi konkretni potezi govore sasvim suprotno. U budžetskim raspodjelama za 2026. godinu, svjedočimo apsurdno gdje se milioni maraka subvencija dodjeljuju entitetskim emiterima ili lokalnim televizijama bliskim vladajućim strankama, dok se državni servis sistematski zaobilazi. To šalje poruku da država Bosna i Hercegovina nije spremna, ili joj je od strane određenih političkih faktora zabranjeno, da očuva sopstveni medijski suverenitet.

Wolfgang Petritsch, nekadašnji visoki predstavnik za čijeg je mandata izglasan Zakon o javnom servisu, podsjetio je na opasne historijske paralele i naglasio da su upravo neodgovorni mediji bili ključni generatori mržnje devedesetih godina. „Izgradnja nezavisnog javnog servisa bila je prioritet broj jedan jer smo znali da bez objektivnog izvora informacija nema stabilnog mira“, navodi Petritsch. BHRT on vidi kao „kičmu slobodne države“, a njeno namjerno slabljenje kao kapitulaciju pred onima koji žele trajnu fragmentaciju zemlje.

Kriza BHRT-a dio je šireg, koordiniranog napada na koncept javnog emitovanja širom Evrope, mada su metodi u Bosni i Hercegovini brutalniji i direktniji. Dok se na Balkanu primjenjuje metoda finansijskog iscrpljivanja, ostatak kontinenta se suočava sa sofisticovanim ideološkim preoblikovanjem medijske scene. Ovdje treba povući paralelu sa Švicarskom, zemljom koja takođe nije članica EU, ali pokazuje potpuno drugačiji civilizacijski odnos prema javnom dobru. Na referendumu u martu 2026. godine, 62% Švicaraca se opredijelilo protiv drastičnog smanjenja iznosa RTV pretplate. Građani su prepoznali da je cijena od 300 franaka godišnje zapravo cijena očuvanja medijskog pluralizma na četiri jezika, čime su spriječili pokušaj desničarskih populista da osipavaju javni servis pod

izgovorom „uštede“. To pokazuje da u zrelim demokratijama postoji svijest o tome da javni servis nije trošak, već investicija u funkcionalnost države.

S druge strane, niz evropskih zemalja poput Belgije, Francuske i skandinavskih država, u potpunosti je ukinuo klasičnu taksu, ali su zadržali snažne javne servise tako što su njihovo finansiranje prebacili na sisteme opštih poreza ili regionalnih davanja. U Belgiji se model oslanja na taksu na prihode i reklamiranje, dok Španija svoj dug, koji dostiže stotine miliona eura, pokušava sanirati kroz partnerstva sa globalnim platformama poput Disney Plus-a, nastojeći zadržati relevantnost u digitalnom dobu.

Čak i moćni britanski BBC, globalni standard javnog emitovanja, suočava se sa pritiscima vlade i razmatra hibridne modele naplate ili poreze na internet servise kako bi eliminisao problem neplaćanja, koji je u 2024. godini dostigao rekordnih 12,5%. Međutim, niko u ovim zemljama ne postavlja pitanje o potrebi postojanja javnog servisa kao takvog, već se traže načini da on preživi tehnološku revoluciju.

Problem nastaje tamo gdje se finansijski pritisak koristi kao paravan za političko preuzimanje i ućutkivanje kritike. U Italiji je vlada Giorgie Meloni, svega nekoliko mjeseci po dolasku na vlast, izazvala tektonske promjene u RAI-ju. Generalni direktor je

bio prisiljen na ostavku zbog „političkog sukoba“, a upražnjena mjesta popunili su kadrovi direktno bliski vladajućoj desnici. Cilj je bio jasan: promijeniti narativ javnog servisa u skladu sa ideologijom partije Braća Italije. Italija je na Svjetskom indeksu slobode medija pala za osam mjesta, a novinari Rai-ja se suočavaju sa tužbama za klevetu i direktnim nadzorom. Ovaj model, poznat kao „Orbanov priručnik“, podrazumijeva delegitimizaciju novinarstva, zastrašivanje kritičara i finansijsko iscrpljivanje institucija dok one ne postanu puki megafoni vlasti.

Slični obrasci se ponavljaju u Francuskoj, gdje Marine Le Pen otvoreno zagovara privatizaciju javnog servisa pod izgovorom „vraćanja novca građanima“. Istovremeno, francuski milijarder poput Vincenta Bolloréa grade privatne medijske imperije koji trijumfuju mišljenjem nad činjenicama, stvarajući atmosferu u kojoj je javna istina postala roba na tržištu ideologija. U Njemačkoj, AfD traži radikalno smanjenje pretplate, nazivajući javne mreže ARD i ZDF „vladinim glasnogovornicima“ i instrumentima „woke“ manipulacije. Mađarska je već prešla tu granicu; tamo su javni mediji pretvoreni u čiste propagandne mašine, a vlada kontroliše oko 80% svih relevantnih medija u zemlji, čime je koncept javnog servisa u potpunosti obesmišljen.

S druge strane, agonija BHRT-a je specifična jer se događa u zemlji koja pretendira na članstvo u Evropskoj uniji, a pritom krši sve fundamentalne medijske principe te iste Unije. Anida Sokol iz OSCE-a podsjeća da javni servisi imaju zakonsku obavezu da emitiraju edukativne programe, sadržaje za manjine, osobe sa invaliditetom i podstiču kulturni pluralizam, sadržaje koje komercijalne televizije nikada neće emitirati jer im nisu profitabilni. U složenom društvu poput Bosne i Hercegovine, ovi programi su ljepilo društvene kohezije.

Problem BHRT-a ne proističe iz složenog političkog sistema, koji je u osnovi sličan onima u Švicarskoj ili Njemačkoj, već iz potpunog odsustva vladavine prava. Političke elite u BiH vode duboko antievropsku praksu jer se direktno sukobljavaju sa Aktom o slobodi medija EU iz 2024. godine, koji nalaže potpunu finansijsku nezavisnost javnih emitera i zabranu političkih imenovanja. Gašenje BHRT-a bio bi definitivni dokaz da BiH nije spremna za civilizacijski EU krug kojem formalno želi pripadati.

Strategija iscrpljivanja BHRT-a ima za cilj potpunu delegitimizaciju institucije. Kada se javni servis finansijski devastira do tačke u kojoj ne može platiti ni račune za struju, onda ga je lako proglasiti neefikasnim i nepotrebnim reliktom prošlosti. To je klasičan potez iz priručnika za kontroliranu destrukciju državnih institucija: prvo ih se učini nefunkcionalnim, a onda

.....

Agonija BHRT-a je specifična jer se događa u zemlji koja pretendira na članstvo u Evropskoj uniji, a pritom krši sve fundamentalne medijske principe te iste Unije. Anida Sokol iz OSCE-a podsjeća da javni servisi imaju zakonsku obavezu da emitiraju edukativne programe, sadržaje za manjine, osobe sa invaliditetom i podstiču kulturni pluralizam, sadržaje koje komercijalne televizije nikada neće emitirati jer im nisu profitabilni. U složenom društvu poput Bosne i Hercegovine, ovi programi su ljepilo društvene kohezije.

ih se pokušava ukinuti jer su nefunkcionalne. U slučaju BHRT-a, ta igra se igra preko leđa radnika koji su godinama bez zdravstvenog osiguranja, dok se milioni od RTV takse prelivaju u entitetske budžete i koriste za učvršćivanje stranačkih pozicija.

Rješenja za ovu krizu su poznata i više puta predlagana od strane međunarodne zajednice i domaćih stručnjaka. Misija OSCE-a u BiH pozvala je na hitnu intervenciju kroz dodjelu sredstava od viška prihoda Regulatorne agencije za komunikacije (RAK) kako bi se spriječio trenutni kolaps. Dugoročno, neophodan je novi model naplate koji bi bio neovisan o političkoj volji entitetskih emitera i koji bi osigurao automatsku raspodjelu sredstava. Opcije variraju od uvođenja takse na internet servise, modela koji se razmatra u Velikoj Britaniji, do direktnog finansiranja iz budžeta uz stroge ustavne garancije o uredničkoj nezavisnosti. Međutim, problem u BiH nikada nije bio u nedostatku modela, već u nedostatku bazičnog političkog

konsenzusa o tome da država uopće treba imati zajednički medijski prostor.

Kako tvrdi Anida Sokol, javni servisi u Bosni i Hercegovini predstavljaju anomaliju u evropskim okvirima ne zbog svog postojanja, već zbog načina na koji se zakoni koji ih regulišu svjesno ignoriraju. Sokol ističe da je „pitanje funkcionalnosti BHRT-a direktno povezano sa odsustvom političke volje da se provedu postojeći zakoni o naplati takse“, što doводи do stanja u kojem je državni emiter postao meta političkih ucjena.

Poseban akcenat ona stavlja na evropski put Bosne i Hercegovine, podsjećajući da je osiguranje stabilnog i nezavisnog finansiranja javnog servisa jedan od ključnih prioriteta iz Mišljenja Evropske komisije. Prema njenim riječima, gašenje BHRT-a bi poslalo poruku da država nije u stanju zaštititi medijske slobode, što je u direktnoj suprotnosti sa Aktom o slobodi medija EU. „Bez stabilnog javnog servisa, BiH ostaje bez filtera protiv dezinformacija i bez platforme koja podstiče medijski pluralizam na cijeloj teritoriji države,“ ističe Sokol. Njena analiza podvlači da je trenutna kriza rezultat „strateškog zanemarivanja“ od strane onih koji bi trebali biti njegovi čuvari, te da je hitno rješenje modela naplate, koji bi bio automatiziran i zaštićen od političkih uticaja, jedini put ka sprečavanju totalnog medijskog mraka. OSCE jasno definira BHRT ne kao teret budžeta, već kao civilizacijsku tekovinu čije bi gašenje značilo kapitulaciju države pred partikularnim interesima.

Dok se čeka na „sistemska rješenja“ koje nikako da stigne, BHRT polako nestaje. Svaki kvar na emisionom sistemu koji se ne može popraviti, svaki odlazak iskusnog novinara ili snimatelja na teren koji više ne može raditi bez plate, slabi sposobnost države da komunicira sa svojim građanima. Gubitak BHRT-a značio bi i gubitak ogromnog kulturnog i historijskog naslijeđa pohranjenog u arhivama ove kuće, koje predstavljaju kolektivnu memoriju Bosne i Hercegovine.

Na kraju, ne smije se zaboraviti ni moralna odgovornost građana koji neplaćanjem takse direktno učestvuju u uništavanju ovog sistema. U Švicarskoj su građani pokazali da su zreliji od mnogih političara, prepoznajući da je slobodan medij preduslov za slobodnu državu. U Bosni i Hercegovini, građani su taoci sistema u kojem se njihova taksa zloupotrebljava, dok se državni servis svjesno pušta da umre. BHRT-u je preostalo još samo nekoliko koraka do provalije. Ako se dozvoli njegovo gašenje, Bosna i Hercegovina će postati jedina država u Evropi bez državnog javnog servisa, što bi značilo slom cijelog sistema koji je preživio najteža ratna vremena, ali očigledno ne može preživjeti mir. ●

KONSTRUKCIJA UŽASA

OD FIKCIJE DO NACIONALNOG MITA:

Kako je Andrićeva maštarija o nabijanju na kolac postala temelj srpskog narativa o muslimanima

Dok osmanski arhivi i savremena turska pravna historiografija demistificiraju impalaciju kao ekstremno rijetku političku sankciju u doba Osmanskog carstva, u balkanskoj kolektivnoj memoriji ona opstaje kao sveprisutan simbol „turske svireposti“ i zuluma. Ključnu ulogu u ovoj transformaciji odigrao je Ivo Andrić, koji je egzekuciju sirijskog studenta u Kairu transponirao na obale Drine stvarajući „istinitiju laž“ koja je nadvladala arhivski dokument. Tako je kolonijalni francuski zločin kanonizirana u nepobitan identitetski mit, služeći decenijama kao pogonsko gorivo za demonizaciju Albanaca i Bošnjaka muslimana Bosne te Sandžaka, ali i opravdanje za počinjene zločine

PIŠE: Nedim Hasić

Malo koji pojam na ovim prostorima izaziva takav užas i osjećaj nepravde kao pojam nabijanja na kolac. Tako savremena osmanistika jasno ukazuje na to da ova vrsta kazne nije bila dio zakonodavstva, niti se u arhivskim izvorima spominje kao sistemska praksa, ona je u narodnoj, prije svega srpskoj svijesti zacementirana kao nepobitna, svakodnevna realnost osmanske vladavine. Ovaj fenomen svoj vrhunac i definitivnu verifikaciju doživljava u pisanju Ive Andrića kroz minuciozno, gotovo

hipnotičko opisivanje egzekucije Radisava u romanu „Na Drini ćuprija“. Andrićeva mazohistička fikcija nadvladala je historijske fakte, pretvarajući marginalan, literarno posuđen motiv u neupitni identitetski mit.

Impalacija je danas među pravoslavnim stanovništvom ontološka istina koja definiše karakter jednog prošlog vremena, čineći granicu između mita i historije praktično nevidljivom. Mit o „turskom kolcu“ jedna je od najupornijih balkanskih fiksacija iako osmanski arhivi bilježe tek nekoliko izoliranih slučajeva. Ipak, kolac je u balkanskoj imaginaciji ostao ekskluzivno vezan za Osmanlije, simbol njihove okrutnosti i srpske žrtve čak i kada historijske činjenice govore sasvim suprotno.

OSMANSKI ARHIV

Analiza primarnih osmanskih izvora, poput Mühimme deftera (registri u koje su prepisivane odluke, naredbe i ukazi doneseni na sjednicama vlade, upućeni u ime sultana lokalnim namjesnicima, kadijama i vojnim zapovjednicima širom Carstva), otkriva duboku diskrepanciju između mita i arhivske građe: zabilježeni slučajevi impalacije su izuzetno rijetki i uglavnom locirani izvan balkanskog prostora. Nasuprot tome, evropska i kršćanska tradicija, od ugarsko-hrvatskog „Chronicon Pictum“, staroruskih Ijetopisa do francuske kolonijalne uprave u Egiptu, nudi znatno bogatiju i detaljniju dokumentaciju o primjeni ove kazne.

U „Chronicon Pictum“ impalacija se pojavljuje isključivo u kontekstu kažnjavanja kršćanskih podanika Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, pobunjenih plemića i izdajnika kraljevske vlasti. Nigdje se ne spominju muslimani, niti Osmanlije. Ovo jasno pokazuje da kolac nije ekskluzivno „istočna“ ili „osmanska“ praksa, već kazna prisutna u evropskoj kršćanskoj tradiciji stoljećima prije nego što su Osmanlije uopće stigle na Balkan.

„Chronicon Pictum“ (Ilustrovana kronika) najznačajniji je srednjovjekovni historijski i umjetnički dokument Ugarskog kraljevstva, nastao sredinom 14. stoljeća na dvoru kralja Lajoša I Velikog. Za historičare je ovo djelo neprocjenjiv izvor informacija o materijalnoj kulturi, dvorskom životu i ratnim običajima srednje Evrope, ali i dragocjen dokument koji kroz svoje ilustracije svjedoči o srednjovjekovnim metodama kažnjavanja.

Ključnu ulogu u zidanju balkanskog mita o kolcu odigrala je književnost. Figure poput Andrićevog Radosava ili Njegoševih spominjanja „kolja“ zaslužne su što narod vjeruje da je kolac bio svakodnevna pojava iako toga u historijskim knjigama

.....

Važno je istaći da Koç, uprkos iscrpnom istraživanju, ne navodi nijedan slučaj impalacije koji bi se mogao dokumentovano vezati za Balkan. U njegovoj disertaciji, kao i u širem arhivskom korpusu, jedini potpuno potvrđen slučaj ostaje pogubljenje Hüseyina iz Midillija. Time se oštro kontrira balkanskim mitovima o „masovnim nabijanjima“, pokazujući da su takvi događaji bili ekstremno rijetki i prostorno disperzirani van balkanskih provincija.

nema. Književnost je stvorila sjećanje na događaj koji se u takvom obliku i tolikoj mjeri nikada nije dogodio, ali je postao ključan za to kako narodi na Balkanu vide sebe (kao žrtve) i druge (kao mučitelje).

Romantičarski putopisi i franjevački zapisi dodatno su cementirali sliku osmanskog nasilja, pa je tako impalacija postala politički instrument; u 19. stoljeću služila je izgradnji nacionalnog identiteta, dok je u 20. stoljeću reaktivirana kao sredstvo za racionalizaciju nasilja nad muslimanskim zajednicama, prvo nad Bošnjacima a onda nešto kasnije i nad Albancima.

Prisutnost motiva kolca u srpskoj mitologiziranoj historiografiji je opsesivna, kolac je, kao najekstremniji vizualni simbol patnje, poslužio za izgradnju narativa o stoljetnom mučeništvu. Srpski romantizam prihvatio je impalaciju kao historijsku činjenicu, ignorirajući nedostatak primarnih osmanskih dokaza. Umjesto faktografije, primat su preuzeli epski stihovi i predaje, čija je funkcija bila dehumanizacija osmanske uprave i glorifikacija nacionalnog otpora kroz prizmu žrtve.

Ovaj trend kulminira u periodu stvaranja nacionalnih država, kada intelektualna elita koristi impalaciju kao dio „emocionalnog arsenala“ za opravdavanje političkih ciljeva i teritorijalnog širenja. Simbol se ovdje transformiše u operativnu alatku: on služi kao dokaz svireposti muslimana čime se amnestira vlastito nasilje nad Bošnjacima i Albancima. Konstrukcija o vjekovnom „nabijanju na kolac“ omogućava moralno rasterećenje počinioca. U takvom narativu, žrtva ne vrši zločin, već provodi historijsku osvetu.

Putopisci poput Felixa Kanitza („Donau-Bulgarien und der Balkan“) i Charlesa Yriartea („Bosnie et Herzégovine: souvenirs de voyage pendant l'insurrection“), skloni moraliziranju i preuveličavanju, transformirali su glasine u „predvorje pakla“, stvarajući matricu za kasnije nacionalne epove. Kanitz i Yriarte su bili vrhunski crtači; njihove ilustracije koje prikazuju spaljena sela i stradanja raje bile su podloga za kasnije historiografske radove koji su te slike tretirali kao neupitne primarne dokaze, iako su često bile plod umjetničke slobode ili ratne propagande.

OSMANSKO PRAVO

Zato naučnu dekonstrukciju ovog fenomena treba tražiti u osmanskim arhivima. Doktorsku se disertaciju Mehmeta Koça pod naslovom „Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları/Ta'zirski zločini i kazne u osmanskome pravu“ danas smatra najcjelovitijim pregledom kaznenih postupaka iz sfere t'azira, kategorije kazni koje se izriču izvan strogog, nepromjenjivog okvira šerijatskih hudud-propisa. Koçev pristup je strogo sistematičan i lišen ideološkog predznaka; on analizira sudske registre, fetve, siyasetnâme i ahkâmânâme kako bi rekonstruirao realnu kaznenu praksu Carstva, često naglašavajući duboku diskrepanciju između normativnih prijetnji i njihove stvarne primjene.

Najintrigantniji segment Koçevog rada odnosi se na termin kazni oturtmak (doslovno: „stavljanje na kolac“). Koç naučno dokazuje da se impalacija pojavljuje isključivo u kontekstu t'azira i da spada u red najrjeđih mjera političko-pravnog kažnjavanja. Prema njegovim nalazima, ona nije bila instrument svakodnevnih represije, već krajnja, izuzetna sankcija rezervirana za teške oblike otpadništva (zindikluk), bezboštva ili direktne oružane napade na državni poredak. Dakle, kolac nije bio proizvod „orijentalne čuđi“, već radikalno sredstvo zaštite temelja političkog autoriteta.

Za razumijevanje ovog fenomena ključna je distinkcija unutar islamskog prava. Dok su hudud kazne fiksne i zasnovane na tekstu Kur'ana i hadisa, t'azir predstavlja široku i fleksibilnu sferu u kojoj sudija (kadija) ili sultan imaju diskreciono pravo odrediti kaznu primjerenu društvenoj opasnosti djela. To znači da impalacija nikada nije predstavljala „islamski zakon“ u teološkom smislu, već mjeru svjetovne vlasti. U korpus t'azira primarno su ulazile kazne poput batina, tamnice ili konfiskacije imovine, dok je impalacija stajala na samoj margini sistema kao politička, a ne religijska egzekucija.

Važno je istaći da Koç, uprkos iscrpnom istraživanju, ne navodi nijedan slučaj impalacije koji bi se mogao dokumentovano

vezati za Balkan. U njegovoj disertaciji, kao i u širem arhivskom korpusu, jedini potpuno potvrđen slučaj ostaje pogubljenje Hüseyina iz Midillija. Time se oštro kontrira balkanskim mitovima o „masovnim nabijanjima“, pokazujući da su takvi događaji bili ekstremno rijetki i prostorno disperzirani van balkanskih provincija.

ANDRIĆEVI MOTIVI

Dokazi o impalaciji mnogo su širi i dokumentiraniji u evropskom, kršćanskom kontekstu. Najeksplicitniji slučaj koji je oblikovao modernu književnost nije balkanski, već kolonijalni. Godine 1800. francuski vojni sud u Egiptu osudio je sirijskog studenta Sulaymāna al-Halabija na nabijanje na kolac zbog ubistva generala Klébera. Upravo je ovaj događaj poslužio Ivi Andriću kao faktografska inspiracija; nobelovac je egzekuciju u Kairu transponirao u „tamni vilajet“ Bosne, zamijenivši Sulejmana seljakom Radosavom i time trajno cementirao taj čin kao „osmansku pogan“ u književnosti.

S druge strane, arhiepiskop Danilo II u *Životima kraljeva i arhiepiskopa srpskih* bilježi kako kralj Milutin pobunjenike kažnjava upravo kolcem. Slične tragove nalazimo u ruskoj Novgorodskoj hronici te u zakonicima Ivana Groznog, gdje se impalacija koristi kao sredstvo suzbijanja izdaje. Ni Zapadna Evropa nije bila imuna na slične metode, kolac se javlja kao legitimno mada ekstremno sredstvo kaznenog prava. Balkan stoga nije bio izuzetak po surovosti, već po načinu na koji je tu surovost, kroz politički diktirane narative, ekskluzivno pripisao Drugom.

.....

Godine 1800. francuski vojni sud u Egiptu osudio je sirijskog studenta Sulaymāna al-Halabija na nabijanje na kolac zbog ubistva generala Klébera. Upravo je ovaj događaj poslužio Ivi Andriću kao faktografska inspiracija; nobelovac je egzekuciju u Kairu transponirao u „tamni vilajet“ Bosne, zamijenivši Sulejmana seljakom Radosavom i time trajno cementirao taj čin kao „osmansku pogan“ u književnosti.

Kroz lik Radosava iz sela Uništa, koji biva živ nabijen na kolac po naredbi osmanskih vlasti zbog sabotaze gradnje mosta, Andrić je stvorio najsnažniju vizuelnu i kulturnu sliku osmanskog prisustva u balkanskoj imaginaciji. Scena je u svijesti naroda fiksirana s tolikim intenzitetom da ju se danas doživljava kao nepobitan „dokaz“ o širokoj osmanskoj praksi impalacije, iako niti jedan relevantan arhivski dokument ne bilježi primjenu ovakve kazne na bosanskom prostoru.

Ono što dodatno usložnjava analizu Andrićevog motiva jeste činjenica da on ne potječe iz lokalne usmene tradicije niti iz bosanskih hronika. Paradoksalno, najbliži historijski model za scenu na Drini nalazi se u evropskim kolonijalnim prikazima nasilja. Andrić, vrsni poznavatelj orijentalističke i kolonijalne literature, na osnovu kazne za ubistvo francuskog generala u Kairu stvara književni arhetip koji nema realnu osnovu, ali posjeduje izuzetnu moć oblikovanja historijske percepcije Osmanlija, odnosno, muslimana uopće.

Ovo dokazuje kako je motiv impalacije duboko ukorijenjen u srpskoj književnoj tradiciji, u „Gorskom vijencu“ Njegoš ne prikazuje čin impalacije, ali djelo obiluje jezikom koje evocira ritualizirano nasilje nad neprijateljem. Izrazi poput „na kolac i na vješala“ ili „u kolje ih nabijati“ pojavljuju se u kontekstu borbe protiv „poturčenjaka“, njegov simbolički naboj toliko je snažan da se u kasnijim interpretacijama počeo tretirati kao realni odraz crnogorske ili osmanske povijesti.

Sira epska tradicija, posebno pjesme sabrane u zbirka Vuka Karadžića, obiluje sličnom motivikom. Motiv nabijanja na kolac u usmenoj poeziji najčešće se javlja kao ultimativna kazna za izdajnika ili kao simbol osvete protiv turskih aga i lokalnih zulumčara. U srpskoj prozi 19. i ranog 20. stoljeća, pisci poput Stevana Sremca, Sime Matavulja ili Đure Jakšića koriste ovaj motiv kao naslijeđeni element iz epike, čime impalacija ostaje fiksirana kao granica između junaka i izdajnika, slobode i sramote.

U franjevačkoj historiografskoj i memoarskoj tradiciji, kao i u hrvatskoj književnosti romantizma, motiv impalacije prisutan je više kao retorička figura nego kao opis dokumentovane sudske prakse. Bosanski i dalmatinski franjevci, poput fra Ivana Frane Jukića, fra Bone Benića ili fra Marijana Sunjića, u svojim ljetopisima i putopisnim bilješkama nerijetko koriste kolac kao hiperboličnu sliku nepravde. Za njih impalacija nije arhivski provjeren događaj, već moralna metafora patnje koja pojačava percepciju ugroženosti katoličke zajednice. Ti opisi uglavnom preuzimaju narativni stil narodnih predanja, potvrđujući da su franjevačke kronike često apsorbovale elemente usmene tradicije kao relevantan „dokument vremena“.

.....

Mit o „turskom kolcu“ jedna je od najupornijih balkanskih fiksacija iako osmanski arhivi bilježe tek nekoliko izoliranih slučajeva. Ipak, kolac je u balkanskoj imaginaciji ostao ekskluzivno vezan za Osmanlije, simbol njihove okrutnosti i srpske žrtve čak i kada historijske činjenice govore sasvim suprotno.

Sličan proces nalazimo u hrvatskoj književnosti ilirskog preporoda i romantizma. Autori poput Matije Bana, Andrije Kačića Miošića ili Augusta Šenoe koriste slike ekstremnih kazni kao simbol nacionalnog ugnjetavanja, oslanjajući se upravo na franjevačka svjedočanstva i narodnu epiku. Zanimljivo je da se u dalmatinskoj književnosti i zapisima lokalnih svećenika u Zagori i Lici ponekad pojavljuju navodi o „Turcima nabijenim na kolac“, što ukazuje na to da je motiv bio dvosmjernan i korišten kao univerzalno sredstvo dehumanizacije neprijatelja.

RIZVIĆEVA ANALIZA

Kada Muhsin Rizvić u svojoj kapitalnoj studiji „Bosanski muslimani u Andrićevu svijetu“ pristupa analizi čuvene scene nabijanja na kolac iz romana „Na Drini ćuprija“, on razotkriva duboko ukorijenjene ideološke i psihopatološke slojeve teksta. Za Rizvića, ova scena nije tek literarni vrhunac naturalizma, već ključni dokaz Andrićeve tendencioznosti koja Bošnjake, kroz prizmu „turske krivice“, fiksira u prostor moralne izobličenosti i historijskog atavizma. Rizvićeva analiza dekonstruira tri nivoa ovog akta: naslijeđenu epsku mržnju, psihološku identifikaciju pisca s mučiteljem i funkciju užasa u kreiranju nepremostivog jaza između naroda u Bosni. Užas koji čitalac osjeća nije slučajna nusprodukt, već ciljano sredstvo kojim se žrtva uzdiže u simbol epske sudbine svog naroda, dok se mučitelji redukuju na dehumaniziranu silu mraka.

Posebno je upečatljiv osvrt na Radisavljeve posljednje riječi. Dok žrtva kroz kletvu: „Turci, Turci... na ćupriji... da paski skapavate“, komprimira kršćanski i srpski poziv na osvetu, Rizvić primjećuje stratešku upotrebu terminologije. Andrić namjerno koristi termin „Turci“ kako bi poistovjetio Osmanlije sa slavenskim muslimanima, Bošnjacima. Time se na Bošnjake navaljuje teret historijske krivice koju se cementira na drinskoj ćupriji.

Užas postaje političko sredstvo; on služi da „ostavi crnu sjenku“ na Sokolovićevu zadužbinu, pretvarajući spomenik kulture u simbol zuluma i kuluka.

Nastavljajući analizu, Rizvić se oslanja i na zapažanja kritičara ističući da za ovakvu „strahovitu, upravo sadističku scenu“ nema stvarne historijske podloge. Ona je, dakle, „čisti plod pišćeve fantazije“, konstruirana da ostavi neizbrisiv trag bola koji, prema Rizviću, služi kao „vječna prepreka bratstvu i jedinstvu“. Čak i kada Andrić prikazuje nelagodu domaćih muslimana zbog Abidagine okrutnosti, Rizvić to vidi kao „mimikriju i simulaciju“. Suština ostaje ista: Bošnjaci su u Andrićevom svijetu nasljednici osmanlijskog nasilja, a kolac je njihova trajna karakteristika.

Istražujući genezu scene, Rizvić navodi istraživanja Muhameda Hadžijahića koja takođe sugeriraju da je Andrić motiv vjerovatno preuzeo iz opisa mučeničke smrti Al-Halabijeve smrti o čemu je mogao čitati u *Sarajevskom listu* 1915. godine te zaključuje kako ova „pozajmica užasa“ ukazuje na to da Andrić nije bio vođen historijskom istinom, već potrebom za kreiranjem mračne arhetipske slike koja će definisati odnos prema muslimanskom biću Bosne.

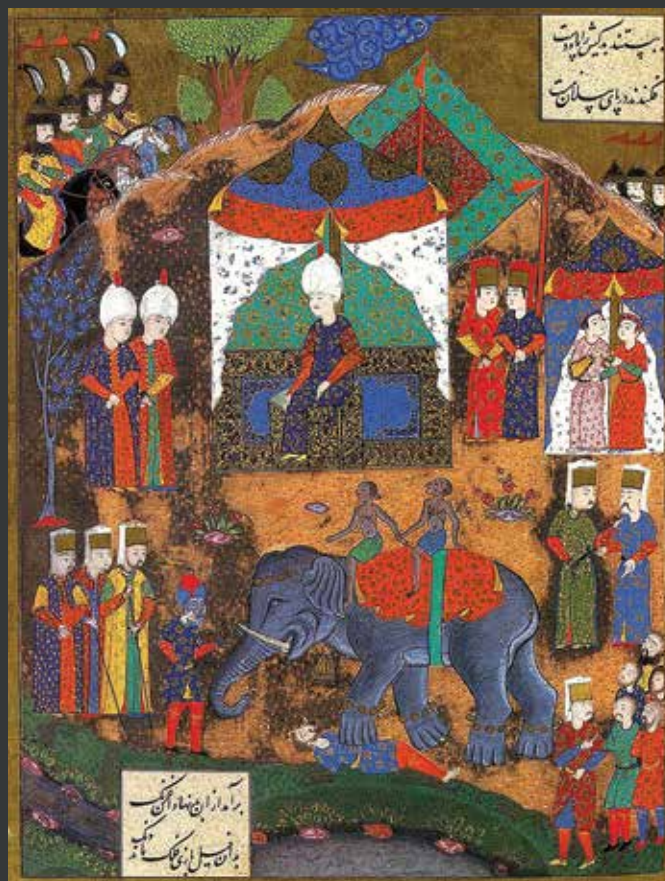
Najintrigantniji dio Rizvićeve analize odnosi se na transkripte razgovora koje je Ljubo Jandrić vodio s Andrićem u sutonu nobelovčevog života. Kada Jandrić 1972. godine otvara pitanje motivacije za scenu koca, Andrićev odgovor je hladan i lišen empatije. Pisac priznaje da su postojale dvije verzije teksta: jedna prvobitna, vjerovatno još brutalnija, i druga, koju su mu sugerirali bliski prijatelji i supruga Milica Babić, insistirajući da je ublaži. Međutim, Andrić otkriva zastrašujuću činjenicu, dok je pokušavao unijeti tu „blažu“ verziju, patio je od nesаницe i gubitka apetita.

Jandrić je taj koji je „isprovocirao“ Andrića da progovori o mučnoj sceni nabijanja na kolac. Bez Jandrićevih zapisa, javnost nikada ne bi saznala za Andrićevu unutrašnju borbu, nesanicu i odbijanje supruge Milice Babić da prihvati takvu brutalnost u tekstu. Jandrić je, zapravo, pružio „materijalne dokaze“ za psihološku analizu Andrićevog lika koje su kasnije koristili kritičari poput Rizvića

Na koncu, Rizvić zaključuje da scena koca u Andrićevom opusu funkcioniše kao emocionalna bomba. Njena svrha nije historijska pouka, već emocionalna paraliza i trajna podjela. Kroz hirurški precizan opis prodiranja drveta kroz ljudsko tijelo, Andrić ne piše o prošlosti, već projektuje viziju budućnosti u kojoj je suživot nemoguć, jer je sjećanje na „tursku krivicu“ previše krvavo. Rizvićeva studija tako ostaje kao svjedočanstvo o tome kako vrhunska književnost, u rukama genija sa specifičnom ideološkom agendom, može postati moćno oružje u demonizaciji jednog naroda.

.....

U „Gorskom vijencu“ Njegoš ne prikazuje čin impalacije, ali djelo obiluje jezikom koje evocira ritualizirano nasilje nad neprijateljem. Izrazi poput „na kolac i na vješala“ ili „u kolje ih nabijati“ pojavljuju se u kontekstu borbe protiv „poturčenjaka“, njegov simbolički naboj toliko je snažan da se u kasnijim interpretacijama počeo tretirati kao realni odraz crnogorske ili osmanske povijesti.

Kada se sve raspoložive niti, osmanski pravni izvori, evropske kolonijalne prakse, ruske i ugarske hronike, srednjovjekovna srpska književnost, franjevački ljetopisi i narodni epovi, poslože u cjelinu, postaje evidentno da je impalacija na Balkanu primarno kulturni mit, a ne historijska konstanta. Primarni osmanski izvori, uključujući Mühimme deftere, bilježe tek izolovane slučajeve ove kazne, locirane uglavnom van balkanskog prostora. Istovremeno, evropski izvori obiluju scenama impaliranja što demistificira balkanski narativ u kojem je kolac ekskluzivno vezan za osmansko naslijeđe, dokazujući da je riječ o kaznenoj praksi prisutnoj u najrazličitijim evropskim političkim sistemima.

Književnost je odigrala presudnu ulogu u učvršćivanju ovog mita. Andrićeva scena Radosava postala je simbol koji je u kolektivnoj svijesti supstituisao historiju, dok su srpska epika i Njegoš kolac transformisali u moćnu metaforu nacionalne borbe. Francuska egzekucija Sulejmana al-Halabija, kao vrhunac kolonijalnog nasilja, poslužila je kao predložak za književne transpozicije koje su u sjećanju naroda izgubile svoj izvorni kontekst. Ni franjevački hroničari ni hrvatski romantičari nisu bili imuni na snagu ovog motiva, koristeći ga kao retorički alat za pojačavanje slike o vlastitoj patnji i tuđem zulumu.

Upornost s kojom se insistiralo na impalaciji kao isključivo „turskoj“ kazni najbolje svjedoči o mehanizmu pretvaranja mita u pseudo-historijsku činjenicu. Kolac je evoluirao u simbol moralne superiornosti i instrument identitetske politike u kojoj je žrtva postala ključna valuta. Analiza ovog motiva razotkriva kako se konstrukcije prošlog nasilja koriste za legitimiziranje savremenih nacionalnih narativa i opravdavanje budućih sukoba. U tom smislu, impalacija je manje historijska kazna, a mnogo više ogleдалo balkanske potrebe da se kroz mitove objasni vlastita trauma i odredi mjesto u vječnom sukobu između „nas“ i „njih“.

BOSANSKI JEZIK U REPUBLICI HRVATSKOJ

Škola „Kalem“ u Oroslavju okupila bošnjačku djecu iz cijele Hrvatske

U hotelu „Zagi“ u Oroslavju, od 2. do 4. aprila 2026. godine, održana je Škola bosanskoga jezika „Kalem“ – program koji je okupio tridesetak bošnjačkih učenika iz cijele Hrvatske, od drugog razreda osnovne škole do maturanata. Stigli su iz Zagreba, Siska, Pule, Gunje i drugih sredina, a tri dana proveli su slušajući predavanja, sudjelujući u radionicama, družeći se i sklapajući prijateljstva za koja je predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća i saborski zastupnik Armin Hodžić, pokrovitelj škole, kazao da „s vremenom postaju neraskidive veze“.

Školu je organiziralo Bošnjačko nacionalno vijeće, a njezina voditeljica je dr. sc. Ermina Ramadanović. Sufinanciranje je osigurano sredstvima iz Državnoga proračuna Republike Hrvatske putem Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih, kao posebni program manjinskoga obrazovanja. „Jezik nije samo sredstvo sporazumijevanja“, poručila je Ramadanović na otvorenju. „Jezik je prostor identiteta i prostor pripadnosti.“

Program škole oblikovan je kao spoj teorije i nastavne prakse. Predavanja su, među ostalim, održali prof. dr. Ismail Palić s Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, prof. dr. Mirela Muftić-Omerović, dekanica Pedagoškog fakulteta Univerziteta

u Sarajevu, te Dalila Potogija, profesorica bosanskog jezika i književnosti iz Sarajeva. S učenike su bile i nastavnice koje bosanski jezik i kulturu po Modelu C svakodnevno predaju u hrvatskim školama – Emina Kahrmanović, koja predaje u Puli, Buzetu i Labinu, te Amila Škorić iz Siska. Posebno gostovanje na školi imao je akademski pjesnik i jedan od pionira oblikovanja bošnjačkog identiteta u Hrvatskoj, Ibrahim Kajan te muzičar, kantautor i voditelj bošnjačkih horova Ismet Kurtović.

Uz Školu je, kao zaseban stručni sadržaj, održan i okrugli stol „Nastava bosanskoga jezika i kulture po modelu C u Republici Hrvatskoj: iskustva, izazovi i perspektive razvoja“, koji je organizirala Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj, odnosno njezin Bošnjački medijski centar.

Za bošnjačku manjinu u Hrvatskoj „Kalem“ je više od trodnevnog programa. On postavlja pitanje na koje je teško odgovoriti jednom rečenicom: kako u dijaspori, u sredini srodnoga jezika, sačuvati bosanski – ne samo kao jezik, nego kao prostor identiteta? U temi koju donosimo na sljedećim stranicama riječ smo prepustili onima koji su o tome u Oroslavju najviše imali što reći – jednom od najuglednijih bosnista današnjice te četirima profesoricama čiji glas, vjerujemo, vrijedi čuti. ●

prof. dr. Ismail Palić

MNOGI BOŠNJACI U DIJASPORI mogu učiti od vas u Hrvatskoj

Razgovor s autorom najnovije Gramatike bosanskoga jezika Prof. dr. Ismail Palić jedno je od najuglednijih imena suvremene bosnistike.

Profesor je na Odsjeku za bosanski, hrvatski i srpski jezik Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, gdje već više od tri desetljeća predaje mladim bosnistima. Autor je niza znanstvenih studija, a posebno ga preporučuje monumentalna Gramatika bosanskoga jezika, djelo koje je s gotovo jednoglasnim divljenjem dočekano i u kroatističkim krugovima – njegovi recenzenti bili su profesor Ivo Pranjković i profesor Branimir Belaj. Prošle godine Palić je svoju knjigu predstavio i u Zagrebu, kod onih kolega koji su, kako sam kaže, bosnistiku „uglavnom s razumijevanjem“ pratili još od njezine obnove devedesetih. U svom prvom razgovoru za časopis „Bosna“ ocijenio je da bosnistika u Hrvatskoj danas ima relativno dobru recepciju i da bosnisti „ni s kim ni izbliza nemaju tako dobru saradnju kao s kroatistima“. Ocjena koja u kontekstu cijeloga regiona zvuči gotovo kao kompliment Hrvatskoj – i koja, vidjet ćemo, u Oroslavju dobiva i konkretan obris.

U Oroslavje je profesor Palić doputovao da bi održao predavanje „Historijski razvoj bosanskoga jezika“ – sat živog razgovora s djecom u kojem se pomalo izgubila granica između profesora i učenika. Govorilo se o glagoljici, ćirilici, bosančici, arabici i latinici, ali i o tome zašto je jezik, kako je djeci slikovito kazao, „kao čovjek“: rađa se, raste, mijenja se i ostavlja trag. Nakon predavanja, u slobodnoj formi, razgovarali smo o pitanjima koja ovoj temi tek daju težinu: o vremenu u kojem živimo, o iskustvima Bošnjaka u Sandžaku, o ulozi roditelja, institucionalnoj margini bosnistike i o tome zašto „ugroženost“ jezika treba razumjeti drugačije nego što se obično misli.

JEZIK I VRIJEME BEZ RIJEČI

Razgovor smo započeli pitanjem ima li jezika kojim se ovo doba uopće da opisati, ili nas riječi sve više napuštaju. Palić odgovara da je ono u čemu se nalazimo zapravo „u sferi nadrealnoga“: stvarnost koju kao društva i kao pojedinci ili nismo doživjeli, ili nismo na pravi način procesuirali. Suočavamo se s događajima i pojavama, kaže, „za koje nemamo odgovarajuće pojmove“, a kad nemate pojmove – nemate ni jezika.

„Jezik je odraz toga kako mi svijet vidimo“, podsjeća. „Ono što se sad oko nas događa duboko mijenja ono na što smo navikli. A jeziku je uvijek potrebno neko vrijeme da to iskustvo procesuiraj, da stvori odgovarajuće pojmove i da ih onda pohrani u kolektivnu, ne samo individualnu svijest, i da ih odatle počnemo povlačiti u komunikaciji.“ Otud i osjećaj jezičkoga manjka, jer stvarnost ide brže nego što je jezik uspijeva imenovati.

Ono što o sociolingvistici Palić govori najsamouvjerenije – i, treba reći, najprovokativnije – jest njegova kritika koncepta jezičke „ugroženosti“. Već neko vrijeme primjećuje da se i u svjetskim jezicima poput njemačkoga ili francuskoga vodi diskurs o navodnom ugrožavanju. „Volio bih da oni koji to tvrde obrazlože u čemu je njemački u stvari ugrožen“, kaže. „Da

Nijemci sve rjeđe govore njemački? To nije tačno. Da mu se gramatika mijenja pod utjecajem drugih jezika? Ni to ne vidim.“

Riječi su, ističe, samo gosti u jeziku. „Dođu, budu im lijepo i ostanu, a kad neće biti, neće.“ Cijela „dreka oko ugroženosti“ zapravo je, smatra, izraz nezadovoljstva Nijemaca, Francuza, Hrvata, Bošnjaka i Srba time što njihovi jezici nisu jednako rasprostranjeni kao engleski.

A bosanski? „Bosanski jezik nije ugrožen sasvim sigurno. Njega će biti dok ima njegovih govornika, a kad ih ne bude, onda nema potrebe ni za njim.“ Stvar je, dakle, jednostavnija nego što katastrofičari žele priznati, ali i odgovornija jer jezik se brani govornicima, a govornici se brane obrazovanjem.

ISKUSTVO SANDŽAKA: MATERNJI ILI STANDARDNI

Govorimo o iskustvima koja je Palić stekao radeći s mladim ljudima iz Sandžaka, gdje studenti dolaze i kažu mu: „Nismo mi tako nikad govorili.“ Tu je organski idiom staroštokavski, u njemu su prisutni i ekavski oblici i mnogi mladi Sandžaklije teško prelaze na standardni bosanski jezik, jer im se čini da govore već svojim. Tu se, smatra Palić, otvara temeljno pitanje koje vrijedi i za Hrvatsku, i za svaku dijasporu: razlika između maternjega govora i standardnoga jezika.

„Vladanje maternjim, a pogotovo standardnim jezikom, naša je obaveza prema sebi“, kaže odlučno. To, naglašava, „nije nešto što naučiš u djetinjstvu i s tim si gotov“. Da je tako, „bio bi besmislen i predmet bosanskog jezika“. Standard se uči, vježba i njeuguje – kroz školu, kroz čitanje, kroz svjesnu odluku. Otud i važnost programa kakvi su ovi po Modelu C u Hrvatskoj jer oni nisu kozmetički dodatak već čin odgovornosti.

Palić podsjeća da su Bošnjaci skoro cijelo 20. stoljeće bili „nominalno izvan tog jezika“: osamdesetak godina konstantne srbizacije, kraći periodi kroatizacije, mijenjanje imena, niveliranje. „Ako Islamska zajednica, kao najveći i najuporniji čuvar kulturnih, nacionalnih i svake druge tradicije našeg naroda, nije uspjela sačuvati ime bosanskog jezika“, pita, „šta očekivati od običnih ljudi?“ Otud, kaže, odgovornost današnje generacije lingvisti, novinara i kulturnih radnika nije izborna – „to je sad odgovornost nas“.

BOŠNJACI U HRVATSKOJ I „SRODNI“ JEZIK

Pitanje koje se nameće u sredini kakva je hrvatska, gdje stručno znaju reći „pa govori se manje-više isto“, Palić rješava odlučno. U zemljama poput Hrvatske, Srbije i Crne Gore, kaže, Bošnjacima je „nemoguće, pogotovo onima koji su tamo rođeni ili pripadaju trećoj i četvrtoj generaciji useljenika, da ostanu izvan utjecaja standardnoga jezika većine“. To je sastavni dio njihova života i obrazovanja i, naglašava, nije sporno. Ono što on ne bi nazvao jezičkom autokolonizacijom jest poznavanje hrvatskoga – sasvim suprotno. Pojam autokolonizacije Palić rezervira za nešto drugo: „za postupke svjesnog mijenjanja i prilagođavanja vlastitog jezika jeziku većine, pojavu koja može imati raznovrsne motive“.

Protiv toga, smatra, postoji nekoliko fronta. Prva su – kampanje u dijaspori kojima je cilj podizanje svijesti o vlastitom jeziku i jezičkom naslijeđu. Druga su, ali one zapravo nose najveći teret, programi dodatnog obrazovanja u školama. „Ove po Modelu C u Hrvatskoj treba pažljivo osmisлити kako bi se postigli očekivani ciljevi“, kaže.

Tu Palić iznosi tezu koja, kako sam priznaje, mijenja perspektivu na ovakve programe. „Mi moramo raditi i s roditeljima, ne samo s djecom – tu je problem.“ Ta rečenica nije slučajna. Iz iskustva, kaže, vidi kako početni entuzijazam roditelja kod škola po Modelu C zna oslabjeti onog trena kad „učenici shvate da su to neke dodatne obaveze, da moraju nešto novo slušati, da im je to neki dodatni nastavni predmet“. Kad se to spoji s obiteljskom pretpostavkom da se kod kuće „govori već bosanski“ – nastaje praznina koju nije moguće zatvoriti samo dječjim entuzijazmom.

Odgovornost je, ističe, na lingvistima, kulturnim radnicima, novinarima, „našim intelektualnim potencijalima koji moraju

raditi s roditeljima“. Bez toga, dijete koje upiše bosanski po Modelu C ostaje kao otok u kući koja ga ne hrani i s vremenom će popustiti, jer dijete najlakše napušta ono što odrasli ne smatraju važnim. Otud i njegova procjena da su radionice za roditelje, programi roditeljskog osnaživanja i kampanje podizanja svijesti u dijaspori jednako važni kao i sami nastavni programi.

INSTITUCIONALNI VAKUUM I „HVATAJTE LOPOVA“

Razgovor o materijalnoj strani bosnistike Palić ne izbjegava. Federalna podrška, kaže, izostaje godinama; institucionalno se „podržava jedno te isto“, a stvar koju opisuje gotovo s ironijom jeste igra ugroženosti. „To je ona stara priča, hvatajte lopova“, kaže, opisujući mehanizam u kojem se osjećaj ugroženosti vještački održava da bi se opravdalo neulaganje, ili pak ulaganje u uvijek iste programe. „Mislim, znamo manje-više na koga mislimo, sve je jasno.“

Ipak, ne pristaje na defetizam. „Često nam to služi kao paravan za nerad“, priznaje. Sam, kaže, na trećoj knjizi gramatike radi „kao i na svemu što sam dosad radio – entuzijastično, da dam od sebe što mogu“. „Na kraju krajeva“, kaže s osmijehom, „ja sam plaćen za svoj rad.“

Govoreći o vlastitom djelu, Palić ne skriva zadovoljstvo time što je Gramatika dobro primljena. „Veoma sam sretan što se moj trud isplatio“, kaže. Ono što njegovu knjigu čini drugačijom, objašnjava, nije samo opseg ni terminologija, već ono što se inače u tradicijskim opisima jezika rijetko nalazi: „To nije samo gramatika – ona je puna semantike, dakle puna rasprava o značenju, i puna pragmatike, dakle puna eksplikacija o tumačenju jezika u upotrebi, u konkretnim komunikacijskim situacijama.“ Po tome je, smatra, „nova i drugačija“.

Knjigu već uključuje i u rad sa studentima u Sarajevu. „Iako su shvatili da će im

obaveze biti puno veće nego što su bile prethodnim generacijama, oni to s oduševljenjem prate i komentiraju.“ Tako Gramatika postaje i mjerni instrument: gdje se prima, tu se i misli o jeziku.

PORUKA BOŠNJACIMA U HRVATSKOJ

Pitamo ga, napokon, kako mu se čini ono što vidi u Oroslavju – škola s tridesetak djece, profesorica koje predaju u tri grada, savjetovanjem koje uz školu okuplja čitavu mrežu nastavničkog i akademskog kadra. Odgovor je neuobičajeno topao. „Od angažmana ove zajednice ovdje“, kaže, „mnoge druge naše zajednice u dijaspori mogle bi naučiti – šta i kako se radi.“

„Moramo se uozbiljiti u svim segmentima“, upozorava, „jer mi nemamo luksuz da prepuštamo stvari slučaju – nekakvoj sreći.“ Ako to ne učinimo na vrijeme, kaže, „razmak između onih koji zaostaju i onih moćnijih postat će još veći, i to će generirati nove probleme“.

Palić se zatim vraća svojoj osnovnoj poziciji, onoj naučnika koji u rasprave o jeziku ne ulazi s deklamacijama, nego s argumentima. Skromnost, kaže u jednom svom ranijem intervjuu, jest „očitovanje sposobnosti da prepoznaš svoje pravo mjesto“, a nauka „otvoreni dijalog u kojem učestvuje ogroman broj vrlo inteligentnih ljudi“. Ako se nekom svojom replikom u tom dijalogu doprinese, dovoljno je. Tu istu mjeru, čini se, primjenjuje i na rad u zajednici: ne tražiti spektakularno, ne uveličavati, ali ne odustajati ni jedan dan.

Bosanski jezik, sažima na kraju, čuva se onima koji ga svjesno biraju. A oni koji ga biraju – u Sisku, Puli, Zagrebu, Buzetu, Labinu, Gunji – upravo tu, kaže Palić, mogu pružiti primjer mnogim Bošnjacima u svijetu. Riječi koje je u Oroslavju izgovorio jedan od najboljih bosnista današnjice nisu kompliment, one su priznanje da se u Hrvatskoj radi nešto što je veliko, i da je odgovornost da se to ne propusti, jednako velika. ●

Emina Kahrmanović, profesorica bosanskoga jezika
i kulture po Modelu C (Pula, Buzet, Labin)

BOSNA JE MOJE SRCE, Istra me prihvatila kao svoju

Već osam godina živi i predaje u jednom od najljepših krajeva Hrvatske, u Istri, gdje bosanski jezik i kulturu po Modelu C radi u tri škole, u Puli, Buzetu i Labinu. Završila je Odsjek za književnost naroda Bosne i Hercegovine te bosanski, hrvatski i srpski jezik na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, ali kad o svojem radu govori, ne govori o predmetu nego o ljubavi. „Ja imam ogromnu ljubav, tamo su svi moji“, kaže o Bosni i Hercegovini. „Bosna je uvijek i uvijek će biti u mojoj duši. Ja sam Bošnjakinja, sve moje je tamo.“ Glas joj se mijenja kad o tome govori, to više nije profesoričin nastup nego nešto privatno, izneseno bez zaštitnoga sloja.

A onda, jednako iskreno, dodaje: „Volim Istru. Mene je jako lijepo prihvatila. Kolege, ravnatelji, svi u tim školama daju 300 posto za te predmete. Zaista sam predivno prihvaćena.“ Dva srca, jedan posao i teza da je Model C neusporedivo više od jezika. „To je jedan veliki, šaroliki paket s mašnom. Ne fokusiramo se klasično na gramatiku ni na pravopis. U taj sat ulaze geografija, historija, muzika, likovna kultura. Učenici nauče gdje se nalazi koja rijeka, ko je bio koji ban i koja kraljica, kako je izgledalo Osmansko carstvo, austrougarska monarhija, sve im to dolazi u jedan paket sa mašnom.“ Posebno joj je

važno da uči zajedno s djecom. „Ja sam davno završila osnovnu i srednju školu. Imala sam dobre ocjene iz geografije. Ali ima stvari koje nisam znala. I dok se ja spremam za nastavu bosanskoga jezika i prikažem nešto vezano za geografiju, ja iz toga naučim, i to mene oplemenjuje, obogaćuje kao osobu.“ Tako, kaže, nastavnica nastavlja biti i učenica pa joj je svaka priprema za sat istovremeno i sat za nju samu.

A ono središnje jeste osjećaj da ljubav i upornost teku zajedno. „Kad krenete trčati maraton, najbitnije je stići na cilj. Počela sam trčati, osam sam godina u ovom poslu, nisam se umorila. I nemam namjeru da se umorim. Trčat ću koliko god bude trebalo, nosit na svojim leđima koliko god bude trebalo.“

Pita se i naglas: što ako se posustane? „Ako se ne nastavi, sve će ovo nestati, a potencijal je divan i prekrasan.“ Zato se nada da će joj uskoro doći nove kolegice koje neće morati prolaziti njezinim putem od početka. „Da im od starta namirimo put. Kurikulum imamo, to je veliki korak. Udžbenici su u izradi.“ Završava slikama kojima je i otvorila razgovor: „Kad imate ljubav, možete napraviti čudo.“ Slušajući je, lahko joj je povjerovati.

Pri tome apelira na roditelje. „Sisak ima velik kapacitet, ima dosta Bošnjaka. Zaista bih pozvala roditelje da uključe svoju djecu u bosanski jezik po Modelu C. Smatram da će ih obogatiti, da će djeca naučiti o svojoj povijesti, tradiciji i kulturi.“

Amila Škorić, vjeroučiteljica islamskog vjeronauka
i nastavnica bosanskoga jezika po Modelu C (Sisak)

UPISUJTE SVOJU DJECU, učit će osnove naše historije i kulture

Usisračku Islamsku zajednicu Amila Škorić ušla je prije dvadeset i šest godina kao vjeroučiteljica i vjeronauk je punih 26 godina središte njezina rada. Posljednjih šest godina, sticajem prilika, vodi i nastavu bosanskoga jezika po Modelu C u Sisku. Iz toga dvostrukog iskustva donosi i jednu od najupečatljivijih opservacija s ovogodišnje škole, spoznaju da generacije bošnjačke djece u Hrvatskoj odrastaju bez osnovnih čvoro-va vlastitoga identiteta.

„Bila sam zaista negativno iznenađena kad sam shvatila da naši učenici ne poznaju neka ključna i najpoznatija imena naše historije“, kaže. Iz toga šoka i sama je, kaže, izvukla zaključak koji danas radije provodi nego objašnjava. „Vjeronauk i bosanski jezik, ta dva predmeta nikako nisu konkurencija, naprotiv, nadopunjuju se. Vjeronauk – moralne, vjerske vrijednosti, ono unutarnje što njegujemo. Bosanski – kulturna i historijska vrijednost, ono što svaki naš Bošnjak treba znati.“

Objašnjava kako uviđa da se djeca u Sisku zaista mijenjaju kada pohađaju Model C. „Sat bosanskoga otvori čitav novi svijet, odjednom imaju i imena i mjesta, i Sarajevo, i Mostar, i ljude koji su nešto značili, i razloge zbog kojih se nečeg drže.“ A kad se to spoji s vjeronaukom, kaže, zaokruži se ono što jedna obitelj, sama, sve teže uspijeva pružiti. ●

prof. dr. Mirela Muftić-Omerović,
dekanica Pedagoškog fakulteta Univerziteta u Sarajevu

RODITELJI MORAJU ZNATI DA I ONI moraju u sebe ulagati

Dekanka Pedagoškog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, prof. dr. Mirela Muftić-Omerović, na školu „Kalem“ došla je s dva paralelna pogleda, onim akademskim, jer je obrazovni sistem njezino svakodnevno polje, i pragmatičnim, jer u radu po manjinskim modelima dobro razumije što znači držati program živim u sredini koja oko njega nije organizirana.

„Govorili smo o važnosti zapošljavanja nastavnica i profesorica bosanskoga jezika. Mogu različiti kadrovi predavati po Modelu C, nastavnici historije, geografije i tako dalje, ali nastavnici bosanskoga jezika i književnosti najprije zato što su oni možda najkompetentniji da povežu sve ovo.“ Posebno, ističe, u segmentu kulture, koji ovu nastavu i čini onim što jest. „Bilo bi dobro da se traži od ministarstva da se proizvode takvi kadrovi, da se sistemski uredi to pitanje, da se pošalju neka bošnjačka djeca da završe studij kako bi pokrivali ovu nastavu.“

Drugi je naglasak okrenut prema roditeljima. „Roditelji bi sigurno trebali mnogo više značaja posvetiti ovome. Najprije da znaju da se na ovakvim školama govori o interkulturalnosti, o prožimanju kultura, ali isto tako i o onome što jeste naš identitet i što trebamo jačati.“ I dodaje: „Roditelji moraju znati da će njihova djeca sutra biti roditelji koji će morati osnaživati svoju djecu. A oni i sami su ugroženi, u ovakvim okolnostima svi smo praktički unutar nekog procesa asimilacije, više ili manje. U školi bosanskog jezika nema negativnih priča. Samo razvoja svijesti i širenja polja znanja.“ ●

Dalila Potogija, profesorica bosanskoga jezika i književnosti, OŠ „Edhem Mulabdić“, Sarajevo

BOSANSKI JEZIK NE SMIJE POSTATI suho gramatiziranje

Dalila Potogija, profesorica bosanskoga jezika i književnosti u sarajevskoj osnovnoj školi „Edhem Mulabdić“, priznaje da je u Oroslavje doputovala bez velikih očekivanja pa se zapravo oduševila. „Iskreno, nisam imala neka posebna očekivanja, nisam došla ni s kakvim predrasudama. Ali oduševila sam se. Učenici su bili jako, jako zainteresirani.“

Svoj je pristup nastavi za ovu školu pripremila radionički – „htjela sam sve što radimo staviti u savremeni kontekst da bih im jednostavno približila i pojednostavila nastavu bosanskoga jezika“. Iz toga proizlazi i njezina teza za sve one koji promišljaju o nastavi bosanskoga jezika u dijaspori: „Važno je razlučiti pojmove i staviti prioritete – ne samo jezik, nego i identitet i kulturu lijepo uvezati. Da ne misle učenici da je bosanski neko suho gramatiziranje.“

Posebno se zadržala na neformalnom dijelu škole. „Možda bi bilo dobro da su djeca imala još jedan dan, samo za druženje. Doista smo ih okupirali predavanjima i radionicama.“ Iz razgovora s djecom saznala je da se neki već poznaju otprije – „dakle, oni već imaju neko tradicijsko okupljanje, i mislim da su oni budućnost ove zajednice koju vi, malo starije generacije, gradite. Mislim da ste na dobrom putu da napravite sjajnu priču iz Hrvatske.“

Njezina preporuka, kao i kod ostalih predavačica, vraća se roditeljima. „Možda bi bilo dobro razmisliti o radionicama za odrasle. Jer u fokusu je: ako pridobijete roditelja, pridobili ste i učenike.“

Priredio: Nedim Hasić

Vejsil Ćurčić, bosanski sin

PRVI JE DIPLOMIRANI ARHEOLOG U BIH,

prvi je koristio fotografiju u arheologiji, a ipak je zaboravljen

U jednom svom rukopisu Vejsil navodi da je 1905. godine poslan u Beč na školovanje te da je tom prilikom u Beču dodijeljen na rad dvorskom muzeju. Tu je slušao predavanja iz oblasti prahistorijske arheologije i bio je pod mentorstvom Hoernesa, a pored navedenih je slušao predavanja iz etnografije kod profesora Haberlandta te historiju srednjeg vijeka kod Jirečeka. Upravo u ovom periodu u životu Vejsila Ćurčića desila se još jedna značajna promjena koja je nesumnjivo obilježila njegov život. Naime, tokom 1905. godine Vejsil se vjenčao sa Marijanom Metzger, rođenom na Zlataru, u Zagrebu, 1885. godine.

PIŠE: Jakub Salkić

Vejsil Ćurčić je nepoznatim tokom događaja izvan opažanja arheologa prešao iz postojanja u zaborav i njegovo djelovanje nikada nije bilo predmet neke veće, ili čak ikakve arheološke rasprave, piše na početku monografije “Vejsil Ćurčić - mene domaćeg sina” prof. dr. Adnan Kaljanac.

O Vjesilu Ćurčiću zaista se malo zna. U široj javnosti tek neznatno, u stručnoj, arheološkoj, naučnoj, tek ponešto što je zapisano u Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine i Spomenici stogodišnjice rada Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888–1988. Ni u jednoj ovoj publikaciji nije adekvatno zastupljen. Više je usput spomenut, kao neko ko je bio tu prisutan, ali na marginama velikih arheoloških istraživanja. Neko ko se ni po čemu nije isticao. Istina je potpuno drugačija.

Vejsil Ćurčić je iza sebe ostavio izrazito veliki broj različitih rukopisa, koji se kreću u dijapazonu od njegovih memoara iz ličnog i arheološkog života do različitih arheoloških tema iz bosanskohercegovačke prošlosti. Ko je bio Vejsil Ćurčić i kojim životnim putevima je na kraju došao do pozicije direktora Zemaljskog muzeja u Sarajevu?

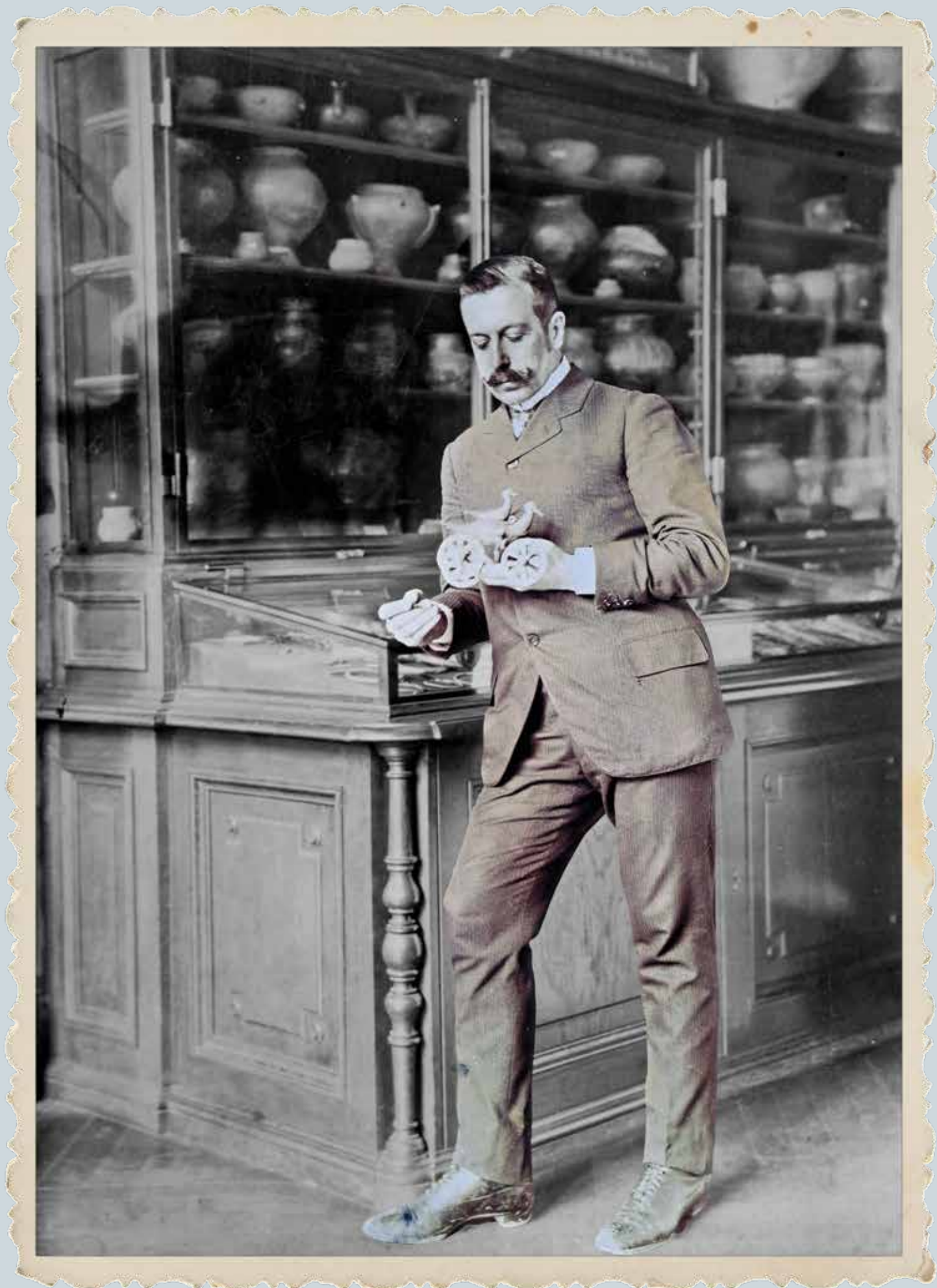
Kako je navedeno u Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine, Ćurčić je rođen 17. 12. 1868. godine u Sarajevu. Ali prema Vejsilovim memoarima, ni on sam nije bio potpuno siguran u godinu svog rođenja, navodeći da je rođen u periodu 1866. do 1869.

Vejsil u svojim memoarima, koje je citirao prof. dr. Kaljanac u monografiji, navodi da je rođen na Ćurčića Brijegu, u Logavinoj ulici, te da su njegovi preci bili spahije Toplika i

Tilave, nekadašnjih posjeda Pavla Radinovića. Rane godine života i dio djetinjstva je proveo pod vlašću tri sultana, sultana Aziza, sultana Murata i sultana Hamida. Nakon odlaska osmanske vlasti došla su dva cara, Franjo Josip I i car Karlo, nakon Prvog svjetskog rata vlast je preuzela kraljevina Jugoslavija, gdje je Vejsil ispratio tri kralja. Nakon Kraljevine Jugoslavije dočekao je i vlast Nezavisne Države Hrvatske i upravu poglavnika Ante Pavelića, a na kraju, posljednji vladar u životu Vejsila Ćurčića je bio, kako navodi, maršal Tito.

Kako sam zapaža, tokom njegovog života na ovom prostoru se izmijenilo deset različitih vladara, a Vejsil Ćurčić je, zanimljivo, njih sve doživio i preživio de facto ne prekidajući svoje djelovanje čak ni iz mirovine. Ovakvu sreću, sudbinu ili zasluge u svakom sistemu nije doživio nijedan drugi arheolog tog vremena, čak ni Ciro Truhelka, koji je nakon odlaska Austro-Ugarske Monarhije izgubio svoj prestiž.

Rođen je od roditelja Almase i Muhamed-age Ćurčića. Almase je potjecala iz porodice Pašagića, iz Visokog. Muhamed-aga Ćurčić je prema Vejsilovim navodima u to vrijeme bio već drugi put udovac s dvoje djece iz ova dva braka. U tom trenutku je imao najmanje 40 godina života, kako tvrdi Vejsil. Muhamed-aga bio je vlasnik i danas poznatog Morića hana, mjesta gdje su se u tom periodu okupljale brojne age i begovi, kako oni iz Sarajeva, tako i oni koji bi bili u posjeti Sarajevu. Dvije godine kasnije, nakon svadbe Muhamed-age i Almase, rodilo se prvo dijete, Vejsil Ćurčić. Dvije godine kasnije rodilo

se još jedno muško dijete, Mehmed (Meho), dvije godine kasnije Salih, zatim Šuhreta i na kraju Safvet, treći brat Vejsila Čurčića, koji je rođen u trenutku austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine. Pored ovo petero, Muhamed-aga je imao još dvoje djece, Mustafu i Almasu. Mustafa je već bio vojnik, ađutant Selim-paše, što je vjerovatno odredilo na neobičan način i sudbinu samog Vejsila. Naime, Vejsil navodi da je roditelje izgubio vrlo rano, ukopani su u mezarju Jahja-pašine džamije, na rubu uz Kečinu ulicu.

ZIVOT U ŠTALI

Već tada je Vejsil dorastao i za školu, koja je u to vrijeme podrazumijevala mejtef, u koji

je krenuo sa šest godina. Kada je Vejsil završio svoje obrazovanje u mejtefu i njegov stariji polubrat Mustafa ga je upisao u Kuršumliju medresu, gdje se pokazao kao dobar đak. U medresi je Vejsil slušao predavanja pred, kako kaže čuvenim, Hadži Omerovićem koji je njime bio jako zadovoljan i jako ga hvalio. Međutim, u medresi je jedan sin tog muftije bio postavljen za muderiza (islamski profesor u teološkim školama), a on je očito bio previše strog za Vejsilov ukus te je najvjerojatnije zbog njega i napustio medresu i upisao se u ruždiju (niža srednja škola). U novoj školi Vejsil je sreo neke od kasnijih znamenitih ljudi, Safveta Bašagića, Abdusalema, Mahmuta i Halida Hrasnicu i druge, a tu su

učili orijentalne jezike, književnost, a pored svih i latinicu, ćirilicu i matematiku. Ove posljednje su slušali kod profesora Paulina, koji je vrlo vjerovatno utjecao na prijelomni trenutak Vejsilova života i njegovo skretanje na put kojim je dalje išao. Paulin je, naime, čitavu ovu grupu dobrih učenika, među kojima i Vejsila, nagovorio da upišu sarajevsku gimnaziju (danas Prva gimnazija u Sarajevu), koja je otvorena 3–4 godine ranije. Ovo nije obradovalo Mustafu, koji je namjeravao upisati Vejsila na dalje školovanje u Carigradu (Istanbulu) te ga je, nakon Vejsilova odbijanja takve namjere, Mustafa izbacio iz kuće kojom je on, kao najstariji, upravljao od smrti roditelja: „Radi toga se moj brat strašno razljuti, istjera me iz kuće i dozvoli mi da sa slugom spavam u jednoj smrdljivoj i nezdravoj sobi u samoj štali.“

Krenuvši u gimnaziju, Vejsil se pokazao ponovo kao dobar učenik, koji je gajio posebnu ljubav prema predmetu prirodopisa (u to vrijeme nauke o prirodi i prirodnim pojavama), koji je predavao profesor Ivan Seunik. Nije prošlo dugo i Seunik je zapazio Vejsilovu vrijednost te ga je angažirao kao pomagača u kabinetu, gdje je vrlo brzo naučio preparirati ptice, sisare, kukce i biljke. Zbog smrada životinja koje su obrađivali, Seunik mu je nabavio duhan i lulu te je već kao učenik drugog razreda srednje škole pred direktorom i drugim profesorima smio zapaliti lulu, lulu koja mu je na svojstven način tokom čitavog života ostala karakterističan zaštitni simbol, moglo bi se reći na osnovu njegovih kasnijih fotografija. Nekada u tom periodu Vejsil je teško obolio te je prestao ići u školu, a zabrinut za njega Seunik se raspitivao kod drugih učenika te je tako i saznao Vejsilovu nesretnu sudbinu, kako živi u štali ibez gotovo ikakve hrane. I tako, jednog dana na stajski vrata je njegov školski drug Milan Cvjetičanin doveo neku manju gospođu, koja nije znala Vejsilov jezik, kao ni Vejsil njen, a čitav razgovor im je tumačio Cvjetičanin. Bila je to gospođa Seunik, supruga Vejsilova profesora Ivana Seunika. Istog dana, nakon njenog odlaska, poslala je ta strana gospođa Vejsilu topao ručak, a ubrzo ga je posjetio i ljekar Bajer.

Narednih nekoliko dana Vejsil je dobio kvalitetne obroke, a Seunikova supruga ga je redovno obilazila i on se uskoro oporavio dovoljno za povratak u školu. Marija, Seunikova supruga, Vejsilu je to već nago-vještavala tokom svojih posjeta, a već prvog dana njegovog povratka u školu i desilo se da ga je profesor Seunik pozvao da se preseli u njihov dom, što je Vejsil objeručke prihvatio: „Tko veseliji od mene i ja još istoga dana preselim u Seunikov stan, gdje sam u kuhinji, u lijepoj i čistoj postelji spavao i s njima za stolom zajedno jeo.“

S obzirom na to da se u kući Seunika zbog Marije Seunik i njene majke govorio

samo njemački jezik, malo-pomalo i Vejsil ga je svladao. Seunik je bio aktivni lovac i Vejsil je često s njim odlazio kao pomoćnik. Sa Seunikom je zavolio planinarenje kojim se bavio narednih 50 godina.

Seunik je brigu o Vejsilu prihvatio u potpunosti pa je za njega planirao i nastavak školovanja. Nekada u to vrijeme, dakle oko Vejsilovog upisa u tehničku školu, preminuo je i njegov polubrat, onaj što ga je izbacio iz kuće, Mustafa. Koliko je jak njihov inat bio najbolje oslikavaju Vejsilove riječi o polubratovoj smrti: „Dok je on još bio na životu, moja noga nije više nikad prešla kućnog praga. Kada su ga mrtva iznijeli iz kuće, ja sam se odmah preselio u kuću svojoj braći i sestri. Sa sobom sam doveo i Seunika, iznajmivši mu u muškim kućama gornji boj (sprat).“

Godine koje je Vejsil Čurčić proveo u domu Seunika su, kako kroz odgoj koji je tamo imao, tako i kroz neobičan splet okolnosti, Vejsila dovele do praga Zemaljskog muzeja u Sarajevu. S jedne strane je već tokom školovanja bio opremljen osnovnim znanjima o njemačkom jeziku, koji je tada imao izuzetan značaj, biljnom i životinjskom svijetu, prepariranju, geografiji i sličnom. S druge strane, godine u Seunikovom domu su ga pripremile i za arheologa i muzejskog djelatnika.

Dok su još stanovali u Dalagijinoj kući u Logavinu sokaku, zatim i u kući popa Petra Petrovića u Čemerlinoj ulici, a zatim i novom stanu, čini se da su česti Seunikovi gosti bili Othmar Reiser i Franjo Fiala, tada uposlenik u Fabrici duhana u Sarajevu. Fiala je upravo tu upoznao mladog Vejsila, a ne začuđuje ni da ga je, kako je u to vrijeme bilo normalno, uzeo za pomoćnika prilikom svojih istraživanja u okolini Sarajeva. Radeći na lokalitetima kao što je Debelo Brdo, Soukbunar i Zlatište, Vejsil je uz Fialu stekao dovoljno iskustva, kao i povjerenja kod njega, da ga je povremeno Fiala ostavljao kao nadzornika, kako Vejsil navodi, dva-tri puta. To je vjerovatno bila preporuka da Vejsila odmah poslije srednje škole prime u Zemaljski muzej, prvo kao volontera, a zatim kao uspolenika. U Muzej je došao 1892. ili 1893. godine u kojem će provesti cijeli svoj radni vijek, a i dobar dio svojih penzionerskih dana.

PRVI DIPLOMIRANI ARHEOLOG

U periodu 1904 - 1905. godine, Vejsil je otišao na školovanje u Beč, gdje je studirao arheologiju. O samom školovanju i periodu provedenom u Beču ni sam nije mnogo govorio. Upravo u ovom periodu u životu Vejsila Čurčića desila se još jedna značajna promjena koja je nesumnjivo obilježila njegov život. Naime, tokom 1905. godine Vejsil se vjenčao sa Marijanom Metzger, rođenom na Zlataru, u Zagrebu, 1885. godine.

Koliko je poznato, mladenci su medeni mjesec proveli na Zlataru, u rodnom kraju Marijane, a čestitke su pristizale s raznih strana,

pa tako i od kolega iz Zemaljskog muzeja. Kako navodi prof. dr. Kaljanac, Vjenčanje Vejsila i Marijane predstavlja svojstvenu misteriju s obzirom na to da su u tom vremenu oboje pripadali potpuno različitim etničkim skupinama, kao i vjerskom opredjeljenju. No njihova veza je opstala čitav život. Kako je u tom vremenu političkih previranja do braka došlo kao i kakav je bio stav njihovog okruženja nemoguće je potpuno razriješiti.

Nakon povratka sa školovanja, Vejsil je nastavio arheološka istraživanja u Donjoj Dolini, a uskoro je u sklopu izgradnje Zemaljskog muzeja i preseljenja u novu zgradu zajedno s ostalima aktivno sudjelovao u brojnim aktivnostima, između ostalog postavio je etnološku zbirku Muzeja, sistematizirao neka muzejska odjeljenja itd.

Nakon preseljenja u novu zgradu, došlo je i do početka Prvog svjetskog rata, koji je iz temelja promijenio dotadašnji svijet i već uspostavljeni sistem novog života u Bosni i Hercegovini. O Vejsilovom životu tokom Prvog svjetskog rata, kao i većine ljudi koji su taj period proživjeli, ne zna se gotovo ništa. U penziju je otišao 1926. godine, tada je bio u 57. ili 59. godini života.

Tokom svih tih godina provedenih u Zemaljskom muzeju Vejsil Čurčić je radio na iskopavanju nekih od najznačajnijih arheoloških lokaliteta u Bosni i Hercegovini, nerijetko je sam vodio iskopavanja, iako u zvaničnim dokumentima to nikada nije navođeno, a njegove radove drugi su koristili i objavljivali. Njegov možda i najznačajniji doprinos arheologiji u BiH je uvođenje fotografije u arheologiju. On je fotografski dokumentirao iskopavanja Glasinca, Donje Doline, Kraljičina Guvna... Ili je možda značajniji njegov pionirski rad na konzervaciji i restauraciji srednjovjekovnih bosanskohercegovačkih gradova.

U vrijeme glasilačkih istraživanja 1890-ih i kasnije, primjera radi, Truhelka svoja iskopavanja crta, a fotografije koje koristi u svojim radovima, poput onih iz Donje Doline, evidentno je napravio Vejsil. Slična situacija je s ostalim istraživačima te se stiče utisak da je Vejsil u to vrijeme već posjedovao fotografski aparat, s obzirom na to da je svoje fotografije u formi negativa i zadržao u svom vlasništvu. Vejsil možda nije imao Truhelkin talent za crtanje, ali je uviđao prednosti fotografskog dokumentiranja, vrlo je moguće da je imao metodološki progresivne ideje i, sudeći prema svemu dostupnom, začetnik je fotografskog dokumentiranja u bosanskohercegovačkoj arheologiji.

Još jedno područje gdje je dao pionirski doprinos jesu stećci, oni srednjovjekovni spomenici koje Vejsil naziva bogumilskim, a za koje nerijetko navodi da ih je on lično prevezio uz teške muke s lokaliteta do Zemaljskog muzeja, gdje se nalaze i danas. U dokumentima Muzeja nalaze se nalozi na Vejsilovo ime, sa zadatkom da organizira i

provede prebacivanje određenih stećaka do Muzeja. Vejsil se u svojim memoarima pri-sjećao da je prijevoz stećaka za njega bio jedan od najtežih zadataka, koji je često pore-dio s vađenjem čamaca iz Donje Doline, što je također Vejsil vodio. U tom smislu svoje sjećanje o ovim događajima započinje sljedećim riječima: „Još prije nego što je novi muzej sasvim dovršen, dobio sam zadaću da prevećem nekoliko sredovječnih takozvanih bogumilskih spomenika iz raznih krajeva u dvorište novog muzeja.“

SPAŠAVANJE HAGADE

Nije jasno kako je Vejsil došao na tu ideju, ali je i u okviru njegove ostavštine fotografskih negativa na staklu bilo moguće pronaći

nekoliko primjeraka za to vrijeme bosansko-hercegovačke arheologije revolucionarnih fotografija. Riječ je, naime, o najstarijoj upotrebi zračne fotografije u bosanskohercegovačkoj arheologiji. Komparacije radi, a prije osvrta na fotografije Vejsila Čurčića, potrebno je naglasiti da je razvoj zračne fotografije u svjetskim okvirima započeo nešto ranije. Među najstarijim poznatim slučajevima arheološkog fotografiranja iz zraka nalaze se primjeri dokumentiranja iskopavanja u Persepolisu 1879. godine i Rimskog foruma 1899. godine, pod rukovodstvom Giacoma Bonija. Dakako da je razvoj ove metode imao znatno veći broj primjera, ali nijedan od njih nije primjenjiv na prostor bivše Jugoslavije, konkretnije Bosne i Hercegovine, sve do najnovijeg vremena. S

druge strane, iznenađena se u nekoliko različitih kutija iz ostavštine Vejsila Ćurčića otkrilo nekoliko dragulja koji njega i bosanskohercegovačku arheologiju stavljaju ruku pod ruku s tadašnjim najmodernijim razvojem arheološke metodologije.

Vejsil nije iz zraka fotografirao samo srednjovjekovne nekropole. Među preživjelim fotografijama se nalaze i prahistorijski lokaliteti, od kojih su, kako se čini, neke fotografije također korištene od strane kasnijih autora bez navoda o tom.

Koliko je bilo moguće zaključiti kroz različite spise koji su ostali iza Vejsila, istraživanja koja su imala podršku Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti iz Zagreba trajala su u periodu od 1926. godine do početka Drugog svjetskog rata, tokom kojeg je Vejsil periodično obavljao letove i pravio zračna snimanja različitih lokaliteta. Fascinantno je to da je neko, ne znamo ko, odobrio jednom penzioniranom sarajevskom arheologu trošenje ogromnih resursa goriva, pilota, upotrebe aviona, tokom dugog niza godina i to za potrebe, ni više ni manje, provođenja arheoloških snimanja iz zraka kada takva istraživanja još uvijek nisu bila ustaljeni metodološki postupak. Štaviše, prof. dr. Kaljanac tvrdi da do sada nije bilo moguće pronaći nijedan evropski projekt iz tog vremena koji je obuhvatao tako dug period zračnih snimanja arheoloških lokaliteta, što dakako ne znači da možda nije postojao.

Da ne ostane zaboravljeno, odljevke stećaka također je izradio Vejsil! Fotografija starog Vejsila, na vrućem hercegovačkom suncu, u društvu dva dječaka, otkriva tu istinu! Kako je na fotografiji vidljivo, Vejsil sjedi pokraj stećka, držeći u ruci četku, a s lijeve strane se nalazi stećak koji je obiljepljen novinama, na kojim je, zahvaljujući kvaliteti nekadašnjih

fotografija. Iz ovoga je neosporan i zaključak da je upravo on uzimao otiske stećaka za izložbu koja je je kasnije oduševljavala evropske kulturnjake.

Na kraju, potrebno je spomenuti da je Vejsil učestvovao tokom ovog perioda u izradi i organizaciji većeg broja izložbi, među kojim se izdvaja njegov opis izložbe koju je organiziralo Hrvatsko umjetničko društvo, 1937. godine, s temom starohrvatske crkvene umjetnosti. Za saradnike na izložbi je izabrao muzejske preparatore Antu Kučana, Ivu Tomanovića i muzejskog crtača Alojza Magerlea s kojim je radio čitavu godinu na odljencima starokršćanske i starohrvatske crkvene umjetnosti, a tokom dužih putovanja i istraživanja stećaka. Tokom te godine pripremili su veliki broj odljevaka, klišeje pa čak i izložbeni katalog. Nažalost, Drugi svjetski rat je prekinuo ovu izložbu prije samog otvorenja, a kako Vejsil piše, u trenutku nastanka njegovog rukopisa njegovi materijali su se nalazili u zgradi gradske gipsoteke u Medvedgradskoj ulici i „putuju s jedne izložbe na drugu“.

Ipak, u najtežim danima Drugog svjetskog rata Vejsil je ispisao još jedno poglavlje koje je dugo ostalo nepoznato, a važno je. Kao kustos vratio se u Zemaljski muzej, a nedugo poslije toga imenovan je od vlasti NDH za v.d. direktora Zemaljskog muzeja. Ovo poglavlje je rasvijetlio Enver Imamović u knjizi „O sarajevskoj Hagadi“, a dodatno potvrdili dokumenti iz Ćurčićeve ostavštine. Kako Imamović navodi, nedugo nakon dolaska njemačkih okupacionih snaga, neki je nacistički oficir došao u Zemaljski muzej s vojnicima i od tadašnjeg direktora Joze Petrovića tražio da mu se preda sarajevska Hagada. Petrović je tada smireno odgovorio da se Hagada ne nalazi u Muzeju i da ju je dan ranije predao nekom njemačkom pukovniku te je tako Jozo

Petrović spasio Hagadu. Kako Imamović dalje navodi na osnovu dostupnih dokumenata i usmene tradicije, Petrović je nakon odlaska njemačkog oficira, za kojeg se kasnije utvrdilo da je riječ o Johannu Hansu Fortneru, naredio tadašnjem kustosu Dervišu Korkutu, voditelju orijentalne zbirke, da Hagadu iznese iz Muzeja i sakrije je bilo gdje, čak i izvan Sarajeva. Nepoznato je koliko vremena se Hagada nalazila izvan Muzeja, prema jednoj od legendi skrivena ispod kućnog praga jednog pastira, ili pak džamije na Bjelašnici, gdje ju je navodno sakrio Korkut, ali je već 29. 10. 1943. godine bila ponovo u Zemaljskom muzeju, kada je od Korkuta preuzima novi direktor, Vejsil Ćurčić. Vejsil je nešto kasnije, 19. novembra iste godine, izdao nalog da se Hagada, zajedno s poveljom kralja Tvrtka i još nekim vrijednim eksponatima, pohrani u trezoru Narodne banke. Tu je ostala sve do oslobođenja 1945. godine, tačnije do noći kada je tadašnji direktor Narodne banke Aleksandar Poljanac poslao dojavu Vejsilu o tome da se njemačke trupe povlače i planiraju isprazniti trezore u banci, na što je Vejsil ponovo zadužio Korkuta da Hagadu iznese iz trezora i da je prebaci do Zemaljskog muzeja. Na kraju, po završetku rata, Vejsil je predao Hagadu novom direktoru Zemaljskog muzeja, Dimitriju Sergejevskom.

Koliko je ovaj tok događaja zaista vjerodostojan, da li se među onima koji su spašavali Hagadu uplela i poneka ličnost samo zato da bi legenda koja je nastala zvučala bolje, nauka vjerovatno nikada neće u potpunosti saznati. Činjenica je da su u tom periodu bila dva direktora koja su koordinirala navodna premještanja Hagade i njeno spašavanje, uvijek u posljednjem trenutku, Jozo Petrović na početku i Vejsil Ćurčić pred završetak Drugog svjetskog rata. Sigurno je još jedno, a to je da su nesumnjivo obojica bili upućeni u stvari koje su se dešavale i većina toga se odvijala, kako i sam Imamović navodi, po njihovoj direktivi, te su stoga nesumnjivo zaslužni za spas ovog vrijednog primjerka bosanskohercegovačke baštine.

No, ni ovo nije bio posljednji put kada je Vejsil djelovao na spašavanju zbirki Muzeja. Ništa bolja sudbina eksponata ne bi bila ni po završetku Drugog svjetskog rata, kada je navodno Rodoljub Čolaković predlagao izmještanje eksponata u Beograd, a čemu se Vejsil ponovo suprotstavio. Tako su, iako o tome ne govori Spomenica Zemaljskog muzeja, u Sarajevu ostali i sačuvani upravo oni i danas najvredniji eksponati.

Vejsil je po drugi put penzionisan 1945. godine, a poživio je još punih osam godina. Poput drugih velikana s kojim je radio i sretao se tokom svoje karijere, preminuo je u zaboravu 29. 11. 1959. godine, u 91. godini života. Iza njega je ostalo mnogo zasluga koje nikada nije dobio, još više zaborava i omalovažavanja te bezbroj nejasnoća. ●

Adnan Kaljanac, profesor na
Filozofskom fakultetu u Sarajevu

ZBOG KOLONIJALNOG PRISTUPA

naša je arheologija
prepuna lažnih
podataka i
pogrešnih
interpretacija

„Baština, a time i arheologija od svog postanka ima značajnu političku manifestaciju. U ratovima se ona manifestirala uništavanjem. Na jednom kongresu u Crnoj Gori bile su kolege iz Makedonije koji su govorili o uništavanju džamija, crkava, zatim su Crnogorci govorili isto o uništavanju džamija u Crnoj Gori. Ja sam imao nekako posljednju riječ i stekao sam utisak da je baština u ratovima u poziciji najdraže, najomiljenije igračke protivnika, u ratovima kao djeca pokušavamo uništiti najomiljeniju igračku onog drugog, a to su uglavnom vjerski objekti, tragovi prošlosti, ono na čemu se gradi identitet, a nema identiteta bez prošlosti. Baština je uvijek bila jedna od ključnih žrtava ratova pored živog čovjeka. I danas se uništava, ali administrativno, nemogućnošću zaštite, da vas prebacuju s jedne na drugu adresu, ja to ne smatram slučajnim, to je jedan organiziran sistem u kojem i mi sami nekada učestvujemo, sistematskog brisanja baštine ne jednog naroda nego svih naroda.“

RAZGOVARALA: Jakub Salkić
FOTOGRAFIJA: Velija Hasanbegović

Prof. dr. Adnan Kaljanac, arheolog koji predaje na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, nedavno je izdao monografiju o bosansko-hercegovačkom arheologu Vejsilu Ćurčiću, pod naslovom “Mene domaćeg sina”, čovjeku koji se arheologijom bavio u “zlatno doba” bosanskohercegovačke arheologije, u vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Kaljanac je u svoju monografiju uvrstio do sada nepoznate dokumente iz ostavštine Vejsila Ćurčića koji su čuvani u krugu njegove porodice, između ostalog memoare i fotografije koji do sada nikada nisu objavljeni. Profesor Kaljanac poznat je u stručnim krugovima kao neko ko arheologiju ne uzima zdravo za gotovo nego konstantno propituje stečena znanja i interpretacije arheoloških dokaza, i ove dvije teme dovoljan su povod za razgovor s profesorom Kaljancem.

BOSNA: Šta Vas fascinira kod Vejsila Ćurčića?

KALJANAC: Puno toga. Prvo što me fasciniralo jeste to što mi nismo znali da je on prvi Sarajlija, prvi Bosanac i Hercegovac u historiji koji je studirao arheologiju i historiju umjetnosti u Beču i stekao zvanje arheologa. Mi konstantno govorimo o baštini i upotrebi baštine, a ne znamo ko je prvi među nama stekao to zvanje, on je to dobio 1905. godine. U tome je još fascinirano da u našem mentalitetu posebno, bošnjačkom dijelu, studiranje arheologije tada nije baš bilo popularno.

BOSNA: Iako je arheologija bila jedno od najpopularnijih zanimanja tog vremena.

KALJANAC: Jeste, drugi su se, čak i Bošnjaci, bavili arheologijom amaterski, ali Vejsil je prvi koji je otišao iz Bosne i Hercegovine studirati arheologiju. Mi to nismo znali. Znali smo da je školovani arheolog, ali taj detalj da je prvi ikada, to nam je bilo nepoznato. U to vrijeme arheolozi u Bosnu i Hercegovinu dolaze iz drugih zemalja, Ćiro Truhelka, iako nije arheolog, dolazi iz Hrvatske.

BOSNA: Je li Vejsil u javnosti bio do sada zaboravljen?

KALJANAC: Ne da je bio zaboravljen, Vejsil Ćurčić je u potpunosti čak i iz naše literature izostavljen, ja kao student nisam mogao čuti ništa o njemu, ponegdje ste mogli pročitati da se spominje da je učestvovao na nekim istraživanjima i to onako sekundarno, neki peti izvor navede, a ustvari je sam vodio većinu tih istraživanja, ali naravno on je bio “domaći sin”, domaći arheolog u jednoj kolonijalnoj državi koja nije preferirala da tako kažem “domoroce”, oni bi trebali da plešu oko vatre, a ne da se bave naukom. On je zaista ostao nepoznat čitav jedan vijek.

BOSNA: Sada kada imamo i monografiju, spomen-sobu sobu u Muzeju Sarajeva,

kako bismo opisali njegov doprinos arheologiji i historiji Bosne i Hercegovine?

KALJANAC: Vejsil Ćurčić je u arheologiju, bosanskohercegovačku arheologiju 1894. godine počeo uvoditi fotografiju. Fotografija je danas u arheologiji neizostavan dio dokumentiranja arheoloških istraživanja, ona je obavezna. On je bio prvi koji je još 1925. godine započeo jedan 15-godišnji projekat zračnih snimanja Bosne i Hercegovine - nekropola stećaka, prahistorijskih gradina i ja nisam uspio pronaći u Evropi tog vremena ekvivalent zračne fotografije u arheologiji koji je trajao 15 godina. Uglavnom postoji nakon Prvog svjetskog rata, razvija se zračna fotografija i svi to rade jednokratno, a on to radi kontinuirano i fascinantan je dio da je uspio jedan Vejsil Ćurčić dobiti avion, pilota, više aviona jer 15 godina je polijetao iz Mostara i Sarajeva za arheološka istraživanja. Nevjerovatno je da je neko sve te troškove snosio, a on je u to vrijeme bio penzioner, iako je i dalje ostao aktivan do 1951. godine, šezdeset godina je ukupno radio u svojoj struci čime se malo ko može da pohvali. I da ne govorimo o tome da je on vodio iskopavanja u Donjoj Dolini i iskopao ove monoksile kojima se mi danas možemo ponositi u Zemaljskom muzeju, učestvovao je na glasičkim istraživanjima, Butmiru, gotovo svim lokalitetima.

BOSNA: Mislite li da je u tom “tehnoškom kontekstu” još nevjerojatnije da je 1914. godine je započeo video snimanje Bosne i Hercegovine?

KALJANAC: Vejsil je s jednom francuskom kompanijom, koja se tada bavila snimanjima, napravio prve video snimke naših kulturno-historijskih spomenika. Ima jedan rukopis u memoarima pod naslovom filmovanje Bosne i Hercegovine u kojem on opisuje ta putovanja i snimanja. Snimali su video baštine Bosne i Hercegovine i putovali su od Sarajeva, preko Višegrada, Foče, Goražda, Hercegovine, Bihaća, do Banje Luke. Nakon nekoliko mjeseci putovanja završili su u Bihaću i trebali su otići do Zagreba i tamo se rastati. Tamo je, u Zagrebu, Vejsil sreo jednog kolegu koji je bio urednik “Srpske riječi” i koji je izletio iz jednog dvorišta u Zagrebu, pozdravio i pitao jesi li čuo vijesti - prestolonasljednik i supruga ubijeni su u Sarajevu. Vejsil je brzo raspustio ekipu i vratio se u Sarajevo, čak opisuje kako je do Sarajeva morao prolaziti kroz barikade. Taj film je kompanija odnijela i do kraja Prvog svjetskog rata nije znao šta je s tim i kako sam kaže, “nisam ni pomišljao na to, trebalo je preživjeti rat”. Nakon rata je otišao u Beč i uspio je pronaći predstavništvo te kompanije i uspio je kod njih pronaći isječke tih filmova koje je otkupio i donio u Bosnu i Hercegovinu i predao ministarstvu. Ne znamo kojem ministarstvu. Ali on sam kaže “ne znam ni sam šta je bilo sa

tim snimcima, nisam ih uspio ni pogledati”. Definitivno bio je inovator koji je fotografiju i video doživljavao kada to drugi u to vrijeme nisu. Evo i zračne fotografije koje sam spomenuo u arheologiji, dovoljno je da spomenem da Slovenija zračnu fotografiju uvodi 1960-ih godina, pola vijeka poslije Vejsila, a video da ne govorimo. Snimali su scene lova, narodna kola, spomenike, prirodu, sve moguće su snimali, pravili čak i turnire, borbe bikova itd.

BOSNA: Jeste li naišli na bilo kakav trag, gdje bi danas mogli biti ti filmovi?

KALJANAC: Nismo uspjeli, jednostavno, izgleda da su završili u nekoj privatnoj kolekciji, ili su možda nekim drugim putem pod nekim drugim imenom i godinom došli u kinoteku ili negdje drugo. Vejsil je i poslije Drugog svjetskog rata tragao za tim filmovima ali nije uspio da ih pronađe. Možda čak nisu u Bosni i Hercegovini.

BOSNA: Ranije ste pisali, a i sada ste spomenuli kolonijalnu arheologiju, kakvo je stanje u našoj arheologiji danas, može li se sve uzeti zdravo za gotovo ili se ovo znanje koje imamo treba preispitati?

KALJANAC: To je jedna od ključnih tema koja mene zanima. Arheologija kao i sve nauke producira određeno znanje, ali ako imamo loše ulazne podatke ili parcijalne onda, kao i u svakoj drugoj nauci, imamo loše izlazne podatke. Izlazni podaci su onda loše znanje. Produkcija arheološkog znanja je uglavnom zbog tog kolonijalnog pristupa, i to je kod nas u tradiciji arheologije postalo normalno, prepuna je lažnih podataka, lažnih informacija i da ne govorimo koliko pogrešnih informacija. Moramo istražiti taj problem, moramo uvidjeti greške, čak i iz ovog kolonijalnog perioda. Ja to jasno kažem - imam u septembru jedan skup na Bečkoj akademiji nauka i umjetnosti i upravo idem sa terminom “kolonijalna arheologija” o njihovoj arheologiji u BiH. Sasvim jasno je Austro-Ugarska imala određene pretenzije u Bosni i Hercegovini koje je pokušala i na određeni kulturološki način manifestirati. Akteri su se promijenili, ali mi i danas ustvari živimo austrougarsku ideju, oni su ti koji su uveli dva pisma, tri naroda, to je njihova zamisao kako Bosna treba izgledati, oni su u naziv države dodali i ovo Hercegovina. Danas nismo puno bolji, ako sami odbijamo da uvidimo greške iz prošlosti, koje nisu naša greška, kako ćemo se tek onda suočiti sa problemom neokolonijalne arheologije o kojoj strani autori masovno pišu. Evo, neokolonijalna arheologija je omotana plaštom projekata i saradnje gdje mi dolazimo da vas primitivne ljude naučimo kako se kopa, pali vatra. Ali mi smo to znali prije, ne trebaju nas učiti, dokaz su vrsni arheolozi Mihovil Mandić, Vladislav Skarić, ali kriza, trenutna situacija kakva jeste, nedostatak novca... Vi danas za 1000 maraka možete da kupite

nekoga ovdje koji će biti, da otvoreno kažem, agent tim stranim istraživačima koji tamo dobiju neka sredstva da istražuju po Bosni i Hercegovini.

BOSNA: S unaprijed projiciranim rezultatima...

KALJANAC: Oni imaju svoje interpretacije. Nedavno sam razgovarao sa kolegicom iz Zavoda za zaštitu spomenika Republike srpske, oni imaju isti problem, kažu ne odgovaraju čak ni interpretacije, to je daleko od onoga što su naši autori pisali. To je nešto što se zove neokolonijalna arheologija. Bosna i Hercegovina je tradicionalno bila arheološki “eldorado” u koji već stotinu godina dolaze razni avanturisti da steknu slavu i možda bogatstvo.

BOSNA: Koliko je onda domaćeg kulturno-historijskog blaga otišlo iz Bosne sa takvim avanturistima, može li se i pretpostaviti?

KALJANAC: Pa, evo, ovako, daću vam primjer u brojevima. Nakon Prvog svjetskog rata, ja sam pratio interna dešavanja nakon Prvog svjetskog rata unutar Zemaljskog muzeja, samo iz prahistorijske zbirke inventarni brojevi su pali za 17.400 artefakata, znači samo iz jedne zbirke. To je jedino mogla pokupiti vojska, a Austro-Ugarska je dobro poznata po tome. Tako da mi ne možemo percipirati koliko je toga nestalo i koliko danas nestaje. I ono što je važnije sam predmet, možda i možemo bez njega, ali radovi koji se objavljuju u inostranstvu bez ikakvog upliva naših institucija ili nekog marginalnog upliva pojedinaca koji su spremni reći da je to u redu samo da bi njihovo ime stajalo u tom radu jer vjerovatno nemaju kompjuter da otkučaju svoj rad su daleko upitniji po pitanju znanja i koliko mi ne znamo u stvari. Dobar primjer je Okolište kod Visokog, nacionalni spomenik, neolitski lokalitet koji su 2010. - 2012. istraživali Nijemci i objavili su dva toma knjige o tom lokalitetu, bili su magistarski radovi branjeni na tu temu, bilo je doktorata, objavljeno je sve na njemačkom što naravno nije jezik koji naš narod, naša javnost znaju čitati, i drugo, izdanje te knjige čak nije dobio ni Zavičajni muzej Visoko koji je bio partner u tim istraživanjima, čak nisu ni znali da je knjiga objavljena. Ja sam imao priliku sa mojim asistentom Jasenkom Hadžihasanovićem raditi istraživanje u Visokom i rekli smo im: “Pa imate monografiju o Okolištu.” Pogledali su nas i rekli: “Koju monografiju?” Nijemci se nisu udostojili ni da pošalju knjigu. To dovoljno govori. Sve je u redu i projekti i saradnja, ali tu moraju arheolozi biti ravnopravni, ili čak i više, mi moramo pokazati kičmu. Republika srpska je napravila zakon i radi na tome da napravi još bolji koji adekvatno štiti prostor tog entiteta od inostranih istraživanja. Federacija je u jednom haotičnom stanju gdje svaki kanton svira svoju muziku i tako i pleše.

BOSNA: Imamo li mi onda pravu predstavu o našoj prošlosti ako imamo tako haotičan skup znanja?

KALJANAC: Nemamo. Mislim da nemamo. Kao primjer ću istaknuti primjer o Čiri Truhelki koji sam kao prahistoričar zapazio. Ima jedna sveta knjiga arheologije, “Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine”, iz 1988. jedno fascinantno izdanje Zemaljskog muzeja. U tom leksikonu piše da je jedan od naših kneževskih tumula iz prahistorijskog doba, “usamljeni tumul” odvojen od ostatka nekropole. Ja sam došao do dnevnika Čire Truhelke koji je iskopavao tumul i otkrio sam tamo nacrtano i obilježeno 11 tumula. Onda dolazimo do pitanja, da li je kaciga koja je pronađena u tom tumulu, da li je pojas koji je tu tu pronađen pripadao tom knezu, da li su nalazi bili u tri tumula ili u pet, da li su to bile tri osobe koje su imale po jedan predmet ili smo u Bosni i Hercegovini imali nekog kneza u prahistorijsko doba koji je imao sve te predmete. Ne znam. Možda ga nismo imali. Nemamo pouzdan podatak da li je materijal iz jednog groba pripadao jednom čovjeku, kojeg bismo na osnovu toga mogli identificirati knezom, kako onda dalje da rekonstruiramo prošlost kada ne znamo gdje se ti grobovi koje su iskopavali nalaze, ne znamo jesu li nalazi iz pet, petnaest ili jednog groba. To je jako tegobno za nas, ili ćemo jednostavno prihvatiti da ponavljamo stare narative.

BOSNA: Je li nam onda veći posao revidirati postojeće znanje, razdvojiti pogrešno i ispravno ili nastaviti na terenu istraživati?

KALJANAC: Odgovoriću vam sa dva citata. Prvi je vizionara Vejsila Čurčića. On je tokom perioda Kraljevine Jugoslavije napisao: “Volio bih kada bi Zemaljski muzej prestao sa istraživanjima i prvo sudio i uredio sve ono što imamo, da znamo šta imamo i kako stojimo s tim pa tek onda s takvim podacima nastavi dalje istraživanje.” Drugo, nekada, čini mi se 2000. godine, učestvovao sam na jednom kongresu arheologa u Brusa bezistanu iz čitave BiH, tom prilikom sam rekao i mnogi su me gledali poprijeko, da treba u Kantonu Sarajevo, jer je bila riječ o Kantonu Sarajevo, pod hitno obustaviti sva istraživanja. Prvo treba utvrditi stanje onoga što smo imali, stanje šta je preživjelo rat i sve ratove, ima spomenika koji su uništeni devedesetih, mi još nismo evidentirali da su uništeni i tek kada utvrdimo to stanje, trebamo utvrditi kako ih zaštititi i investirati u njih pa tek onda reći: “Ok, sada možemo nastaviti sa novim istraživanjima.” Jer akumulacija arheološkog materijala koji arheolozi iskopavaju samo zahtijeva dodatna sredstva za depoe, konzervaciju, restauraciju, a mi ovo što imamo nismo izložili, što je apsurdno. Samo se hrčak ponaša tako. I vjeverica.

.....
Sasvim jasno je Austro-Ugarska imala određene pretenzije u Bosni i Hercegovini koje je pokušala i na određeni kulturološki način manifestirati. Akteri su se promijenili, ali mi i danas ustvari živimo austrougarsku ideju, oni su ti koji su uveli dva pisma, tri naroda, to je njihova zamisao kako Bosna treba izgledati, oni su u naziv države dodali i ovo Hercegovina. Danas nismo puno bolji, ako sami odbijamo da uvidimo greške iz prošlosti, koje nisu naša greška, kako ćemo se tek onda suočiti sa problemom neokolonijalne arheologije o kojoj strani autori masovno pišu.

BOSNA: Koliko su našoj arheologiji i historiji općenito naštetili ratovi, promjene političkih sistema, jer arheologija je svima služila za ostvarivanje nekih vlastitih ciljeva?

KALJANAC: Baština, a time i arheologija od svog postanka ima značajnu političku manifestaciju. U ratovima se ona manifestirala uništavanjem. Na jednom kongresu u Crnoj Gori bile su kolege iz Makedonije koji su govorili o uništavanju džamija, crkava, zatim su Crnogorci govorili isto o uništavanju džamija u Crnoj Gori. Ja sam imao nekako posljednju riječ i stekao sam utisak da je baština u ratovima u poziciji najdraže, najomiljenije igračke protivnika, u ratovima kao djeca pokušavamo uništiti najomiljeniju igračku onog drugog, a to su uglavnom vjerski objekti, tragovi prošlosti, ono na čemu se gradi identitet, a nema identiteta bez prošlosti. Baština je uvijek bila jedna od ključnih žrtava ratova pored živog čovjeka. I danas se uništava, ali administrativno, nemogućnošću zaštite, da vas prebacuju s jedne na drugu adresu, ja to ne smatram slučajnim, to je jedan organiziran sistem u kojem i mi sami nekada učestvujemo, sistematskog brisanja baštine ne jednog naroda nego svih naroda.

BOSNA: Je li onda konfuzije oko kolektivnog identiteta proizlaze iz našeg (ne) znanja o prošlosti, o baštini, historiji?

KALJANAC: Austro-Ugarska je dolaskom ovdje posijala sjeme podjele, prije toga ja barem nisam uspio pronaći neki veliki rat između naroda ovdje kao što smo ih imali kasnije. Uz to oni su posijali jedno metodološko sjeme kako raditi i pisati o baštini. Ta ideja potiče iz Vatikana kada je Kurija osnovala školu za svećenike tamo koji su onda trebali da pripremaju narod za otpor protiv osmanske vlasti kada dođe vrijeme za to. Vremenom je ta škola propala u 19. vijeku i prešla pod upravu austrijskog cara i oni su došli kao savjetnici. I tada ustvari na dvoru počinju puhati ilirski vjetrovi. Npr. u grbu R. Hrvatske imamo simbol Ilirije, to je povezivanje identiteta sa Ilirima, onim što je bilo prije Slavena. Sva ta znanja koja su producirana, a nismo ih mi producirali nego neko drugi, dovela su do te konfuzije da u memoarima Vejsila Čurčića možete vidjeti tu zbrku sa identitetom, on nije znao kako nazvati svoj narod. Jesu li Hrvati muslimani i katolici, jesu li Srbi muslimani i pravoslavci, on ne može da definira jesu li jedno ili drugo. Čiro Truhelka kaže da su muhamedanci u Bosni i Hercegovini, u jednom pismu koje je pisao anonimno kaže da su muhamedanci uzeli ime Bošnjaci samo zato da bi se nekako zvali jer se nisu poistovjećivali ni sa Turcima ni sa lokalnom braćom. Sva ta konfuzija je s jedne strane sistemski pravljena, a mi smo se našli u njoj i ne znamo da nađemo izlaz. Dovoljno je da kažem da Kanton Sarajevo, pa ni Federacija nema novi zakon o zaštiti kulturne baštine nego se fokusira na zakon iz 1984. o zaštiti baštine, svi kantoni su donijeli zakone, bolje ili gore, a mi tapkamo u mraku sa zakonom koji se može na kraju krajeva prepisati iz Evropske unije.

BOSNA: Kada se govori o arheologiji, obično se govori o periodu Austro-Ugarske, ali šta je bilo prije toga?

KALJANAC: Kod nas postoji narativ da je Austro-Ugarska pokrenula arheologiju u Bosni i Hercegovini. Međutim, franjevci su tokom 19. vijeka mnogo istraživali arheologiju u Bosni i Hercegovini, pokušavali zaštititi baštinu, molili su na sve strane da se ne prodaje baština, da se ne poklanja mađarskim konzulima itd. Bila sistemski uništavana amaterskim istraživanjima, a nije postojao adekvatan način zaštite, ali je postojala. Početkom 19. vijeka fra Lozić je osnovao školu arheologije za franjevce, on je izvodio predavanja kako istraživati baštinu na stručan način. Ja bih istakao kao jako bitnu informaciju da su se 1869. dešavala velika previranja u narodu, dešavale su se čak i demonstracije posebno u Mostaru zbog zaštite Starog mosta. Narod je tražio da se Stari most zaštiti. Tadašnja Vilajetska vlada je donijela zakon u 11 tačaka kako se treba istraživati baština, kako se treba zaštititi, obaveze prijavljivanja otkrića i čak se regulisalo koliko stranci mogu istraživati i ko će biti njihov nadzor. Mi smo dakle imali zakon prije nego neke evropske zemlje, to dakle nije zakon na nivou Osmanskog Carstva nego isključivo Bosne i Hercegovine, vilajeta. Grčka je imala recimo prije nas, ali smo imali sasvim solidan zakon. Austrija je dosta uzela iz njega ali mi ne znamo o tome nego kažemo: "Austrija je pokrenula arheologiju." Jeste pokrenula na nekom drugom, većem nivou, finansirala puno, bila je prije puno skromnija, ali je postojala i bila uređena.

BOSNA: Iz toga se može zaključiti da je narod i tada bio svjestan vrijednosti kulturne baštine.

KALJANAC: Bio svjestan. Naglašavam bio u odnosu na današnje stanje. Znači, ljudi su tražili da se obustavi sav saobraćaj preko Starog mosta da bi se on sačuval. U knjizi "Stranputice rane arheologije" naveo sam primjer žandara iz Konjica za vrijeme Kraljevine Jugoslavije koji vidi čovjeka vozi zapregu i na kolima kamen, uhapsi čovjeka jer prepozna latinski natpis na kamenu i shvati da je to spomenik. Nama se danas dešava, i dešavalo se, ljudi iz Goražda prodaju stećak i prevezu ga do Bihaća, niko ih ne zaustavi. Ljudi pomjeraju stećke, rade s njima šta žele. 1936. bi vas zbog toga uhapsili. To je poražavajuće.

BOSNA: Kako je došlo do te regresije svijesti?

KALJANAC: To je sad teško pitanje. Rekao bih da je to povezano sa propadanjem identiteta koji je bio ovdje za vrijeme Jugoslavije i nepotpunim formiranjem identiteta koji bi baštiniu tu svijest, tako da smo ušli u sukob koji je kod nas prelije i u politiku. Te podjele koje nas drže sada se odražavaju na baštinu pa ima naša i vaša baština, pretpostavljam jedan stećak je na nekoj nekropoli moj, drugi vaš, treći nekog trećeg. ●

Ma Thida,
burmanska kirurginja,
spisateljica i
aktivistica za ljudska
prava, predsjednica
Odbora za
pisce u zatvoru
Međunarodnog PEN-a

**PERO,
A NE MAČ,**
predstavlja
najveću prijetnju
nekontroliranoj moći

RAZGOVARALA: Vesna Ivezić
FOTOGRAFIJA: Stipe Majić

„Jedna pjesma ili esej mogu inspirirati hrabrost, probuditi svijest i potaknuti ljude da preispituju ugnjetavanje. Čak i blagi izrazi suosjećanja mogu poremetiti krute i netolerantne načine razmišljanja. Zbog nedostatka kreativnosti, empatije i uvida, takvi vladari se uvelike oslanjaju na kontrolu i nasilje. Unatoč zapovijedanju vojskama, ostaju ranjivi na utjecaj ideja. Zato su pisci često ušutkivani, zatvarani ili progonjeni i to ne zato što nose oružje, već zato što ideje i književnost imaju moć potkopati nepravednu vlast.“

Ma Thida (59) je burmanska kirurginja, spisateljica i aktivistica za ljudska prava, jedna od najprepoznatljivijih intelektualnih figura suvremenog Mjanmara. Predsjednica je Odbora za pisce u zatvoru Međunarodnog PEN-a, osnivačica i bivša predsjednica PEN-a Mjanmar (do 2016. godine), te bivša politička zatvorenica čije je zatočeništvo postalo jednim od simbola borbe za slobodu izražavanja u jugoistočnoj Aziji.

Medicinu je počela studirati početkom osamdesetih i ubrzo se, kao volonterka opće prakse, priključila radu dobrotorne klinike. Usporedo s medicinom razvijala je i književni izraz, njezina rana proza, posvećena svakodnevnim sudbinama običnih ljudi, donijela joj je glas progresivne autorice, ali i pažnju vojnog režima. Tijekom predizborne kampanje 1990. godine bila je suradnica Aung San Suu Kyi, što je presudno obilježilo njezin daljnji životni put. Iz tog iskustva nastala je i njezina prva knjiga, *Suncokret*, ubrzo zabranjena u Mjanmaru. U njoj je problematizirala način na koji su narodna očekivanja od Suu Kyi nju samu pretvorila u „zatočenicu pljeska“, upozoravajući da odgovornost za sudbinu zemlje ne smije počivati na ramenima jedne osobe.

U oktobru 1993. godine uhićena je i osuđena na dvadeset godina zatvora u zloglasnom zatvoru Insein, pod optužbama za „ugrožavanje javnog mira, kontaktiranje s ilegalnim organizacijama i distribuciju nezakonite literature“. Tijekom gotovo šest godina provedenih u nehumanim uvjetima uskraćivana joj je medicinska skrb iako je bolovala od plućne tuberkuloze i endometrioze. Unutarnju strukturu i utjehu pronalazila je u Vipassanā meditaciji, budističkoj praksi koja joj je, kako sama kaže, pomogla da prema režimu ne razvije mržnju. Iz zatočeništva je puštena 1999. godine, zahvaljujući međunarodnom pritisku, zalaganju Amnesty Internationala i mreže PEN, ali i zbog ozbiljno narušenoga zdravstvenog stanja.

Dobitnica je niza međunarodnih priznanja: PEN/Barbara Goldsmith nagrade za slobodu pisanja (1996.), Reebokove nagrade za ljudska prava (1996.), nagrade za slobodu izražavanja Norveškog saveza autora (2011.) te nagrade „Disturbing the Peace“ Zaklade biblioteke Václava Havela (2016.). Objavila je devet knjiga na burmanskome i engleskom jeziku, a piše i pod pseudonimom Suragamika — „hrabri putnik“. Mjanmar je napustila 2021. godine, ubrzo nakon što je vojska, pučem 1. februara, ponovno preuzela vlast. Nedavno je boravila u Zagrebu kao gošća PEN-ove rezidencije za pisce, gdje je za *Bosnu*

govorila o cenzuri, vjeri, sudbini Rohinja i moći književne riječi.

BOSNA: Medicina i književnost u vašoj se biografiji isprepliću od najranijih godina. Kako se rodila ta dvostruka vokacija i u kojoj mjeri perspektiva liječnice oblikuje vaš književni glas?

MA THIDA: Cijenim književnost i fasciniraju me priče koje ljudi nose u sebi. Kad sam sa šesnaest godina prvi put stavila olovku na papir, vjerovala sam da će studiranje medicine, služenje kao iscjeliteljice, produžiti moje razumijevanje fizičkih, mentalnih i društvenih borbi oko mene. Ta dvostruka perspektiva obogaćuje moje pisanje, pomažući mi da slušam i odražavam glasove svoje zajednice. Moji najraniji radovi su intimne kratke priče koje prikazuju svakodnevne trenutke mog naroda, a istovremeno istražuju dublje struje koje oblikuju naše društvo.

BOSNA: Godine 1993. osuđeni ste na dvadeset godina zatvora, od kojih ste odslužili gotovo šest, uključujući dvije u samici. Tijekom zatočeništva primili ste niz uglednih međunarodnih priznanja. Koliko je vaša suradnja s Aung San Suu Kyi bila neposredan povod uhićenju, a koliko je riječ o širem obrascu progona kritičkih glasova? I kako danas, s vremenskim odmakom, gledate na to iskustvo?

MA THIDA: Bila sam pritvorena zbog podrške prodemokratskom pokretu i pomaganja ljudima u pristupu informacijama tijekom vojno nametnute ere cenzure. Moja suradnička podrška Aung San Suu Kyi bila je još jedna nit koja je dovela do uhićenja. Put do demokracije je težak jer se vojni utjecaj proteže daleko izvan politike, u gospodarstvo, kulturu i obrazovanje. Moj život iza rešetaka bio je noćna mora. Više od pet i pol godina borila sam se s plućnom tuberkulozom i endometriozom bez dovoljne medicinske skrbi. Odbila sam postati poslušna zatvorenik, prkosila sam svakom nepravедnom pravilu koje su nametnule zatvorske vlasti i čvrsto se držala svojih uvjerenja sve dok konačno nisu popustili. S tim sam se izazovima suočila tihom snagom svog intelekta i postojanim fokusom Vipassanā meditacije. Nakon toga sam se osjećala pozvanom da jednog dana napišem vlastite zatvorske memoare. To mučno iskušenje sam pretvorila u snažne memoare, ne samo u kroniku zatočeništva, već u svjedočanstvo o sustavnim kršenjima ljudskih prava koje je vojna hunta činila unutar zatvorskih zidina.

BOSNA: Objavljujete pod pseudonimom Suragamika — „hrabri putnik“. Kakav je, po vama, stvarni odnos snaga između riječi i

oružja? Što književnost čini prijetnjom autoritarnim režimima?

MA THIDA: Književnost ne tvrdi da predstavlja apsolutnu istinu, radije, ona djeluje kao put razumijevanja istine. pisci dokumentiraju svoje vrijeme i odražavaju stvarnost svijeta u kojem žive. Povijest pokazuje da nasilje i oružje mogu srušiti režime, ali nikada ne stvaraju trajne promjene. Sila zahtijeva stalne resurse - novac, oružje i živote - i na kraju ne uspijeva izgraditi stabilne temelje. Oni koji drže vlast - bilo da su monarsi, diktatori ili autoritarni vođe - često se duboko boje jedne stvari: riječi. Ugroženi su kritikom, mudročću i izrazima humanosti, jer te vrijednosti dovode u pitanje njihov autoritet. Jedna pjesma ili esej mogu inspirirati hrabrost, probuditi svijest i potaknuti ljude da preispituju ugnjetavanje. Čak i blagi izrazi suosjećanja mogu poremetiti krute i netolerantne načine razmišljanja. Zbog nedostatka kreativnosti, empatije i uvida, takvi vladari se uvelike oslanjaju na kontrolu i nasilje. Unatoč zapovijedanju vojskama, ostaju ranjivi na utjecaj ideja. Zato su pisci često ušutkivani, zatvarani ili prognjeni i to ne zato što nose oružje, već zato što ideje i književnost imaju moć potkopati nepravednu vlast. Na kraju, pero, a ne mač, predstavlja najveću prijetnju nekontroliranoj moći.

BOSNA: Kakav je danas položaj pisaca u Mjanmaru? Koliko duboko, otvorena ili prikrivena, cenzura prožima obrazovni sustav, izdavaštvo i medije?

MA THIDA: Kada je riječ o otvorenoj cenzuri, ne samo slobode medija i prava na otvoreno govorenje, već i obrazovanja i objavljivanja, osjećamo se kao da proživljavamo jedno od najmračnijih poglavlja u povijesti naše nacije. Svakodnevno se pisci i novinari nalaze u opasnosti, a svaki ušutkani glas narušava ne samo političko neslaganje već i sam puls naše kulture, našeg kolektivnog sjećanja i naše sposobnosti da samostalno razmišljamo. Ipak, čak i u ovom sumornom krajoliku, tiha pobuna i dalje postoji. Podzemni književni krugovi, kolaborativne digitalne platforme i posebni časopisi, neki vođeni iz inozemstva, drugi skriveni unutar zemlje, nastavljaju njegovati kreativnost i održavati razgovor živim. Ove skrivene niti podsjećaju nas da, koliko god režim pokušavao ugušiti protok ideja, ljudski duh ipak pronalazi način da govori.

BOSNA: U mjanmarskom pravnom poretku nikada nije postojalo ustavno jamstvo prava na informaciju. Kako odsustvo tog prava, u kombinaciji s monopolom režimskih medija, oblikuje javnu svijest i sposobnost građana da donose odluke?

MA THIDA: Vojna hunta čvrsto je stegla protok informacija blokirajući stranice društvenih medija, prekidajući internet i

oduzimajući licence neovisnim medijima. Zatim, tu je i sveprisutna atmosfera straha koja gura stvaratelje u autocenzuru. Stotine novinara i deseci pisaca već su uhićeni, pritvoreni, optuženi, pa čak i osuđeni. Čitave neovisne redakcije su potisnute u ilegalu ili su bile prisiljene osnovati svoje urede u inozemstvu. Oni koji uspiju pobjeći, sada rade u sjeni ili iz egzila, održavajući priče živima gdje god mogu. Zakoni poput članka 505(a) Kaznenog zakona, zajedno sa zakonima o kleveti, koriste se kako bi se pošteno izvještavanje označilo kao „poticanje”, „lažne vijesti” ili „agitacija” koji prijetje stabilnosti države. U povijesti Mjanmara nikada nije postojalo zakonsko „pravo na informacije”, pa su ljudi prisiljeni donositi odluke na osnovi bilo kojih fragmenata koje mogu dobiti. Bez ikakvog službenog izvora

podataka - posebno o izvršnoj i sudskoj vlasti - građani se moraju oslanjati na medije. Medijske kuće suočavaju se s preprekama u licenciranju, cenzurom i državnom propagandom, pa su informacije koje primaju i plasiraju često iskrivljene. Kao rezultat

toga, shvaćanje ljudi o osnovnim pravima i načinu sudjelovanja u sustavu provjera i ravnateže je oslabljeno. Dodajte tome školski sustav koji je uvelike pod kontrolom vojske i cijelo društvo na kraju postaje intelektualno slijepo.

BOSNA: Kao kirurginja radite u Muslimanskoj besplatnoj bolnici, koja zdravstvenu skrb pruža bez naknade najsiromašnijima. Na koji se način vaše dvije vokacije, liječnička i spisateljska, međusobno hrane?

MA THIDA: Bavim se medicinom iz istih razloga iz kojih sam prihvatila pisanje i cijenim oba puta. Kao liječnica kirurginja, dobivam uvid ne samo u fizičku bol pacijentata, već i u to kako njihove živote oblikuju systemske sile; većina bolesti u mojoj zemlji proizlazi iz neadekvatnih zdravstvenih politika i pogrešne političke strukture. Moj je cilj izliječiti i tjelesne rane i socioekonomske teškoće koje ih prate. Pisanje tada postaje moj komplementarni alat: način da odrazim njihovu patnju, shvatim njihove emocije i pojačam njihove glasove.

BOSNA: Mjanmar je zemlja u kojoj je teravardski budizam većinska religija, a dio budističkog svećenstva otvoreno podržava vojni režim. Kako tumačite tu instrumentalizaciju duhovnosti u službi političke moći i kakve posljedice ostavlja na međuvjerske odnose?

MA THIDA: Čini se kao da je politika zemlje istisnula duhovni otkucaj srca svakodnevnog života. Kada javnom sferom dominiraju političke ambicije, duhovna učenja postaju tanka, a vjernici na kraju budu podijeljeni duž istih linija razdvajanja koje odvajaju pristaše hunte od onih koji joj se protive. Budući da je budizam vjera većine ljudi, redovnici koji su na strani vojske imaju privilegiranu platformu. Medijske kuće koje podržava režim ulažu svoje resurse u uplitanje poruka naklonjenih vojsci u budistički diskurs, čineći da to izgleda kao vjerska podrška. Između 1990-ih i 2012. godine državna televizija bila je praktički jedini prozor u svijet. Neumoljivo je emitirala niz negativnih prikaza zapadnih demokracija i sumornih, senzacionalnih priča iz zemalja s muslimanskom većinom na Bliskom istoku. Te su slike hranile rastuće nepovjerenje prema muslimanima, dok su režimu naklonjeni redovnici ponavljali istu priču, pojačavajući pristranost. Dakle, u sukobima koje vidimo na ulicama zapravo uopće nije riječ o religiji, to je politički motivirana borba odjevna u religijski glamurozni sloj. Prava rana je način na koji je moć otela vjeru kako bi podijelila i kontrolirala.

BOSNA: Muslimani čine oko 4,3 posto stanovništva Mjanmara, a Rohinje su godinama izloženi sustavnom progonu koji su

KNJIŽEVNOST NE TREBA DOZVOLU DA BI BILA SLOBODNA

Ulomci iz govora Ma Thide na Edinburškoj svjetskoj konferenciji pisaca u Kuala Lumpuru, objavljenog u britanskom „The Guardianu“ u junu 2013. godine.

Književnost je, smatra Ma Thida, najskromnija od svih umjetnosti, ona se oslanja jedino na riječ. Upravo je zato i najslobodnija. Dok film gledatelju nameće jedno lice glumca, jedan kadar izlaska sunca, jednu interpretaciju prizora, knjiga prepušta čitatelju da sve to izmašta po vlastitoj mjeri. Pisac i čitatelj susreću se u prostoru koji ne kontrolira nitko treći. Ma Thida to ilustrira jednostavnom slikom: rečenicu „sunce izlazi“ svaki čitatelj zamislija drukčije, a filmski kadar izlaska sunca svima izgleda jednako.

Tu suštinsku slobodu, međutim, lako je institucionalno zatomiti. Burmanski Odbor za nadzor tiska gotovo je pet desetljeća odlučivao što smije, a što ne smije izaći iz tiska. Početkom osamdesetih godina, na odobrenje romana čekalo se godinu do dvije, a i tada bi rukopis bio podvrgnut nemilosrdnom skraćivanju i preinakama. Piscu su, suočeni s besmislenim intervencijama, ponekad sami odustajali od objavljivanja. Devedesetih su cenzori tražili da se iz već otisnutih časopisa uklone čitavi paragrafi, pa i cijele priče: stranice su prelijevane crnom ili srebrnom tintom, lijepljene jedna za drugu ili istrgovane. Početkom dvijetisućitih režim je propisao da se i oglasi iznose pred cenzuru prije nego što ugledaju svjetlo dana. Sustav nije sputavao samo slobodu medija, onemogućavao je i pluralizam, posebno u ruralnim sredinama i među etničkim manjinama, čiji je tisak bilo gotovo nemoguće održati.

Ma Thida o vlastitoj sudbini govori bez patetike. Njezino je književno ime još osamdesetih završilo na takozvanoj „smeđoj listi“, a nakon presude iz 1993. i na „crnoj“. Većina njezinih kratkih priča objavljenu je sudbinu zamijenila zabranom, izdavači se nisu usuđivali tiskati ono što je napisala, niti su je htjeli kao urednicu. Cenzura nije nužno zatvarala čovjeka, ali mu je oduzimala pravo da postoji kao pisac. Kada joj je 2011. godine Norveški savez autora dodijelio nagradu za slobodu izražavanja, odlučila je nagradu ne preuzeti osobno — ne radi vlastite sigurnosti, kako je sama poručila videoporukom, nego radi sigurnosti svojih riječi. U toj poruci je formulirala misao koja je postala njezin moralni potpis, to da je za nju gubitak prava da bude spisateljica u Burmi teži od zatvora. Da bi sačuvala slobodu izraza, mora pisati, oslobađanje riječi važnije joj je od oslobađanja same sebe.

Iz tog iskustva izvodi i misao koja čini okosnicu njezina javnog djelovanja, cenzura zabranjuje objavljivanje književnosti, ali ne i njezinu slobodu. Kreativnost pisca i mašta čitatelja prostori su koje nijedan režim ne može u potpunosti kolonizirati. Ipak, prava sloboda književnosti zahtijeva više od pojedinačne hrabrosti, pretpostavlja uredničku odgovornost, izdavačku savjest i čitateljsku angažiranost, jednako kao i emancipaciju svih sudionika od straha, pohlepe i mržnje. Tek tada književnost postaje ono što po prirodi jeste, medij koji prenosi, čuva i njeguje slobodu.

Ujedinjeni narodi okvalificirali kao etničko čišćenje. Što stoji iza tog ciljanog nasilja? Koji su povijesni, politički i medijski mehanizmi proizveli demonizaciju upravo te zajednice?

MA THIDA: Prema Zakonu o tisku iz 1962., državna cenzura trajala je otprilike pedeset godina. Počevši od ranih 1970-ih, riječ „Rohinje“ bila je zabranjena u službenoj upotrebi, a dijaspora Rohinja ostala je uglavnom nevidljiva do otprilike 2011. Budući da je taj izraz bio izbačen iz mainstream medija gotovo pet desetljeća, mnogi ljudi koji žive drugdje u zemlji nisu bili svjesni da su Rohinje građani Mjanmara. Porozna granica između Mjanmara i Bangladeša omogućila je bliske odnose između nekih obitelji Rohinja i Bangladeša.

Stavovi kolonijalnog doba prema migrantima s bivših britansko-indijskih teritorija općenito su bili nepovoljni, prikazujući ih ili kao eksploatatore (Chettiari) ili kao siromašne radnike (Coolieji). Osim toga, dugotrajne napetosti između zajednice Rakhine i većinskog stanovništva Bamara pridonijele su međusobnom nepovjerenju. Tijekom uzastopnih vojnih režima, kojima su dominirali časnici Bamara, uvedena su ograničenja na kretanje Rohinja i drugih muslimanskih stanovnika (uključujući neke nedokumentirane migrante iz Bangladeša) izvan države Rakhine. Ova ograničenja mobilnosti pojačala su ogorčenje među nekim lokalnim stanovništvom Rakhinea, koji su potom postali glasni sudionici u negativnim narativima vojske o Rohinjama. ●

Djela perzijske islamske umjetnosti
u Bosni i Hercegovini

OD BAGDADA DO BANJE LUKE: Biografija perzijske ljepote koja nadživljuje sva carstva

Uz izdanje knjige Harisa Derviševića „Djela perzijske islamske umjetnosti u Bosni i Hercegovini“, Fondacija „Baština duhovnosti“, Mostar, 2026.

PIŠE: Filip Mursel Begović

„A šta ćemo s ljepotom?“ pitanje je koje se nužno nameće kad god neko, u bilo kojem vremenu, pokuša čitavu civilizaciju svesti na jedno ime, jednu boju, jednu optužbu. Šta ćemo s predmetima koji su preživjeli sve ono što nisu preživjeli carstva i ideologije, koji su prošli kroz ruke sultana i derviša, kroz požare i kataklizme, koji su putovali od Bagdada do Banje Luke, od Mahana do Sarajeva, i koji nam, kad ih napokon pogledamo, govore nešto sasvim drugo od onoga što o njima govore oni koji ih nikad nisu pogledali?

Knjiga prof. dr. Harisa Derviševića „Djela perzijske islamske umjetnosti u Bosni i Hercegovini“, objavljena u proljeće 2026. godine kao dvadeset i drugo izdanje Biblioteke Kulturna baština pri Fondaciji „Baština duhovnosti“ pod uredničkom brigom dr. Amara Imamovića, na to pitanje odgovara metodički i s preciznošću koja je, zapravo, najpouzdaniji oblik otpora svemu što se na ljepotu obrušava.

KNJIGA KAO BIOGRAFIJA PREDMETA

Dervišević je historičar umjetnosti, i to u najplodnijem smislu te riječi, onaj koji predmet ne posmatra samo kao estetski objekt, već kao svjedoka koji u sebi nosi slojeve vremena, ruku, konteksta i namjera. Njegov metodološki pristup, oslonjen na pojam „biografije predmeta“, omogućava da svaki rukopis, ćilim ili metalna posuda bude istovremeno forma i priča, ljepota i dokument, sveti predmet i svjedočanstvo o političkim kontekstima kroz vrijeme. Dervišević objašnjava da da pojmove poput „biografije predmeta“, „kontakt-zone“ i „transregionalnih mreža“ koristi kao „interpretativne orijentire, bez teorijskog opterećenja, u funkciji razumijevanja konkretne građe“. U zaključku ga podiže na nivo metodološkog polazišta cijele studije. I recenzent prof. dr. Čazim Hadžimejlić ga prepoznaje kao ključan analitički okvir. Pojam je skovao antropolog Igor Kopytoff u eseju *The Cultural Biography of Things* iz 1986. a osnovna ideja je da predmeti,

kao i ljudi, imaju životne putanje – rađaju se (nastaju), koriste se, mijenjaju vlasnike, kontekste, funkcije i značenja. Isti predmet može biti sveti dar, ratni plijen, muzejski eksponat i istraživački objekt, svaka od tih faza čini jedno „poglavlje“ njegove biografije. Tako je ćilim, koji je bio zavjetni dar u sufijskom turbetu, kupljen od austrougarskog diplomate, pa završio na Milenijskoj izložbi u Budimpešti, zatim ga nalazimo u Zemaljskom muzeju u Sarajevu... i to predstavlja školski primjer biografije predmeta.

No, struktura knjige prati logiku materijala, najprije dolaze perzijski rukopisi sačuvani u bosanskohercegovačkim zbirka, potom tepisi sa svojom diplomatskom i duhovnom dramaturgijom, i naposljetku kolekcija metalnih predmeta iz Zemaljskog muzeja. Ispod te taksonomije, međutim, teče jedna dublja nit, priča o tome kako je Bosna i Hercegovina, taj najzapadniji rub islamske razvedenosti, bila živo čvorište kulturnih tokova koji su povezivali Isfahan, Širaz,

Fragment Uldžajtuovog bagdadskog Kur'ana, ilhanidski period, početak 14. stoljeća. Dželi muhakkak pismo u zlatnom i crnom tušu na bagdadskom papiru. Sarajevski fragmenti, do nedavno neprepoznati u svjetskoj nauci, identificirani su kao dva džuzua ovog monumentalnog kur'anskog rukopisa čiji se dijelovi čuvaju od Istanbula do Kopenhagena. Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, R-4372. Fotografija: Haris Dervišević.

Herat, Istanbul i Sarajevo u jednu civilizacijsku mrežu koju nikakva sila ne može retroaktivno poništiti.

KUR'AN KOJI JE NADŽIVIO CARSTVA

Dio knjige, za koji bismo mogli reći da ima gotovo detektivsku dramaturgiju, posvećen je fragmentima Uldžajtuovog bagdadskog Kur'ana iz ranog četrnaestog stoljeća. Muhammed Hudabanda Uldžajtu, osmi vladar ilhanidske dinastije, naručio je prepisivanje monumentalnog Kur'ana podijeljenog u trideset džuzueva, na bagdadskom

papiru dimenzija sedamdeset puta sto centimetara, pisanog dželi muhakkak pismom u kojem se zlatni i crni tuš ritmički smjenjuju. Bio je to projekt koji je istovremeno bio čin pobožnosti, demonstracija političke moći i jedan od najambicioznijih pothvata islamske kaligrafije ikada.

Fragmenti tog Kur'ana danas su rasuti po prestižnim kolekcijama od Istanbula do Kopenhagena, od Leipziga do Dresdena. Ono što Dervišević dokumentira, oslanjajući se na istraživanja Kenana Šurkovića i historičarke umjetnosti Sheile S. Blair,

Dvoje zaljubljenih u vrtu, minijatura iz Divana Hafiza Širazija, safavidski period, 16. stoljeće, Širaz. Muški lik nosi safavidski tadž, ženska figura visoku zlatnu perjanicu. Minijatura ne ilustrira doslovno Hafizove stihove, nego djeluje kao vizualni ekvivalent poetskog ugođaja gazela. Rukopis je 2024. restauriran u Biblioteci Astan Quds Razavi u Mešhedu. Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, R-1366. Fotografija: Aida Smailbegović.

jeste da se dva do tada neidentificirana džuzua nalaze u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Šurkovićeva analiza, iznesena na simpoziju „Islamska umjetnost u Bosni i Hercegovini“ 2017. godine, bila je zasnovana na kodikološkim i paleografskim kriterijima, dakle stilu pisma, rasporedu teksta u pet redova po stranici, naizmjeničnoj upotrebi zlatnog i crnog tuša. Kada je Blair postala upoznata s tim nalazima, prepoznala je sarajevske rukopise kao dva do tada neidentificirana džuzua iz Uldžajtuovog Kur'ana. Ta dvostruka

Iluminirane uvodne stranice safavidskog Kur'ana koji je 1527. godine prepisao Kamal al-Din Muhammad. Simetrična kompozicija u zlatnoj i ultramarin plavoj boji s floralnim ornamentima širaske škole. Jedno od najranijih svjedočanstava safavidske umjetnosti knjige sačuvanih u Bosni i Hercegovini. Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, R-4511. Fotografija: Haris Dervišević.

potvrda, domaća i međunarodna, jedan je od najsvjetlijih trenutaka knjige. Priča o tome kako su ti fragmenti stigli u Bosnu vodi nas od Uldžajtuovog mauzoleja u Sultaniji, preko osmanskog pohoda Sulejmana Zakonodavca 1534. godine, kroz vakufsku praksu redistribucije svetih tekstova, pa do Ferhad-pašine džamije u Banjoj Luci,

odakle su 1956. godine prebačeni u saraevsku biblioteku.

Ta priča je paradigmatična za cijelu knjigu. Ona pokazuje da predmeti imaju živote jednako složene kao i ljudski, da se rađaju u jednom kontekstu, funkcioniraju u drugom, putuju i transformiraju svoja značenja kroz vrijeme. Sarajevski fragmenti, kako nas

Dervišević podsjeća, nisu samo kaligrafski remek-djelo, oni su materijalni dokaz veze između ilhanidskog Irana, osmanskog svijeta i jugoistočne Evrope, veza koja se opire svakom pokušaju simplifikacije.

ŠIRASKI KUR'ANI I HAFIZOV DIVAN

U drugom dijelu poglavlja o rukopisima, Dervišević analizira safavidske Kur'ane iz šesnaestog stoljeća – prijepis Kamal al-Din Muhammada iz 1527. i Kur'an Hafiza Abdullaha aš-Širazija iz 1573. godine, i to radi sa zanatskim strpljenjem koje odaje čovjeka koji je proveo godine radeći neposredno s građom. Njegov opis iluminacija, kolorističkih paleta, tehnika uveza i kaligrafskih rješenja je čitanje u kojem se kroz materijal otkriva duh jedne epohe. Širaske radionice šesnaestog stoljeća, kako ih Dervišević rekonstruirala, bile su mjesta gdje su se susretale kaligrafska virtuoznost, ornamentalna disciplina i duhovna kontemplacija, i odakle su proizlazili rukopisi koji nisu bili

.....

Ima nešto duboko nemoralno u tome kad se jedna čitava duhovna tradicija reducira na karikaturu, kad se o njoj govori jezikom uništenja umjesto jezikom znatizelje. Knjiga Harisa Derviševića, a da to nikada eksplicitno ne kaže, najmoćniji je odgovor na tu vrstu nemoralna ovoga doba, ona jednostavno pokazuje šta perzijska civilizacija jeste, predmet po predmet, ruku po ruku, stih po stih.

Safavidski vaza-tepih iz turbeta Šaha Ni'matullāha Valija u Mahanu, 17. stoljeće. Zavjetni dar istkan u Kermanu, s utkanim perzijskim stihovima i potpisom majstora Mu'mina sina Qutb al-Dīna Māhānija. U Sarajevo ga je krajem 19. stoljeća donio austrougarski diplomata Béla Rakovszky. Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, inv. br. 2111/l. Fotografija: Elvira Bojadžić.

namijenjeni samo čitanju nego i gledanju, dodirivanju, obožavanju.

Ono što je osobito vrijedno pažnje u Derviševićovoj analizi jeste njegova sposobnost da čita materijal, ali u doslovnom, fizičkom smislu. Uvez od tamne kože ukrašen zlatnim otiskom, predlist i zalist izvedeni u kati'a tehnicu, ebru-papir u batal varijanti na marginama, kapitalna traka u cik-cak liniji, sve su to znakovi jednog repertoara koji kaže upućenom oku odakle dolazi rukopis, iz koje radionice, iz kojeg vremena. Dervišević te znakove čita s lakoćom koja odaje godine neposrednog rada s građom, a čitaocu prenosi dovoljno da osjeti i gustoću zanata i značenje svakog tehničkog izbora.

Posebno upečatljiva je analiza Hafizovog Divana iz Gazi Husrev-begove biblioteke, jednog od rijetkih iluminiranih rukopisa koji je preživio i agresiju na Bosnu i Hercegovinu devedesetih. Dervišević, slijedeći najnovije nalaze Aide Smailbegović, pokazuje kako minijature u tom rukopisu, *Dvoje*

zaljubljenih u vrtu i Igra pola, ne ilustriraju Hafizove stihove doslovno, one funkcioniraju kao njihov vizualni ekvivalent, kao atmosferični analogon poetskog jezika gazela. Minijaturist ne prepričava stih nego ga udahnuje u boju, prostor i gestu.

I tu dolazimo do nečega što nadilazi historiju umjetnosti i ulazi u prostor duhovne antropologije. Hafiz Širazi, onaj isti Hafiz čiji su gazeli dio tesavvufske tradicije, čija se poezija čitala i tumačila višeslojno, sufijfski, estetski, filozofski, bio je prisutan u Sarajevu šesnaestog stoljeća kao vizualno i kontemplativno iskustvo. Čovjek sjedi u ovom gradu, na razmeđu svjetova, i gleda minijaturu nastalu u Širazu, a suština i sadržina je ustvari čitav jedan civilizacijski dijalog koji je vodilo toliko generacija prije njega.

Možda je ovo pravo mjesto za jedno pitanje koje nikome neće biti ugodno. Hafiz je Perzijanac. Rumi je Perzijanac. Mesnevi, jedan od najvećih duhovnih tekstova

čovječanstva, djelo je perzijskog jezika i perzijske imaginacije. Zar je moguće neku civilizaciju koja je dala Rumi i Hafiza nazvati monstroznom? Zar bi iko napadao Musaa, alejhis-selam, ili Isaa, alejhis-selam, zato što su bili iz jednog konkretnog naroda? Ima nešto duboko nemoralno u tome kad se jedna čitava duhovna tradicija reducira na karikaturu, kad se o njoj govori jezikom uništenja umjesto jezikom znatiželje. Knjiga Harisa Derviševića, a da to nikada eksplicitno ne kaže, najmoćniji je odgovor na tu vrstu nemorala ovoga doba, ona jednostavno pokazuje šta perzijska civilizacija jeste, predmet po predmet, ruku po ruku, stih po stih.

TEPIH KOJI JE PUTOVAO OD MAHANA DO SARAJEVA

Drugi dio knjige posvećen je tepisima. Centralna priča vrti se oko safavidskog vaza-tepiha iz turbeta Šaha Ni'matullaha Valija u Mahanu, koji je krajem devetnaestog

Detalj safavidskog tepiha iz Mahana s vidljivim natpisnim kartušama i medaljonskim dizajnom. Registrirano je sedamnaest nijansi boja, uključujući četiri tona plave, tri crvene i dvije zelene. Jedan od rijetkih sačuvanih safavidskih tepiha s potpisom tkača i datumom izrade. Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, inv. br. 2111/I. Fotografija: Elvira Bojadžić.

stoljeća kupio austrougarski diplomata i orijentalista baron Béla Rakovszky.

Šah Ni'matullah Vali bio je jedan od najuglednijih sufijskih učitelja kasnog srednjeg vijeka – pjesnik, teolog i filozof koji je zagovarao „jedinstvo bića“ (wahdat al-wuġūd) i insistirao na tome da je duhovni put dostupan svim društvenim slojevima. Njegov tarikat otvorio je vrata svima. U Mahanu, gdje je proveo posljednje godine života, podignut mu je turbe koje su stoljeća pohodili derviši i vladari. Safavidski tepisi koji su prekrivali prostor oko kenotafa bili su zavjetni darovi, tkani rukom majstora iz istog grada, s utkanim perzijskim stihovima i hronogramom koji bilježi 1067. hidžretsku godinu.

Dervišević prati put tog tepiha od sakralnog prostora u jugoistočnom Iranu, kroz ruke britanskih konzula brata i sestre Sykes, koji su ostavili dragocjene zapise o samom trenutku kupovine, do Milenijske izložbe

u Budimpešti 1896. godine i, konačno, do Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Ta putanja je paradigma onoga što Dervišević naziva „biografijom predmeta“, tepih koji je bio sastavni dio duhovnog pejzaža jedne zajednice postaje eksponat u habsburškoj kulturnoj politici, a potom predmet istraživanja savremene historije umjetnosti. Svaka od tih faza ostavlja tragove, i Dervišević ih čita s nevjerojatnom erudicijom, od tehničkih detalja vaza-tehnike tkanja, sa sedamnaest registriranih nijansi boja, do geopolitičkih konteksta Kállayeve kulturne politike koja je Bosnu pokušavala prikazati kao „most između Istoka i Zapada“.

Treba reći nešto i o samom tkanju. Dervišević dokumentira da su vaza-tepisi iz Mahana rađeni s tri reda potke između redova čvorova, s asimetričnim perzijskim čvorom otvorenim na lijevu stranu, gustoće od približno 3.100 čvorova po kvadratnom centimetru. Registrirano je sedamnaest nijansi

boja – četiri tona plave, dvije zelene, tri crvene, dvije žute i niz prijelaznih tonova. Te brojke, suhe same po sebi, postaju riječite kad shvatite šta znače: da je svaki kvadratni centimetar tog tepiha djelo jednog preciznog, discipliniranog, kontemplativnog uma. Znače da civilizacija koja proizvodi takvo tkanje nije civilizacija koja se može opisati jednom riječju, pogotovo ne riječju koju bi izabrao neko ko nikad nije vidio ni jedan jedini njen proizvod.

Uz tepih je sačuvan i potpis majstora, Mu'min sin Qutb al-Dīna Māhānija, što ga svrstava među izuzetno rijetke safavidske tepihe s imenom tkača i datumom izrade. Oznaka Māhānī pokazuje da je majstor bio iz istog grada u kojem je i turbe, tepih je nastao kod kuće, za kuću. Tu ima nešto od intimnosti koja presjeca sve velike naracije o imperiju i diplomatiji. Čovjek u Mahanu tka tepih za turbe čovjeka iz Mahana i utka u njega stihove koji kažu da „krilo meleka skida prašinu s ovog ćilima“.

Posebno dojmljivo je i poglavlje o tepihu šaha Muhammeda Reze Pahlavija, darovanom Gazi Husrev-begovoj džamiji tokom posjete Jugoslaviji 1966. godine, kao i detalj koji Dervišević bilježi iz urbanog predanja. Naime, iranska kraljica Farah Diba izdvojila je sredstva za obnovu Morića hana nakon velikog požara 1957, a kao trajni znak te obnove u unutrašnjosti hana ispisani su stihovi rubajja Omera Hajjama.

METAL, ZANAT, KRUŽENJE

Treće poglavlje knjige, posvećeno metalnim predmetima iz Zemaljskog muzeja, donosi jedan sasvim drugačiji metodološki izazov. Za razliku od rukopisa i tepiha,

Predmeti nabavljeni u Iranu i Srednjoj Aziji korišteni su kao uzorni modeli u Školi za umjetne zanate u Sarajevu, gdje su ih učenici kopirali ili stilizirali, i tako nastaju predmeti koji su sinteza perzijskih estetskih formi i bosanskog zanatskog umijeća. Ta činjenica, sama po sebi, potvrđuje ono što je recenzentica Sabaheta Gaćanin u svojoj recenziji tako precizno artikulirala, pozivajući se na Shahaba Ahmeda: Bosna nije periferni prostor, nego aktivni čvor u širokoj mreži od Balkana do Bengala.

modeli u Školi za umjetne zanate u Sarajevu, gdje su ih učenici kopirali ili stilizirali, i tako nastaju predmeti koji su sinteza perzijskih estetskih formi i bosanskog zanatskog umijeća. Ta činjenica, sama po sebi, potvrđuje ono što je recenzentica Sabaheta Gačanin u svojoj recenziji tako precizno artikulirala, pozivajući se na Shahaba Ahmeda: Bosna nije periferni prostor, nego aktivni čvor u širokoj mreži od Balkana do Bengala.

ŠTA KAŽE RUMI, ŠTA KAŽEMO MI

Recenzent Čazim Hadžimejlić primjećuje da je ovo „prva sistematska studija jedne zanemarene umjetničke baštine”. Kenan Šurković govori o „otkrivanju zaboravljenog kulturnog naslijeđa”. Sabaheta Gačanin ovu studiju pozicionira unutar Ahmedovog koncepta intelektualno-kulturnog prostora „od Balkana do Bengala”. Sve tri recenzije tačno identificiraju ono što knjiga jeste na akademskom planu.

Ali ona je još nešto. Ona je disciplinirani odgovor na jedno suludo vrijeme u kojem se civilizacije koje su čovječanstvu dale Rumija i Hafiza, Ibn Arebija i Šaha Ni'matullaha Valija, Mesneviju i monumentalne Kur'ane, pokušavaju svesti na etiketu barbarstva. Rumi u svojoj Mesneviji kaže da je „čovjek muzički instrument”, žice mu vibriraju ovisno o tome šta dotakne njegovo srce. Zar je iko ikada pomislio da uništi violu jer je proizveo nesklad?

Postoji jedna stara mudrost, zajednička svim tradicijama, koja kaže da o stablu ne sudimo po imenu nego po plodovima. Plodovi perzijske civilizacije leže pred nama u ovoj knjizi, u fragmentima Kur'ana koji su nadživjeli sedam stoljeća, u minijaturama koje i danas zrače uravnoteženom ljepotom širaskih radionica, u tepisima čije boje i nakon četiri stotine godina govore o nečemu što je dublje od zanata – o posvećenosti, o strpljenju, o vjeri da ljepota ima smisao. Ti plodovi ne zahtijevaju nikakvu apologiju. Oni zahtijevaju samo pogled, i to pošten, strpljiv, radoznao pogled kakav u ovoj knjizi demonstrira njen autor.

Na koncu, a šta ćemo sa ljepotom? Pa ona je, kada postanemo svjesni dara kojega nosi po svojoj prirodi, protuotrov za svaku mržnju. ●

metalni predmeti – mašrabe, ibrici, kutije, poslužavnici – često su teže pripisivi jednom konkretnom centru jer su cirkulirali transregionalnim trgovačkim i diplomatskim mrežama. Dervišević se ovdje pokazuje kao istraživač koji se ne boji reći „ne znamo sa sigurnošću”, koji priznaje granice atribucije, ali unutar tih granica izvodi fascinantna stilska čitanja.

Posebno upečatljiv je opis safavidskih posuda na kojima su ispisani salavati na Poslanika, njegovu porodicu i časne imame, tekst koji posudu transformira iz utilitarnog predmeta u nositelja pobožne semantike. Na jednoj takvoj posudi iz sedamnaestog stoljeća sačuvan je i potpis vlasnika, Abdullaha sina Mir Ismaila, što je trenutaka u kojem se historija spušta s nivoa dinastija i carstava na nivo konkretnog čovjeka koji je držao tu posudu u ruci.

Među timuridskim predmetima posebno se ističe mašraba, posuda za piće s kraja petnaestog stoljeća, izrađena od bronz, prekrivena gustim floralnim ornamentom i tauširana zlatom i srebrom. Dervišević je povezuje s heratskim radionicama tog perioda, poznatim po produkciji metalnog posuđa za dvorsku, ali i trgovačku klijentelu. Postoji i posuda s poklopcem istog perioda čija površina prikazuje dinamične lovačke scene – jahače u galopu, potjere za divljači, a čija kompleksnost izvedbe, kako Dervišević primjećuje, upućuje na visokorangiranu radionicu. Na drugom polu vremenskog

spektra, kadžarske kutije i poslužavnici iz devetnaestog stoljeća donose figurativne prizore prožete nostalgijom za prizorima iranske prošlosti, lovovima, banketima, herojskim epizodama, ali izvedene u tada savremenom likovnom maniru, ponekad s jasnim evropskim utjecajima.

Ovaj dio knjige ujedno rasvjetljava i jednu manje poznatu dimenziju austrougarskog perioda u Bosni. Predmeti nabavljeni u Iranu i Srednjoj Aziji korišteni su kao uzorni

Mašraba (posuda za piće), timuridski period, kraj 15. stoljeća. Bronza s inkrustacijom zlata i srebra. Površina gusto prekrivena floralnim ornamentom heratskih radionica. U Sarajevu je dospjela posredstvom bečkog Ureda za umjetne zanate 1907. godine. Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, inv. br. 7018/III. Fotografija: Kenan Šurković.

Povijesna monografija

SULEJMANPAŠIĆI – uspon i pad jedne velike bošnjačke vezirske kuće

*Dževad Drino, Sulejmanpašići – Povijest bosanske vezirske porodice, Zenica, 2025;
vlastita naklada, štamparija Dobra knjiga, 334 str.*

Ima u bosanskohercegovačkoj povijesti kuća čija su imena, poput amaneta, generacijama putovala iz popisa u popis, iz tvrđave u tvrđavu, iz divana u divan. Jedna od njih, možda i najznamenitija, dobila je napokon svoju monografiju. Dževad Drino, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici, objavio je u vlastitoj nakladi knjigu *Sulejmanpašići – Povijest bosanske vezirske porodice*, djelo koje se čita s dvostrukim užitkom, kao povijesna studija i kao romaneskna pripovijest o usponu i padu jedne bošnjačke dinastije.

Drino, rođen u Bugojnu 1957, autor je koji se temi prilagao cijelim životom. Još je kao postdiplomac branio magistarski rad o nahiji Uskoplje u osmanskom razdoblju 1463–1878, da bi 2007. doktorirao na elementima rimskog prava u trgovačkom i rudarskom pravu srednjovjekovne Bosne. Potpisao je niz udžbenika, od *Istorije pravnih institucija* do *Komparativne pravne historije* i *Balkana – državopravne historije*.

Ta pravno-historijska formacija u knjizi o Sulejmanpašićima je bitna jer o toj znamenitoj porodici piše kao čovjek koji razumije kako se moć legalizuje, nasljeđuje i gubi.

U podužem, toplom predgovoru autor otkriva da je sve počelo davne 1996. godine, jednim člankom o Sulejman-paši Skopljaku

objavljenim u travničkom *Divanu*. Iz te iskre, priznaje, nije ni slutio da će izrasti knjiga. Drino potom definira „nultu tačku” svoga rada, pitanje kako uopće nešto pouzdano znati o prošlosti bosanske velikaške porodice, i poseže za savremenim pojmovnim aparatom: paradigmom slabljenja središta, odnosima centra i periferije, mekom i tvrdom moći, konceptom isprepletene povijesti (*entangled history*). Pri tome ne zaboravlja Foucaultovu opomenu da je genealogija „siva” disciplina, strpljiva u prikupljanju dokumenata. Predgovor donosi i pažljiv osvrt na izvore koji uključuju popise Kliškog sandžaka iz 1550. i 1574, opširni popis iz 1604, građu gruntovnice bugojanskog suda, te radove Skarića, Kreševljakovića, Šabanovića, Handžića, Behije Zlatar, Enesa Pelidije i Mustafe Imamovića.

Sadržajno, knjiga vodi čitaoca od ranog Uskoplja i njegovih tvrđava, preko porijekla porodice i predaja o pretku Skender-paši, do Banjalučke bitke 1737, u kojoj se Sulejmanpašići prvi put bilježe u velikoj povijesti. Središnji dio posvećen je rodonačelniku, Sulejman-paši Skopljaku – čovjeku koji je, kako autor pokazuje, u svega nekoliko godina držao tri namjesništva u tri provincije Carstva: Beograd, Travnik i Lepant. Upravo je Skopljak, podsjeća i Imamovićeva *Historija Bošnjaka*, vojnički ugušio Prvi srpski

JE LI BOSANSKI BEGOVAT BOSANSKO PLEMSTVO?

Na slici: Sabor bosanskog plemstva na zasjedanju u Budimpešti 1910. g. Slijeva nadesno: Vasif-beg Bišćević (Bihać), Husein-beg Cerić (B. Novi), Šerif ef. Arnautović (Mostar), Bakir-beg Tuzlić (Tuzla), Osman-beg Pašić (Bijeljina), Muhamedbeg Džinić (Banja Luka), Muharem-aga Pašalić (Bos. Krupa), Rifat-beg Sulejmanpašić (Bugojno), Derviš-beg Miralem (Travnik), Ahmed-aga Henda (Sarajevo), Ali-beg H. Alibegović (Modriča), Ali-beg Firdus (Livno), Šemsi-beg Zaimović (Brčko), Muhamedbeg Fadilpašić (Sarajevo), Ragib-beg Džinić (Banja Luka).

Ako povijest Sulejmanpašića ima svoj teorijski uvod, on se zove pitanjem: „Je li bosanski begovlat bosansko plemstvo?“ Drino mu se vraća u podužem uvodnom poglavlju, svjestan da od odgovora zavisi sve ostalo, od pravnog statusa titule, preko samopercepcije porodica, do njihova mjesta u modernoj bosanskohercegovačkoj povijesti.

Problem, kaže autor, počinje već na razini izvora. Brojni porodični arhivi su nestali, a oni sačuvani slabo su istraženi. Najkompletnija građa je arhiv Šerifija-Fadilpašić u Historijskom arhivu Sarajeva. Mnogi porodični arhivski izvori čuvani su u Orijentalnom institutu u Sarajevu, a izgorjeli su nakon agresorskog napada 1992. Jedan cijeli svijet dokumenata nestao je u jednoj noći.

Po evropskom su mjerilu bosanski begovi poseban fenomen. Osmansko Carstvo, za razliku od drugih vladara, nije dodjeljivalo plemstvo, jer islam u šerijatskom pravu ne priznaje klasne razlike, svi su vjernici jednaki. Pa ipak se, podsjeća Drino, vojničko plemstvo oblikovalo i opstalo kao vodeći društveni sloj. Poredbeno to ima smisla, u Ugarskom kraljevstvu plemstvo je činilo 4,4% stanovništva, u Poljsko-Litvanskoj Uniji čak 8–10%, u Češkoj, Francuskoj i Austriji oko jedan posto.

Prvi koji je ozbiljno pokušao definirati bosansku titulu bio je mađarski historičar Lajos Thallóczy, dugogodišnji austrougarski činovnik u Bosni. Njegova definicija glasi: bosanskohercegovačka begovska titula označava historijski etabliran stalež sui generis; nije to ni austrijsko ni mađarsko plemstvo, pa se begovi ne mogu nazivati

plemićima; svaki beg mora dokazati pravo na titulu pred kotarskom oblasti, Zemaljskom vladom ili Zajedničkim ministarstvom finansija. Drino tu podsjeća i na to kako su bosanski begovi 1894. tražili da Uredništvo Glasnika Zemaljskog muzeja naučno utvrdi ko ima pravo na tu titulu, jer se nakon 1878. broj onih koji su je tražili vidno povećao.

Historiografija se podijelila oko ovog pitanja. Ivan Frano Jukić smatrao je da su begovi srednjovjekovno bosansko plemstvo koje je privilegije sačuvalo konverzijom u islam; sličnu tezu zagovara Vaso Čubrilović. Hazim Šabanović tvrdi suprotno – da se begovlat stjecao isključivo vojničkim zaslugama. Enver Redžić je pak držao da je “destruirano i desetkovano” bošnjačko plemstvo pod austrougarskom upravom bilo previše oslabljeno da povede naciju, a Dževad Juzbašić dodaje i jezičko pitanje kao razlog zaostajanja begovata. Drino sve te glasove sučeljava, ali se, kao historičar prava, oslanja najviše na Husniju Kamberovića, čiju monografiju Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini (Zagreb–Sarajevo, 2003) naziva nezaobilaznom.

Tek krajem 19. stoljeća begovi se počinju organizirati politički oglašavati, u novembru 1895. grupa travničkih i sarajevskih begova podnijela je caru molbu i time pokrenula muslimanski pokret za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju. Kraljevina SHS i, potom, socijalistička Jugoslavija dovršit će posao koji je Austro-Ugarska započela – agrarnom reformom i ideološkim obračunom. Bosanski beg postaje historijska kategorija. A pitanje – je li on bio plemić? – ostaje, kao i mnogo toga u Bosni, otvoreno.

ustanak, nanijevši ustanicima niz teških poraza nakon bitke na Mišaru 1806. Drino tu priču upotpunjuje i pokazuje kako je Skopljakov buruntija od 26. juna 1814. postavio Miloša Obrenovića za baš-kneza triju nahija – i time, paradoksalno, bosanski paša utro put dinastiji Obrenović u Srbiji. Slijedi potom galerija sinova i potomaka, te poglavlje o rodbinski povezanim kućama – Bašagićima, Čengićima, Gradašćevićima, Kulenovićima, Kapetanovićima, Fadilpašićima – i, konačno, poglavlje o modernim vremenima porodice, sve do posljednjeg bosanskog vezira Bošnjaka, Osman Mazhar-paše Sulejmanpašića.

Recenzenti knjige dvojica su uglednih historičara. Dr. Aladin Husić, naučni savjetnik Orijentalnog instituta u Sarajevu, uočava kako je porodica mijenjala i samo ime: „identitarna odrednica kretala se od zavičajnog predznaka, tj. etnika (Skopljak), do patronimske transformacije prezimena”. Rijedak je to uvid u to kako se u bosansko-osmanskom miljeu uopće radalo prezime. Husić posebno pohvaljuje autorovu metodu urednost, za svaku tezu koju donosi, Drino pronalazi izvornu argumentaciju, i zaključuje da djelo može poslužiti kao model budućim istraživačima porodičnih povijesti u BiH.

Prof. dr. Husnija Kamberović s Filozofskog fakulteta u Sarajevu upozorava pak na širinu zahvata jer Drino ne piše tek povijest jedne loze, nego historiju mikroprostora Uskoplja smještenu u velike okvire dvaju carstava i, potom, jugoslavenskog 20. stoljeća. Autor, ističe Kamberović, „nimalo nije zarobljen mitomanijom” i ne nudi sliku prošlosti kojom bi se zadovoljili današnji politički apetiti. Riječ je o opreznom i kritički nastrojenom istraživaču koji je ispisao vrijedan doprinos bosanskohercegovačkoj nauci.

Tu trezvenost kruni pogovor. Drino u njemu, gotovo elegijski, sažima sudbinu te porodice koju su podigle dvije osobine, vojnička hrabrost i bezpogovorna vjernost sultanu, a treća, ljudska zavist, oborila. Prvi udarac, piše autor, bilo je „očigledno inscenirano” smjenjivanje Sulejman-paše Skopljaka s vezirske dužnosti u Travniku, djelo drugih bosanskih rivala, „naraslog trgovačkog oligarhijskog sloja”. Konačni slom donijet će pokret za autonomiju Husein-kapetana Gradašćevića i, malo kasnije, pohod Omer-paše Latasa.

Sulejmanpašići su knjiga strpljiva istraživača i pisca mirne ruke. Ona nam vraća jednu kuću kakvih je, kako autor podsjeća, u Bosni bilo samo nekoliko, jedinu bošnjačku porodicu s dva bosanska vezira, odlikovanu ordenima Rimskog pape, osmanskog sultana i austrijskog cara, a koja se, kao i Bosna sama, morala naučiti živjeti s padovima. ●

HRABRI IBRAHIMPAŠIĆI: „AKO ĆETE RUŠITI CRKVI, SRUŠITE ONDA I DŽAMIJU“

Abdulah Ibrahimpašić, gradonačelnik Bihaća u internaciji u Zagrebu, kretao se ulicom samo uz pratnju ustaškog agenta (na slici desno); iz Zagreba je otišao u partizane.

Sedmo poglavlje Drinine monografije, posvećeno rodbinski povezanim porodicama, možda je i najzanimljiviji dio knjige za šireg čitaoca jer tu se vidi da bosanski begovat nije bio niz izoliranih kuća nego gusto istkana mreža. Sulejmanpašići su kroz generacije, ženičbama i diobama imanja, ulazili u rodbinske veze s Bašagićima, Čengićima, Gradašćevićima, Kulenovićima, Kapetanovićima, Rustempašićima, Hafizadićima, Teskeredžićima i, što je tema ovog priloga, s Ibrahimpašićima.

U Bosni postoje dvije loze tog prezimena, travnička i krajiško-bihaćka. O krajiškoj, koja se po predaji veže uz Ibrahim-pašu, sina Deli-Muratova, Drino donosi niz živopisnih detalja. Deli-Murat je 1577. poginuo u megdanu kod utvrde Bilaj, koju je još u XIII stoljeću podigao ugarsko-hrvatski kralj Bela IV. Sina Ibrahima, rođenog poslije očeve pogibije, školovali su u Stambolu, on je po povratku utemeljio Ripač kod Bihaća i podigao poznatu Ibrahim-pašinu kamenu džamiju. Porodica je stjecala posjede u Lici, oko Lapca, a nakon Svištovskog mira 1791, kad su ti krajevi pripali Habsburškoj Monarhiji, trajno se preselila na Unu. Po istraživanjima Husnije Kamberovića, njihovi su begluci na prijelomu stoljeća iznosili oko 3.000 dunuma u Bihaću i još 720 u Bilaju. Zenički muzeolog Fikret Ibrahimpašić Fičo kasnije će popisati čak 844 člana porodice u razdoblju od 1760. do 1995.

Najdramatičnija je, međutim, epizoda iz 1941. i ona povezuje Bihać sa Zagrebom. Abdulah Ibrahimpašić (1887–1980), načelnik Bihaća, poslanik na listi Vlatka Mačeka 1938. i bivši član JMO, našao se pred naredbama velikog župana Ljubomira Kvaternika – brata Slavka Kvaternika, čovjeka koji je 10. aprila 1941. u Zagrebu proglasio NDH. Kad je stigao nalog protiv pravoslavnih i Židova, Ibrahimpašić se usprotivio. Američki historičar Max Bergholz u Nasilju kao generativnoj sili navodi da je bihaćki načelnik izjavio kako će ostati na dužnosti samo ako budu srušene i katoličke crkve i džamije, zajedno sa srpskom pravoslavnom crkvom. Smijenjen je istog časa, crkva je potom srušena, on se uskoro priključio ilegalcima NOB-a. Ustaške ga vlasti ipak nisu uhapsile, piše Drino, „zahvaljujući autoritetu i velikom broju pristalica”, a u znak odmazde uhapsili su „čak pedeset Ibrahimpašićevih sljedbenika”.

Uz Abdulaha, porodica je u ratu dala još dvojicu načelnika – Murata i Husein-bega, za kojeg hroničar Nikola Radić bilježi da je bio „učen, bogat i pravedan čovjek”, a četvrti, Nenad Ibrahimpašić (1948–2022), služio je kao bihaćki gradonačelnik u demokraciji od 1990. do 1993. Jedna bihaćka kuća, četiri načelnika, četiri epohe Bosne.

Uz 200 godina Husejnije

HUSEIN-KAPETAN:

Neko iz ejaleta,
ko poznaje državne
poslove, ko je odan
vjeri i ko pomaže
nemoćnu raju

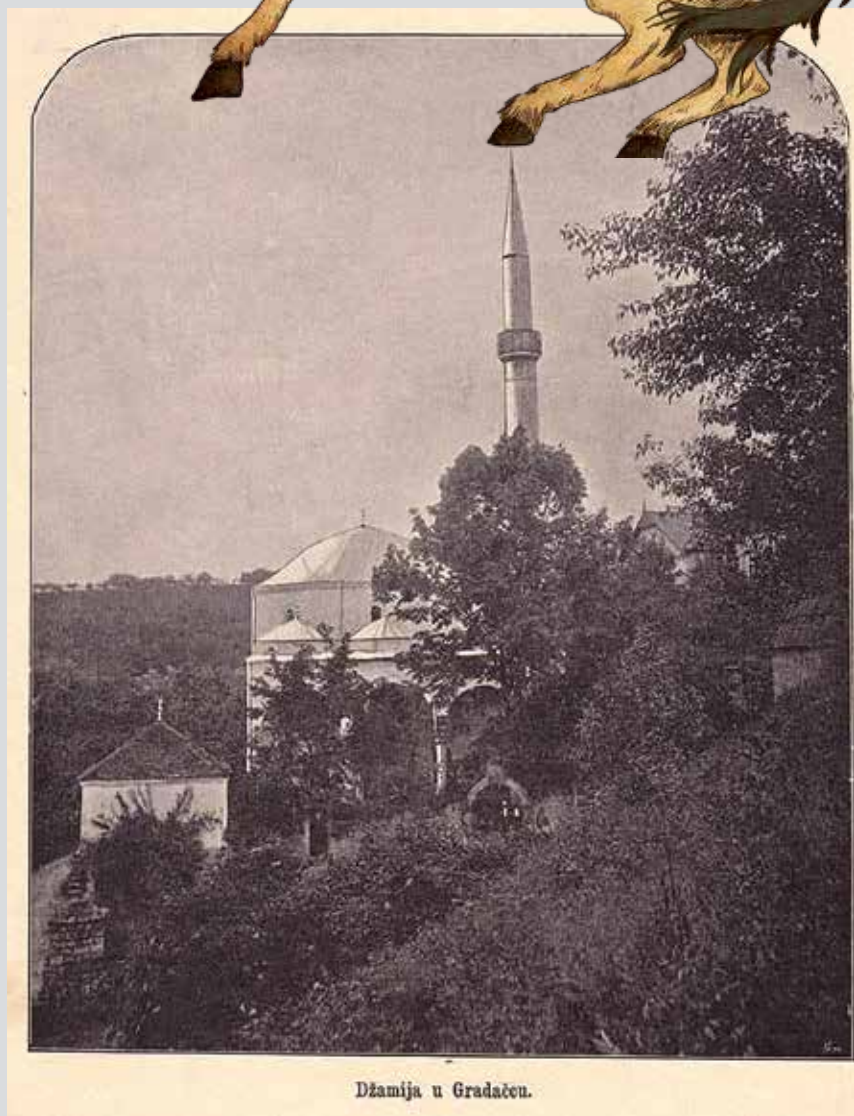
Da se primjetiti iz dokumenata jedna izuzetno značajna crta ličnosti Husein-kapetana, kao revnosnog muslimana, a to je da ga njegovo okruženje vidi kao nekoga ko pomaže raju i sirotinju, sve one koji su u potrebi. A to je u skladu sa islamskim svjetonazorom koji podstiče na trošenje imetka na Allahovom putu, u što se svakako ubraja pomaganje "raje i sirotinje".

PIŠE: Jakub Salkić

Husein-kapetan Gradašćević, Zmaj od Bosne, bio je jedna od najznamenitijih historijskih ličnosti Bosne i Hercegovine u 19. stoljeću. Upravljao je gradaččkom kapetanijom i bio na čelu Pokreta za autonomiju Bosne 1831/32. godine.

Husein-kapetan Gradašćević kao musliman praktičar i vakif nije bio dovoljno poznat široj javnosti, jer se akademska zajednica rijetko fokusirala na ovu dionicu njegovog života. Svojim vakufom, Husein-kapetan je dao neprocjenjiv doprinos razvoju obrazovnog, kulturnog i vjerskog života u Gradačcu i okolini, počev od 1820. godine pa do danas.

U vremenskom razdoblju dužem od 200 godina, u gradaččkim mektebima, džamijama i medresama odgojene su hiljade Bošnjaka koji su bili nosioci privrednog i kulturnog života, ne samo u Gradačcu nego i šire.

Džamija u Gradačcu.

Iako je površina vakufa nakon 1878. godine sistematski smanjivana, trag Husein-kapetana ostaje neizbrisiv u urbanom i duhovnom identitetu grada.

„Vjerski odgoj, naobrazba i prakticiranje islamske duhovnosti snažno su utjecali na karakterne osobine Husein-kapetanove ličnosti, kao što su: samopouzdanje, odlučnost, hrabrost i dobrota, odnosno okitile su njegovu filozofiju života „odjećom bogobojažnosti“. Na tim osnovama gradila se njegova moralna, vojnička i politička ličnost, njegova ljubav prema vjeri, narodu i domovini, zatim činjenju hajrata i uvakufjavanju svog imetaka u korist muslimanske zajednice”, piše mr. Nusret Kujraković u tekstu „Vakuf Husein-kapetana Gradašćevića” objavljenom u „Analima Gazi Husrev-begove biblioteke“.

JE LI BIO DERVIŠ?

Kako navodi mr. Kujraković, koji obnaša poziciju glavnog imama Medžlisa IZ Gradačac, opisi i izjave Husein-begovih savremenika o njemu, porodična tradicija, vakufi i sačuvani dokumenti i stvari su najrelevantniji i najistinitiji pokazatelji njegovog duhovnog života. Poznato je da je Husein-kapetan stekao temeljito islamsko obrazovanje i odgoj te da su među njegovim učiteljima bila i dva šejha nepoznatog derviškog pravca, „ali se ne zna da li je sam Husein-beg pristupio nekom derviškom redu, niti je ostalo zabilježeno da je učestvovao u derviškim zikrovima. Na temelju njegovog skromnog života moglo bi se pretpostaviti da je bio derviš“. Na to bi mogao upućivati i podatak da je Husein-kapetan i prije 1831. godine dolazio kod šejha Abdurahmana Sirije u njegovu tekiju na Oglavku kod Fojnice. U to vrijeme Abdurahman Sirija, najpoznatiji šejh nakšibendijskog tarikata u Bosni, uživao je veliki ugled kod svih muslimana Bosanskog ejaleta.

„Može se reći da je postojala i da postoji neupitna narodna jednodušnost o Husein-kapetanovoj pobožnosti i odanosti vjeri. Ovo općeprisutno uvjerenje može se potvrditi sa dva sačuvana dokumenta. Prvi je predstavka koju su Bošnjaci uputili Porti iz Prištine, a u kojoj traže da se za valiju Bosne postavi ‘...neko iz ejaleta, ko poznaje državne poslove, ko je odan vjeri i državi i ko pomaže nemoćnu raju... Prvak ovog ejaleta, kod nas svih poznat kao vjeran i pošten, dobročinitelj vjere i države, pomagač sirotinje i raje, po prirodi svojoj pobožan i ispravnog vladanja, kapetan Gradačca, Husein-beg...’

Drugi dokument je mahzar (molba, zahtjev) stanovništva na sudu u Sarajevu da se Husein-begu povjeri upravljanje Bosnom, u kojem stoji sljedeće: ‘Glava ove zemlje, poštovan od svih, malih i velikih (bogatih i siromašnih), koji se kod svih smatra vjeran i ispravan, pomagač sirotinje i raje, hrabar i pobožan, ima osobine koje odgovaraju onome što smo ranije iznijeli iz Kur’ana i hadisa,

Husein, kapetan Gradačca, u svakom je slučaju sposoban i u stanju da upravlja ejaletom...“ , navodi mr. Kujraković.

Da se primijetiti iz ovih dokumenata jedna izuzetno značajna crta ličnosti Husein-kapetana, kao revnosnog muslimana, a to je da ga njegovo okruženje vidi kao nekoga ko pomaže raju i sirotinju, sve one koji su u potrebi. A to je u skladu sa islamskim svjetonazorom koji podstiče na trošenje imetka na Allahovom putu, u što se svakako ubraja pomaganje “raje i sirotinje”.

ALLAHOVA LIJEPA IMENA NA MUHURU

Kako dalje navodi mr. Kujraković, sadržaj natpisa na Husein-kapetanovom zlatnom muhuru, koji je 1831. godine izradio zlatar Ambro iz Gornjeg Vakufa, vjerno oslikava njegovu životnu filozofiju i odanost islamskim načelima. Prijevod sadržaja na Husein-kapetanovom pečatu glasi: „Uzdam se u velikog Stvoritelja, rob mu Husein“, a okolo u sedam polja pisalo je: „Pomoć je od Boga i pobjeda skora i obraduj vjernike! Bog nam je dosta i zaista je upravitelj i naš gospodar i zaštitnik. Nema snage osim Boga Velikog.“ Ispod je bilo ugravirano sedam usklika Stvoritelju: „O Prijatelju! O Slavni! O Mogući! O Darežljivi! O Milostivi! O Pokrovitelju! O Oprosniče!“ Ono što je napisano na njegovom muhuru zapravo su dijelovi kur’anskih ajeta iz sura Saff i Ali Imran, te Allahova lijepa imena, odnosno zikr.

U ulozu bosanskog vezira, Husein-kapetan je 29. oktobra 1831. godine izdao bujrukdiju kojom je naredio da se poprave sve džamije i mektebi, da se grade gdje ih nije bilo, da se namazi klanjaju džematile i da se vjerski službenici redovno plaćaju.

Iz opisa Bartolomea Kuniberta, koji je liječio Husein-kapetana nakon što je ovaj iz

Zemuna prebačen u Beograd, čitamo sljedeće upečatljivo prisjećanje: „Iskren i marljiv muslimanin, on je brižljivo vršio spoljne obrede svoje vjere i pretpise Korana; ni za šta na svetu on ne bi propustio onih pet molitava dnevno, oštro pretpisanih svakome muslimaninu i od čega ga ništa ne može osloboditi; šta više često su ga vidali kako za vreme razgovora okreće oči k nebu i ponavlja sa svim tiho poneku molitvu ili stihove iz Korana; i protivu opštega običaja svojih sunarodnika uzdržavaše se on brižljivo od raznih vinskih i alkoholnih pića, zabranjenih zakonima islamizma.“

„Svi naprijed izneseni navodi svjedoče o Husein-kapetanu kao djelatnom vjerniku, koji je djelima i načinom života potvrđivao svoju istrajnost u vjerovanju i odlučnost za vjeru. Na toj osnovi, uređivao je svoje odnose sa drugima, bez obzira na vjeru i naciju, tj. ‘na temelju dobra i čestitosti, a ne na temelju grijeha i neprijateljstva’. Dizao je svoj glas protiv nepravde i nasilja, ma sa koje strane dolazili - bilo od muslimana, bilo od kršćanina! Za njega se slobodno može reći da mu zulmućar nije bio mio, ma koje vjere da je bio! Na toj osnovi treba sagledavati njegov odnos i prema Osmanlijama, i prema kršćanima u Bosni. Time se stječu bitne osnove za razumijevanje Pokreta za autonomiju Bosne ili, npr., Husein-kapetanove odluke da bez sultanovog berata dopusti izgradnju velike katoličke crkve i župnog stana u Tolisi kod Gradačca, zgrade za prvu katoličku pučku školu, katoličke crkve u selima Dubrave i Garevac i pravoslavne crkve u Obudovcu”, piše mr. Kujraković.

Od dolaska na čelo gradačcačke kapetanije 1820. do 1831. godine, Husein-kapetan se bavio intenzivnom izgradnjom. Najznamenitiji

vakufski objekat je džamija Husejnija, sagrađena 1826. godine podno gradske tvrđave, koja ove godine obilježava 200 godina postojanja. Ona je posljednja džamija građena u tursko-osmanskom stilu u Bosni, a nacionalnim spomenikom proglašena je 2004. godine.

U džamiji se do danas sačuvala tradicija učenja posebnog teksta na turskom jeziku petkom, kojim se džemat poziva da prouči Fatihu pred duše kapetana Mehmeda, Osmana, Murata i posebno dobročinitelja Husein-kapetana.

Husein-kapetanova džamija, u narodu poznatija kao Husejnija, glavna je gradačka džamija. Džamija pripada tipu centralne potkupolne džamije sa trijemom koji je natkriven sa tri male kupole. Portal džamije predstavlja jedan od njenih reprezentativnijih dijelova. Sastavljen je od kamenog okvira izvučenog iz mase zida. Portal je bio ukrašen floralnim motivima – predstavama vaza sa cvijećem (lale, karanfili) i obiljem vezica, traka i naročito čempresa, kao i stilizovanih nebeskih tijela. Mihrab je izrađen od kamena i, uz portal, predstavlja najreprezentativniji dio džamije. U osnovi ima osam stranica sa radijusom zidne niše. Mihrab je dekorisan predstavama vaza sa cvijećem i međusobno isprepletenih krugova povezanih viticama. Svaki od pojasa bio je različito dekorisan. Unutrašnjost kružnica bila je ispunjena mnoštvom geometrijskih formi.

DŽAMIJA KOJA JE IZGORJELA

Osim džamije, Husein-kapetan je 1824. godine sagrađio i Sahat-kulu u gradskoj tvrđavi. Na njoj se nalazi tarih (natpis) koji potvrđuje osnivača i godinu gradnje. To je najmlađi objekat ove vrste podignut u osmanskom periodu u BiH.

Uz džamiju Husein-kapetana 1255. godine po Hidžri, odnosno 1839–1840. godine sagrađena je biblioteka čiji je vakif poznati pjesnik i državnik Sejjid Fadil-paša Šerifović (1803–1882).

Također, u literaturi se navodi da je Husein-kapetan sagrađio jednu džamiju u blizini dvorca u Čardaku, koja je izgorjela kada je naredio da se kompletan dvorac zapali 1832. godine prilikom napuštanja Bosne. Ovaj podatak prvi je objavio Muhamed Hadžijahić u svom djelu Gradačac i okolina, ne navodeći izvor ovog podatka. Ostali autori su preuzeli ovaj podatak od njega. Što se tiče sudbine dvorca Husein-kapetana u Čardaku, prema neobjavljenim memoarima Milice Dedić-Babić koji su u posjedu Muhameda-Bege Gradaševića, dvorac nije spaljen nego ga je kupio Jovan Babić. Ona u svojim memoarima detaljno opisuje kompleks dvorca u Čardaku blizu Gradačca. Ona ne spominje postojanje džamije.

Inače, postojanje gradačkih vakufa porodice Gradašević, prema najranijim konkretnim podacima, vežu se za ličnosti Mehmed-kapetana i njegovog sina Osman-kapetana, koji je na kapetanskoj dužnosti naslijedio svog oca „i to prije 1795. godine“. Zasigurno je i prije tog perioda bilo vakufa i uvakufjavanja u nekoj mjeri, ali je na osnovu ranije istražene historijske dokumentacije, porodica Gradašević prva poznata, a ujedno i najznačajnija vakifska porodica u Gradačcu, a nakon Mehmed-kapetana i Osman-kapetana, kao vakifi se javljaju Murat-kapetan, Husein-kapetan i hadži Bećir-beg, sinovi Osman-kapetana.

U razdoblju od 1820. do 1831. godine Husein-kapetan Gradašević utemeljio je svoj vakuf. Njegovo utemeljenje može se vezati za njegovo stupanje na kapetansku dužnost

1820. godine. Njegovi vakufi nalazili su se u Gradačcu, Modriči i Brčkom. Međutim, u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu čuvaju se vakufname Osman-kapetana i Murat-kapetana Gradaševića, ali nema tragova o Husein-kapetanovoj vakufnami.

Vakuf Husein-kapetana sastojao se od zemljišnih dobara, objekata i vakufskih mukata (zakupnina). Sva zemljišna dobra ovog vakufa, imajući u vidu historijske okolnosti, uvakufljena su do Poketa za autonomiju Bosne 1831. godine. Broj vakufskih korisnosnih objekata i godišnjih mukata (zakupnina) tijekom historije bio je varijabilan.

OTIMANJE VAKUFSKE IMOVINE

Na temelju podataka do kojih se došlo u periodu od 1878–1938. godine, ukupna površina vakufa Husein-kapetana u osmanskom razdoblju iznosila je 188.630 m², od čega je 162.365 m² bilo pod godišnjom mukatom (zakupom) i 26.265 m² ostalog vakufa.

U osmanskom razdoblju, vakufsko zemljište izdato pod mukatu je i dalje bilo vlasništvo vakufa, a zakupac je na njemu mogao sagrađiti objekte čiji je bio vlasnik. U austrougarskom periodu, vlasnik objekta upisan je i kao vlasnik zemljišta, čime je vakuf izgubio vlasnička prava, a zadržao samo pravo naplate neznatne godišnje mukate. Na ovaj način otuđeno je 162.365 m² vakufskih dobara Husein-kapetana u Gradačcu, Modriči i Brčkom.

Prema zapisniku iz 1903. godine, vakuf gradačkih kapetana posjedovao je u Gradačcu 7 dućana i 6 magaza. U Modriči: 18 dućana, 3 odaje, kahvanu, berbernicu i pekaru.

Do 1927. godine, vrijednost nekretnina u Gradačcu (uključujući zgradu Medrese Svirac, dućane i kovačnicu) procijenjena je na 145.000 dinara, dok su objekti u Modriči vrijedili 81.000 dinara.

Oduzimanje vakufske imovine nastavljen je i u periodu između dva svjetska rata, posebno se to odnosi na mjere agrarne reforme. Najveći dio zemljišnih posjeda koji su pripadali Husein-kapetanovom vakufu je otet, prisvojen. Ali ni to nije bio kraj. Budući da se Husein-kapetanov vakuf u Gradačcu nalazio u samom centru grada ili u prigradskom dijelu, gotovo svi vakufi su u vrijeme socijalističke Jugoslavije nacionalizovani i postali društvena svojina. Odlukom Skupštine opštine Gradačac iz 1974. godine, od predmetnog vakufa oduzeto je i proglašeno društvenom svojinom ukupno 13.080 m². Džamija Husejnija sa haremom je takođe nacionalizovana.

Bez obzira na to, Husein-kapetan Gradašević, kao i durgi članovi njegove porodice, ostaće upamćeni kao najveći vakifi u Gradačcu i okolini, kao graditelji koji su dali obrise današnjem Gradačcu izgrađivši gradačku kulu, džamiju, sahat-kulu, medresu...i brojne druge objekte za ekonomsku aktivnost. ●

Povijesno-umjetnička baština Kvarnera

RIJEČKA TURSKA

kuća koja progovora arapskim pismom

Hrvatsko-tursko društvo Rijeka, pod uredničkom palicom Esme Halepović Đečević, osamnaest godina nakon prvoga izdanja objavilo je prošireniju i obogaćenu monografiju o jedinstvenome spomeniku pseudomaurske arhitekture, palači u kojoj se, u neomaurskim lukovima iznad riječke tržnice, krije devedeset pet arapskih natpisa u četirima različitim vrstama pisma

PIŠE: Stipe Majjić

Postoje gradovi koji se pamte po horizontu, i kuće koje se pamte po riječima. Na toj tankoj granici, između onoga što se vidi i onoga što se čita, već više od stoljeća stoji riječka Turska kuća. Na uglu Verdijeve ulice i ulice Vatroslava Lisinskog, tik uz paviljone Velike riječke tržnice i na dva koraka od kazališta Ivana pl. Zajca, uzdiže se građevina u neomaurskom stilu s crveno-žutim vodoravnim prugama, biljnim i geometrijskim ornamentima, naslikanim ljudskim licima i, najne očekivanije, arapskim pismom koje se poput pletenice provlači iznad prozora, balkonskih vrata i potkrovnih ispisa.

Tu kuću Riječani od početka 20. stoljeća zovu Turska kuća ili Casa turca. Baš o njoj je, osamnaest godina nakon prve monografije iz 2007., Hrvatsko-tursko društvo Rijeka 2025. objavilo drugu, prošireniju knjigu - jednostavno naslovljenu

ما شاء الله

Mašala!

Ne ureklo se!

„Turska kuća u Rijeci“. Urednica je, kao i prije, mr. sc. Esma Halepović Đečević, dugogodišnja predsjednica Društva, a za nakladnika potpisuje se Saša Ostojić, aktualni predsjednik. Knjiga donosi sedam autorskih cjelina, recenzije Nane Palinić i prof. dr. sc. Ekrema Čauševića te pogovor mlade turske povjesničarke umjetnosti dr. sc. Zeynep Oğuz.

OD PALAČE BARTOLICH DO CASA TURCA

U Uvodnoj riječi urednice, Esma Halepović Đečević objašnjava zašto se knjiga vraća čitateljima u tridesetogodini neprekinutoga djelovanja Hrvatsko-turskog društva Rijeka osnovanoga 1995. na poticaj posjete turskoga veleposlanika Yuksela Soylemeza, a okupljanjem oko inicijativnoga odbora prof. Ante Simonića i dvadesetak uglednih Riječana. Kako piše urednica, „prva knjiga bio je jedan od ambicioznijih projekata“ Društva, godinama poslije, interes je ostao, knjiga se više nije nalazila na policama, a novih je spoznaja bilo dovoljno da se pristupi temeljito dopunjenom izdanju.

Priča o kući pustolovina je sama po sebi. Zgrada na uglu nekadašnjih Via Mercato i Via Stefano Türri sagrađena je 1879. U svome drugom braku, 1906. godine, udovica kapetana Tommasa Gelleticha, Antonija Bartolich Gelletich, i njezin dvadeset i dvije godine mladi suprug Nikolai Nikolaki Effendi de Nikolaides ulazu u rekonstrukciju obiteljske palače. Prema projektu arhitekta Carla Conighija, jednoga od najpoznatijih onodobnih riječkih autora, nadograđeni su četvrti kat i potkrovlje, a cijelo pročelje redizajnirano je u orijentalnome stilu; slikarsku je dekoraciju izveo riječki atelier Fumi prema zamisli nepoznatoga

autora. U toj je kući turski konzulat djelovao od 1900. do 1918. godine.

KRŠĆANIN U SLUŽBI SULTANA, FIJUMANKA IZ PALAČE BARTOLICH

Vlasnik kuće, Nikolai Nikolaki Effendi de Nikolaides (1855.—1933.), Armenac je rođen u Istanbulu, prije dolaska u Rijeku dugogodišnji osmanski diplomatski i trgovački predstavnik u Španjolskoj, a potom konzul u Rijeci od 1898. Titulom efendi (gospodin) stekao je priznanje osmanske administracije, s Antonijom Bartolich Gelletich, uglednom Riječankom, brak je sklopio 1891. godine. Stjecajem povijesnih okolnosti, kako je to u svome prikazu prve knjige zabilježila orijentalna filologinja dr. sc. Tatjana Paić-Vukić, „jedan kršćanin u diplomatskoj službi Osmanskoga Carstva i njegova supruga Fijumanka dali su projektirati zdanje na kojemu su se harmonično združila obilježja arapske andaluzijske arhitekture, kaligrafski ispisane muslimanske vjerske formule na arapskome, ime naručitelja i sultanov znak, te za islamsku dekorativnu umjetnost netipične freske na kojima su prikazani ženski i muški likovi“.

U autorskoj cjelini „Turska kuća u Rijeci, jedan sasvim osoban pogled“, Saša Ostojić nudi nježan ogled o ovoj građevini. „Postoje gradovi koji se pamte po horizontu, i kuće koje se pamte po riječima“, započinje. I dalje: „Njihova je ljubav postala dodirno mjesto dviju kultura.“ Ostojić, hrvatski liječnik, genetičar i redoviti profesor Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, autor je i zaštitnoga znaka Hrvatsko-turskog društva Rijeka iz 1995., a njegov je predsjednik od 2024. Njegov tekst podsjeća da se iza fasada crveno-žutih pruga krije ono što on naziva „tiha diplomacija

Nikolai Nikolaki Effendi de Nikolaidis

TRUD ESME I ZAHVALNOST DRUŠTVU

Ovoj je monografiji, u prvome redu, namijenjena zahvala. Hrvatsko-tursko društvo Rijeka, osnovano 1995., trideset godina djeluje kao najznačajnije društvo prijateljstva s Republikom Turskom u Hrvatskoj. Iz prvih prijevoda natpisa 2004. izrastao je 2007. prvi monografski pokušaj; iz njegove je traženosti i novih spoznaja 2025. rođena ova druga, u mnogočemu definitivna knjiga. Ime Esme Halepović Đečević ovdje valja istaknuti s posebnim poštovanjem: kao dugogodišnja predsjednica Društva, urednica obiju knjiga, autorica nove cjeline o vlasništvu i valorizaciji te neumorna diplomatkinja kulturnih susreta, ona je na ovoj knjizi ostavila strpljiv i ustrajan rukopis.

Da je njezin trud prepoznat i na najvišoj razini, svjedoči i posjeta nove turske veleposlanice u Republici Hrvatskoj, Nj. E. Hayriye Nurdan Erpulat Altuntaş, koja je u lipnju 2025., u okviru svoga inauguracijskoga posjeta Hrvatskoj, za prvu stanicu izabrala baš Rijeku i Tursku kuću u Esminom društvu. Taj je izbor, primjećuje urednica, „istodobno strateški i simbolički”, potvrda da Rijeka ostaje „središte dijaloga, međuetničke kohezije i kulturne otvorenosti”.

Recenzentica Nana Palinić, arhitektica i jedna od recenzenata obiju knjiga, ostavila je o prvome izdanju rečenicu kojom se smije zaključiti i prikaz ovoga: rasvjetljavanje povijesne priče o zdanju, piše ona, omogućit će „naše prihvaćanje i udomljavanje ne više Turske kuće u Rijeci, već jedne i jedinstvene riječke Turske kuće”. Ako je 2007. ta rečenica bila obećanje, 2025. s ovom knjigom u rukama postaje ispunjenje. Riječka Turska kuća konačno ima monografiju dostojnu svoga glasa: kuću koja govori arapskim pismom, a šalje univerzalne poruke o pouzdanju u Boga, o iskrenosti, o ljepoti kao početku svakoga dobrog djela, i, napose, o dvoje ljudi različite vjere i podrijetla koji su svoj zajednički život upisali u crveno-žute pruge kvarnerske fasade.

Esma Halepović Đečević

svakodnevice”, prostor gdje su se uz čaj i diskreciju sklapala poznanstva, dogovarale dobrotvorne akcije i okupljale riječke gospođe oko Crvenoga polumjeseca.

SJEVERNI JADRAN I OSMANSKO CARSTVO

Jedna od triju potpuno novih cjelina u drugoj knjizi rad je dr. sc. Kornelije Jurin Starčević „Politički, diplomatski i gospodarski odnosi Sjevernog hrvatskog primorja s Osmanskim Carstvom“. Autorica, povjesničarka s Odsjeka za povijest zagrebačkoga Filozofskoga fakulteta specijalizirana za ranonovovjekovnu osmansku povijest, u širokome vremenskom luku od kasnoga srednjega vijeka do početka 20. stoljeća rekonstruira odnose triju imperija koji su se dodirivali na Kvarneru: Osmanskoga Carstva, Habsburške Monarhije i Mletačke Republike. Dok je razdoblje od kraja 15. do kraja 18. stoljeća, zaključuje autorica, „više obilježeno ratovanjima i mirovnim ugovorima”, period 19. i početka 20. stoljeća vrijeme je bliskih pomorskih, trgovačkih, kulturnih i diplomatskih veza, doba u kojem „se i u Istanbulu stvara istaknuta zajednica Riječana”. Bez tog širokog konteksta,

Nikolaidesova kuća lebdjela bi kao orijentalno priviđenje, bez povijesnoga sidra.

Druga nova cjelina, „Vlasništvo i valorizacija Turske kuće u Rijeci“, potpisuje sama urednica. Uz dokumente Državnoga arhiva u Rijeci, Esma Halepović Đečević rekonstruira vlasničku sudbinu zdanja i argumentira njegovu valorizaciju kao spomenika kulture, priču koja je naposljetku dovela do velike obnove 1995. godine. Tada je, uz restauratora Ivana Bunetu i pod nadzorom Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Rijeci, ključan stručni doprinos dao i kaligraf te arabist Emir

Halihodžić. Valja napomenuti da je 1995. istovremeno i „godina osnivanja Hrvatsko-turskog društva Rijeka”, kako podsjeća urednica - dva istodobna događaja koja danas izgledaju kao dvije niti iste tkanine.

ČETIRI PISMA, DEVEDESET PET PORUKA U KAMENU

Druga knjiga integralno je preuzela temeljno poglavlje iz 2007., tekst dr. sc. Muhameda Ždralovića i Mubere Maslić-Ždralović „Arabički natpisi na ‘Turskoj kući’ u Rijeci“. Muhamed Ždralović, dugogodišnji voditelj Orijentalne zbirke Arhiva HAZU

.....

Knjigu zatvara pogovor mlade turske stručnjakinje dr. sc. Zeynep Oğuz, arhitektice i više asistentice - njezinim pogledom „izvana” čitatelj dobiva dragocjen dodatni kut. Oğuz kontekstualizira riječku kuću vokabularom zapadnoga orijentalizma kakav su i sami Osmanlije u ono vrijeme usvajali u razdoblju izazova „rastućih nacionalnih ideologija i ubrzane modernizacije”, kako piše, stvarajući djela koja su istodobno veličala slavnu prošlost islamske Španjolske.

u Zagrebu, neposredno nakon izlaska prve knjige u studenome 2007. neočekivano je preminuo. U svojoj Uvodnoj riječi, urednica opisuje kako su Ždralovići kaligrafije isprva „iščitavali s tla i pomoću dalekozora s potkrovnih prozora okolnih zgrada, a zatim s fotografija koje je fotografirala Mirjana Lončar desetak godina nakon restauratorskih radova fasadnih oslika”. Javnosti su prvi puta predstavljani 2005. u riječkoj Gradskoj vijećnici.

O koliko je zahtjevnome poslu riječ, svjedočila je Tatjana Paić-Vukić koja je napisala da je trebalo „veliko znanje i iskustvo” kako bi se u floralnim i geometrijskim prepletima „uopće razabrале riječi”; one, naime, „i znalcima arapskoga jezika i pisma na prvi pogled mogu djelovati kao puki geometrijski ili floralni ukrasi”. Dvoje orijentalista sve su natpise transliterirali (slovno prenijeli iz arapskog u latinicu), transkribirali (izgovorno) i preveli na hrvatski, prema pravilima koja primjenjuje Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Natpisa je ukupno devedeset pet. Na Nikolaidesovoj su kući karakteristične četiri vrste arapskoga pisma: nastalik, sulus, kufi i tugrai. Nastalik je kombinacija uobičajenoga nashija i nakošenoga talika, češćega u rukopisima nego u arhitekturi; sulus je kitnjasto pismo u kojem „dominiraju kružnice”; kufi je rano, uglato pismo nazvano po iračkome gradu Kufi; tugrai pismo pak nosi ime po tugri, sultanovu kaligrafskom monogramu, i njime su na kući izvedene samo dvije tugre sultana Abdulhamida II., po jedna iz svake ulice.

Kakve poruke čitamo s pročelja? Uz ženski i muški lik, morčića i bijele gospođe, na prvome se katu osam puta ponavlja ista trojka: u pletenome luku Wa lā gālib illa Allah („Bog je jedini pobjednik”), desno od lika Tawakkaltu ‘alā Allah („Uzdajem se u Boga”), lijevo od lika Bism Allāh al-rahmān al-rahīm („U ime Boga milostivog i samilosnog”). Prvu su formulu, primjećuju autori, rado koristili granadski Banu Nasr (1232.—1492.) i danas ju je moguće vidjeti u različitim inačicama na palači

Učesnici promocije monografije, Yunus Emre Institut u Zagrebu, 21. april 2026

Alhambri. Formula tevekkula, pouzdanja u Boga, ponavlja se u natpisima čak dvadeset i četiri puta, a besmela je ispisana gotovo istovjetno devetnaest puta.

Na drugome i trećem katu Ždralovići čitaju natpise koji rezoniraju kao intimnu topografiju vlasnikove duhovnosti: Al-nağāt fi ‘l-sidq („Spas je u iskrenosti”), Yā mālik al-mulk („O, Gospodaru moći”), Yā rasūl Allāh, yā abī, yā ummī („O, Božji poslanici, o, moj oče, o, majko moja”) - ovo potonje, s posvojnim zamjenicama prvoga lica, gotovo je osobna posveta, za koju autori smatraju da se vjerojatno odnosi na Nikolakijeve roditelje. U potkrovljima dominira pak vlasnikovo ime: Niqūlākī efen-di Niqolakides i niz varijanti - Nikolaides, Nikolaki, Nikolaki efen-di te devet ponavljanja fraze Mā šā’ Allāh („Ne ureklo se!”), sultanova tugra i hidžretske godine 1323., 1324. i 1325. Prva od tih godina počinje 8. ožujka 1905., posljednja 14. veljače 1907. - upravo vrijeme dovršenja pregradnje.

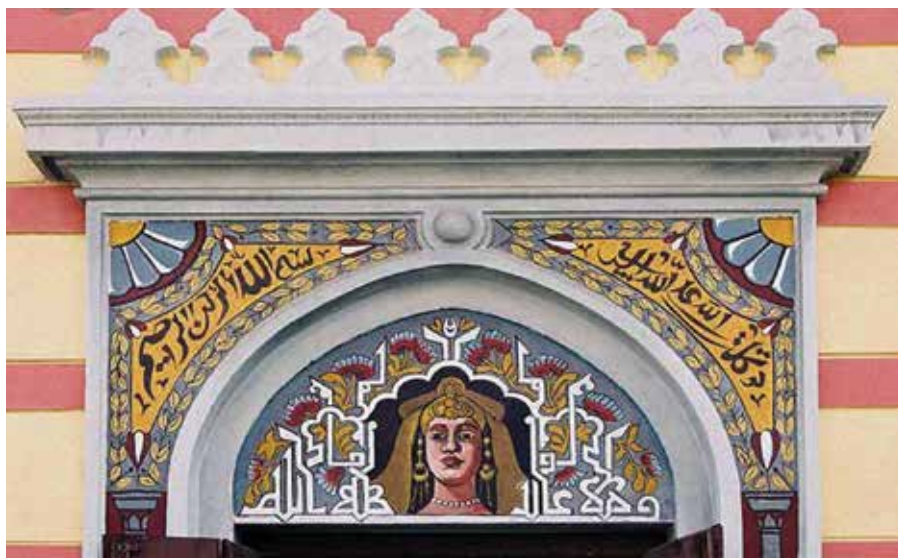
„U ovome dijelu Europe neuobičajeno je naići na godine hidžretskoga, muslimanskoga kalendara”, zaključuju autori. „To je

kuriozitet i u slučaju Turske kuće, zna li se da je natpise na njoj dao izraziti kršćanin, Armenac.” Nikolakijev je dom istodobno iskazivao lojalnost sultanu Abdulhamidu II. (vladao 1876.—1908.) i svjedočio o vlasnikovu dubokom poznavanju kulture muslimanske Španjolske, koju je tijekom svojih diplomatskih dana i osobno upoznao.

SEMANTIČKA ČITANJA I POGLED IZVANA

Treća potpuno nova cjelina, rad arhitekta i teoretičara dr. sc. Senada Nanića Semantičke perspektive fasadne dekoracije Turske kuće u Rijeci, otvara sasvim nov kut. Nanić smješta arapsku kaligrafiju riječke kuće u kontekst europskih likovnih perspektiva islamskih arhitektonskih tradicija, a osobitu pažnju posvećuje „neočekivanoj konotaciji i referenci” morčićevih likova - odstupanju od uobičajenih inačica te figure i njezinoj poveznici s lokalnom tradicijom Kvarnera. Nanić time otvara i prostor za „moguće numerološke interpretacije učestalosti pojava pojedinih dekorativnih motiva”.

Knjigu zatvara pogovor mlade turske stručnjakinje dr. sc. Zeynep Oğuz, arhitektice i više asistentice - njezinim pogledom „izvana” čitatelj dobiva dragocjen dodatni kut. Oğuz kontekstualizira riječku kuću vokabularom zapadnoga orijentalizma kakav su i sami Osmanlije u ono vrijeme usvajali u razdoblju izazova „rastućih nacionalnih ideologija i ubrzane modernizacije”, kako piše, stvarajući djela koja su istodobno veličala slavnu prošlost islamske Španjolske. Riječka Turska kuća tako postaje nešto više od egzotičnoga priviđenja u Austro-Ugarskoj i postaje svjedočanstvo o tome kako je i sama osmanska elita stvarala i konzumirala slike vlastite povijesti. ●

Izedin Šikalo

OKAMENJENA STRAŽA

(ulomak iz romana)

ŠUTNJA KAO SUUČESNIK ZLA

Izedin Šikalo (Mostar, 1964) prozaik je koji u književnost ulazi okolnim, nikada lakim putem: kao utemeljitelj, vlasnik i direktor sarajevske „Dobre knjige“, izdavačke kuće koja od 2006. naovamo objavljuje preko sedam stotina naslova u više biblioteka, a među kojima i one knjige koje druge kuće ne smiju ili neće. Onaj koji godinama uređuje tuđe rukopise, kad sjedne za vlastiti, donosi sa sobom posebnu vrstu autoriteta, naprosto zna kako rečenica izgleda izvana, kako diše, kako preživljava prijelom.

Nakon zapaženog romana „Velika avlija“, u kojem je kroz glas pisara u dućanu Mula Mustafe Bašeskije rekonstruirao sarajevski Purim iz 1819. godine, kad su tri hiljade naoružanih Sarajlija opkolile Konak da spase trinaestoricu svojih jevrejskih komšija od samovolje valije Ruždi-paše, Šikalo objavljuje „Okamenjenu stražu“, novi roman u izdanju „Dobre knjige“. Ako je „Velika avlija“ bila portret jednog spasilačkog zajedništva, „Okamenjena straža“ je elegija za ono što je to zajedništvo razaralo: priča o stradanju gornjebosanskih Bošnjaka muslimana u Drugom svjetskom ratu, smještena u kraj oko Gornjeg Borča, podno Zelengore i Volujaka, gdje stari stećci stoje kao nijemi svjedoci nekoliko stoljeća krvi i strpljenja. Knjiga je posvećena autorovim roditeljima, ratnoj siročadi, i obojici njegovih djedova, od kojih jednoga zaklaše nevesinjski četnici, a drugoga mostarski žandari kundacima prebiše. Dakle, ovo nije

samo književna tema, ovo je za Šikala porodična arhiva i trauma. Ono po čemu Šikalo zaslužuje pozornost jest suverena uporaba jezičnog sloja koji je u modernoj bosanskohercegovačkoj prozi pomalo izgubljen, arhaični idiom koji ne lijepi kao folklorni ukras, već pretvara u temeljno tkivo rečenice, a to svjedoči ozbiljnoj pripovjednoj zaduženosti.

Iz romana donosimo dvodijelni ulomak. Meditativnu prizmu o porijeklu zla, oko koje se okupljaju svi ostali motivi knjige u jednu sentenciju, jer nijedno zlo ne dođe samo, već mu uz rame uvijek ide i šutnja dobrih. Zatim je tu tragična priča Abida Čatovića, koji se s Velikog rata vraća u zavičaj samo da bi mu pravoslavni osvetnici sjekirom odsjekli desnicu, a koji potom, s onim što je od ruke ostalo, liježe pred lokomotivu da spasi pravoslavne komšije od ustaškog vagona za Jasenovac. Ono što ga zatim čeka stiže od onih koje je spasio.

Šikalo umije zaustaviti dah na onim trenucima koji se ne zaboravljaju, kad petogodišnja Suada pita krvnika hoće li je pustiti, ako bude dobra. Međutim, ova knjiga ne traži katarzu u prepoznavanju vlastite žrtve, toga je u našoj prozi i previše. Šikalo katarzu traži u nečemu mnogo težem, u upornosti Bošnjaka da se i pred sigurnom propašću žrtvuju za Drugoga. Iza takve upornosti stoji višak povjerenja u samu supstancu Bosne, a takvog viška u suvremenoj bosanskohercegovačkoj prozi nema mnogo. (F. M. B.)

ŠUTNJA DOBRIH

Niko pouzdano ne zna ni kada ni otkud je zlo došlo, zavihorilo se po visovima, zakotrljalo niz šumne obronke, pa se bez glasa skliznulo u dolove i zemlju Hercegovu. Znalo se tek da nije došlo ni pozvano ni poželjno. Mudri vele – ne donese ga ni vjetar, ni kiša, ni studeni snjezi. Zlo je niklo u ljudima, tamo gdje čovjek više ne govori istinu, ni sebi ni drugome. A gdje istina svehne, zlo se razgrana ko drača, oštra i tamna, pa obavije stazu, opasa pendžer, stegne srce.

Zlo ne više. Samo čeka da se ljudi na njega naviknu, da ga prihvate. Ne nosi bajrak, niti jaše konja. Ono dolazi u šutnji, u času kad u čovjeku pregori dobrina i kad se pogled odmakne od vedra neba. Tada sjenu produži, a hladna mu ruka dotakne ono što je još jučer bilo čisto. Nije zlo uvijek ni krv, ni nož, ni oganj – u početku, ono je riječ izrečena bez srca, ili šutnja tamo gdje je istina vapila da bude izgovorena.

Zlo ne stupa strojevim korakom. Dolazi kao misao, sumnja, oholost. Kao kad Iblis reče: *Ja sam bolji od njega*. Počinje tamo gdje čovjek u sebi kaže: „Ja sam iznad drugoga!” Tamo gdje pogleda u tuđe srce, a ne vidi – ili neće da vidi – da i ono ima istu bol, istu glad i istu žed.

U Gornjem Borču kazivalo se da zlo ne stanuje u platinini, ni u vuku, ni u mraku, nego u čovjeku koji je zaboravio čiji je sin i čiju zemlju gazi. Onaj što se osmjehne, a u očima mu ne zatreperi ni sjeta ni radost, nego praznina – taj nosi zlo kao pepeo u pregači.

Hodža Uzeir bi znao reći da nijedno zlo ne dođe samo, već mu uz rame uvijek ide i šutnja dobrih. Jer zlo ne traži mnogo – tek da čovjek okrene glavu, da zašuti kad treba progovoriti, da ne vidi ono što boli, pa se zaključa u svoju sigurnu tihu avliju dok vani gori. Na hutbama petkom znao bi kazati: *Budite narod koji poziva na dobro, naređuje što je pravo, a zabranjuje ono što je zlo*.

A kad se zlo jednom useli, teško ga je ispratiti, jer ono ne izlazi na vrata na koja je ušlo. Razlije se po zemlji, po lisju, po rijekama – po svemu što se život zove.

Zlo ne počinje uvijek krikom ni krvlju – često počinje riječju. Ili, još bolnije, šutnjom.

Nema ništa ni moćnije ni slabije od riječi.

Riječ je snaga bez mišića i slabost što ruši zidove. Istovremeno je i oružje i zaklon, i svjetlo i sjena. Njome se grade svjetovi, pokreću narodi, liječe duše i otvaraju vrata srcima. Ali riječ može raniti tiše i dublje nego mač, može razoriti ono što godine nisu uspjele nazubiti. Riječ izgovorena u pravom trenutku može spasiti, ali ista ta riječ, izgovorena u nevakat, može uništiti.

Moć riječi leži u njezinoj sposobnosti da stvori istinu – ili laž, da podigne ili obezvrijedi. Ona je most između ljudi, ali i ponor kad se iz nje rodi nesporazum koji vodi u mržnju. Njena slabost je u prolaznosti, u strahu hoće li biti shvaćena, hoće li ostati upamćena ili zaboravljena – i hoće li biti tačno prenesena.

Zato riječ jeste čudo: nježna kao šapat, snažna kao grom. Slaba kad je ima previše, neuhvatljiva kad je premalo. Ali nikada bez posljedica. Jer, sve dok postoje oni koji slušaju – riječ ima moć. A gdje riječi nestane, zlo ne mora ni kucati na vrata. Samo uđe.

U ono nesnađeno vrijeme, kad je svijet još disao u ritmu konjskih kopita i ljudskog obraza, dok nije pukla crna grmljavina preko bilečkog krasa, u selu Đeče življaše Abid, sin čestitih Čatovića. Ragibov ahabab iz Velikog rata, drug, brat po znoju, blatu, nesreći, pjesmi i jadu što svaki rat sa sobom donese. Bijaše to čovjek dobrine, sa srcem većim od planine Viduše i pravednijim od planinskog vjetra što raznosi pelin, a riječ mu, kazivali su, teža od kamena, bistrija od Bregave.

Četiri duge gladne godine krvi i bola, priče i pjesme u rokovima, na visovima Tirola, na obalama venecijanske Piave i slovenačke Soče, na Monte Meletti, nikada nije zatajio u borbi, niti je ikad napustio položaj. U pameti su ga održali vjera, njezino lice i pjesma:

*Rodna Bosno, daleko odosmo
majke naše ne nadajte nam se
seje naše, ne kun'te se nama
vjerne ljube, vi se preudajte.
Nas će care, tamo oženiti
crnom zemljom i zelenom travom.*

Kad je Monarhija izdahla, od skoro tri stotine hiljada bošnjačkih regruta kući se vratilo tek njih trideset osam hiljada. Vratio se i Abid.

Pred ulazom u selo presretoše ga pravoslavni osvetnici puni srdžbe, zakrvavljena oka, a pomućena uma. Nisu ga pitali ništa, ni za ime ni za grijeh, sve su već znali i krivnju i presudu, samo mu pred oči baciše križ rata i krvave račune koje sami u sebi nose. A on, umoran od marša, s očima što su željno čekale njeno lice, ognjište i toplu odaju, ne imade snage da se odbrani. Povalio ga. Tad jedan od njih, bez bistra pogleda, bez daha ljudskog u sebi, zamahnu sjekirom i odsiječe mu desnicu, kao da kida granu protruhe trešnje, kao da u ruci nema ni krvi ni pamćenja. Krik se prosu po polju, poput praska stijene kad se od nje odvali komad – ptice poletješe s grana, a konj se prope, zahrza i njuškom udari o zemlju. Ruka, što je do jučer držala pušku i ponos, a sutra mogla držati dječiju glavu, pade u travu. Krv šikljala, zemlja je pila, a on, oboren, gledao svoju šaku kako se grči u prašini, ne pristajući se odvojiti od njega.

Nisu ga ubili. Pustiše ga da ide, jer kazna, rekoše, veća je u životu bez ruke nego u smrti. Abid, stežući usnama bol, ne pusti glasa više, samo ustade, podera košulju pa njome previ ranu na onom komadu što je od ruke ostalo i krenu polahko, nogu pred nogu, da ga niko skrhanog ne bi vidio. Sakrivao je ranu i od konja.

Kad stigoše glasovi pred njega, kad ga seoska djeca, žene i rodbina dočekaše – nastala muk. Vidjeli frišku ranu i tek skorenu krv. Vratila se glava kući, ali komad tijela osta na ledini kraj puta da svjedoči prokletstvo onih koji ne znaju razlikovati junaka od neprijatelja.

Nakon što se oporavio, zaputi se Abid u susjedno selo lijepoj Derviši, djevojci što mu se obećala i godinama vjerno čekala, onoj što mu iz sna nije izlazila. Reče joj da ne mora više držati riječ, jer on je, eto, osakaćen i možda neće biti kadar nositi teret doma i porodice. Ali Derviša, tvrda u svojoj ljubavi, pogleda ga mirno, bez truni sažaljenja, pa reče da drugoga nikad nije ni htjela. I oni se tako vjenčaše, jer ih je sudbina, a ne ljudi, spojila. Kazivalo se

potom da su im srca bila jedno za drugo, jača od svake rane i svake tuge.

Ovaj novi, Drugi rat, dočekali su sa šestoro djece, dva sina – Safet i Sami, i četiri kćeri – Sureja, Saliha, Safija i Suada. Pošto se nije mogao baviti poljoprivredom, Abid postade ugledan trgovac i prvak u zajednici.

A kad dođe novo zlo – ono što se ne može ni izgovoriti do kraja a da se ne zadrhti, Abid ne zatvori vrata svoga doma, niti zaveza jezik pred nepravdom. Ustaše pohapsili pravoslavne komšije, vezali ih konopima i potrpali na voz, u stočne vagone. „Prema Jasenovcu”, rekoše. Ka tišini iz koje još niko nije uzvratilo pozdrav. Abid nije šutio. S prijateljima stade pred lokomotivu, na onaj prugavi put što ne zna za nazad, leže na tračnice, raširi ruku i onaj patrljak, opruži život, pa povika:

– Ako ćete moje komšije gonit, najprije preko mojih kostiju! – reče odvažno, da mu glas ne bi utanjio.

I pustiše ih ustaše, jer je tada i nebo na tren zastalo da vidi može li još biti ljudi među živima.

Božo Vukoja, glavar pravoslavnih, dođe Abidu u kuću. Tri dana i tri noći bijaše mu gost. Jeli s iste sofre, solili iz iste solnice. Abidova žena, Derviša od roda Čerimagića, nije prozborila ni riječ. Služila ih šutke, gledajući negdje daleko – tamo gdje slutnje borave prije nego se pretvore u glas. U nešto što samo žene mogu spoznati i razumjeti.

Kad Božo ode, Derviša priđe Abidu i reče:

– Abide dragi, bježimo. Ovaj će nas poklat!

Abid se nasmija, gorko kao što samo ljudi s ponosom umiju, ne znajući i ne htijući znati da žene nekim čudom znaju i više i bolje i dublje od muških. Vide nekim unutar-njim okom. Gledaju srcem.

– Alahselamet, ženo, zar ne reče Božo da će moje ime biti zlatom pisano u srpskoj povjesnici?

Ali Derviša ne pusti. Kleknu pred njega, suzama mu skvasi opanke i zatraži samo jedno:

– Abide, noge ti ljubim, molim te, spasi mi barem Safeta! Neka bar jedno naše dijete ne završi u jami.

Nevoljko, Abid prihvati. Ni sam ne znade zašto. I ode Safet, mlad i zbunjen, u Sarajevo. U Medresu.

Dok je Safet učio jaziju pod kamenim svodom Begove džamije, zlo se proteže i do Čatovića. Dođe Božo mutna vida, i prosu krv među bademima. Abid zajaše konja pa ode tamo gdje su ljudi postajali sjene.

– Šta to činiš, Božo, nesrećo?! – zagrmi Abid i ošamari mrcinu onom rukom što mu je ostala.

Božo ne odgovori. Okrenu se hitro i samo povuče obarač. I pade Abid, licem u krv, u vrelu prašinu.

Šta vrijedi dobrota, kad zlo ne zna za sram?!

A onda, da ni suza ne ostane svjedočiti o Abidu, otrovan sjemenom mržnje, Božo s četničkom bratijom navali na kućnu čeljad Abidovu. Jedna po jedna, padahu glave. Jedna po jedna, gasile se duše.

U danu kad se dobrina zakrila, Suada, petogodišnja djevojčica, ne videći da joj nešto toplo klizi niz bedrice i kvasi suhu zemlju, stade pred krvnika i zamoli:

– Hoćeš li me pustiti ako budem dobra?

– Neću – reče Božo i ruka mu ne zadrhta.

Pet godina stade pod oštricu.

I ništa. Samo teški muk pade na dječiji krik. ●

Almir Bašović

SARAJEVCI

obzirno zlobni mitovi

SARAJEVSKA MITOLOŠKA LABORATORIJA I RAZOTKRIVANJE KOLONIZIRANIH UMOVA

Iz pera Almira Bašovića, sarajevskog dramaturga, univerzitetskog profesora na Odsjeku za komparativnu književnost i na Akademiji scenskih umjetnosti, dugogodišnjeg urednika „Života“, autora drame „Priviđenja iz srebrenog vijeka“ uvrštene među 120 najboljih komada Europske teatarske konvencije, dolazi nam prozni ciklus koji se opire i klasifikaciji i samodopadnosti – izmiče definiciji zbirke priča i romana u fragmentima, najpreciznije bismo ga odredili kao dramaturški građenu proznu galeriju sarajevskih portreta. Bašović je rođeni Sarajlija sandžačkog porijekla, jedan od onih koji u kulturi BiH istrajavaju, kako sam priznaje, *donkijhotovski*. U rukopisu pod naslovom „Sarajevci“, sa znakovitim podnaslovom „obzirno zlobni mitovi“, on grad podlaže antičkoj prizmi. Ono što u javnim nastupima polemički zove „infantilnošću naše kulture i fenomenom profesionalnih Sarajlija“, ovdje se taloži u priču. Iz ciklusa izdvajamo dvije proze u kojima prezentiramo Bašovićevu dramaturšku proznost — „Dionizov toner“ i „Sizifova igla“.

„Dionizov toner“ priča je sa ključem, satirična proza koju će sarajevska scena prepoznati, vjerojatno prešutjeti iz straha koji proizlazi iz vlastitih kompleksa, pa zatim kulloarski i doušnički prepričavati po kafanama. U središtu je teatar koji, ne bi li sačuvao naklonost nove vlasti, producira predstavu po drami o predratnom Sarajevu. Glumci se pobune, komadaju i gutaju tekst, a iz prašume dovode belgijskog horovođu kojemu je psihijatar zabranio teatar. Pa ipak, svako jutro, isprintan tekst nezvano se vraća na pozornicu kao dašak predratnog grada koji ih tjera na kihanje. Bašović vješto upreže dionizijski mitologem (sparagmos, omofagija, bakhantsko trganje i jedenje žrtve) na suvremenu praksu

jednoga kompleksaškog Sarajeva koje samo sebe niječe i od vlastitoga predratnog lica grozničavo bježi, prihvatajući, kako u priči stoji, autentični belgijski pogled kao dokaz vlastite otvorenosti i visokog stupnja svijesti o sebi. Ironijski rez je precizan i upućuje da jedan kolonizirani um proglašava se prosvijećenošću, a fotelja bivšeg direktora se u deliriju priviđa čas kao gljiva muhara, čas kao kožni falus.

„Sizifova igla“ portret je Denisa, sarajevskog lafči-ne iz osamdesetih i ovisnika koji je svoj doprinos opsadi dao s druge strane antičke tragedije, kao srpski vojnik s Grbavice i Jevrejskog groblja, odakle se snajperisalo po rođenom gradu. Vraća se čist od droge četrdeset i četiri mjeseca, sjeda iznad Sarajeva i tada mu se javlja glas. Bašović u priču intarzira Andrićevo Sarajevo: „To je grad. U svakom smislu te reči... To je grad boraca i pobjednika. Nišani kao klasje.“ Andrićeva rečenica, pisana iz vremena kad je grad još bio multikulturalna cjelina, dolazi do svoga gluhog adresata - sarajevskog Srbina koji je grad iznevjerio i sada, odozgo, prepoznaje šta je od grada ostalo i šta je on od sebe izgubio. Naslov sam po sebi vrši poantu, Sizifova igla i mit slomljen na sirovini ovisnika. Završna rečenica „Zar čak i u Sarajevu ljudi moraju živjeti i umrijeti sami?“ otvara sve antičko polje teksta.

Bjelodano je već po ovim dvjema pričama da Bašovićev ciklus, premda obzirno zloban, nije pamfletski već dramaturški precizan, on Sarajevu i Sarajevcima sudi tako što ga, kroz mit, konačno vidi. Drugim riječima, ovaj autor potvrđuje da naše stanje doduše jest beznačajno, ali da su mogućnosti beskonačne.

(F. M. B.)

SIZIFOVA IGLA

Denis je bio gradsko dijete iz dobrostojeće familije, jedan od onih momaka koje smo u Sarajevu krajem osamdesetih godina zvali lafčinom. Nisi mogao da ga ne primijetiš onako visokog ispred hotela Beograd, u bašti kafane Pošta, ili u diskoteci BB. U njega su jednako bile zaljubljene i šminkerke i rokerke i darkerke. Zavodio ih je bez neke posebne strasti, sačuvavši pubertetski instinkt i usmjerenost na apstrakcije, bez sposobnosti da se fiksira na jednu ženu. Zbog curica je kratko svirao bas u jednom bendu kojeg se ni hroničari sarajevske muzike poput Ilka Čulića više ne sjećaju. Grupu je napustio prije nego što su snimili album za Diskoton. Rano se navukao na heroin. To ga je odvelo na prve barikade u Sarajevu, jer su srpske paravojne formacije za sudjelovanje u blokadi grada dobijale i izvjesne količine droge. Tokom barikada, te generalne probe opsade, sarajevska raja ga je prepoznala na TV-u, uprkos ženskoj čarapi koju je nosio na svojoj, „aristokratski“ uzdignutoj glavi. Svoj vitak stas i crnu kosu svezanu u rep nije mogao sakriti, a nije mu pomoglo ni to što je na barikadama Zastavinu pušku držao kao da drži bas gitaru.

Doprinos opsadi Sarajeva dao je kao vojnik Srpske vojske na Grbavici i na Vracama. To da je u rat otišao zbog droge, ubrzo je zamijenilo uvjerenje da se drogira zbog rata. Beskornišnošću svakog pojedinačnog života koju rat donosi opravdavao je pretjerivanje, poniranje i prepuštanje strastima bez ikakvog pogleda na prošlost ili na sutrašnjicu. Brzo je našao krug sebi sličnih ljudi. U jednom „oslobođenom“ stanu na Grbavici, danima su potpuno sređeni igrali video igrice, najčešće *Green Beret*. Ponekad mu se javljala slika malog haustorskog štrebera koji je iz stana protjeran s porodicom, a čiji su Commodore 64 zaplijenili za potrebe srpske vojske. Ko izgubi na igrici, morao je ići na krov zgrade i pucati po raskrsnici na Marindvoru. Denis bi nezainteresirano ispalio par metaka, nikad ne nišaneći ljude koji su pogureni pretrčavali s kaništerima vode u rukama ili gurajući kolica sa drvima.

Usred rata dođoše neki stranci s čudnim oružjem, obuče ni ko da su krenuli na neku lovačku paradu. Od tih maneke na dobiše gomilu para da ih odvedu na mjesto s kojeg mogu

pucati dole po civilima. S tim strancima i lovom jednog druga su poslali u Beograd, po robu. Tu noć kad se drug vratio s heroinom, iznenada su ih digli na liniju kod Jevrejskog groblja. Sjeća se da je čitava linija bila na horsu i da su te noći svi u rovovima ključali. Sutradan su shvatili kolika je bila sreća pa to nisu znali oni s druge strane... On je utripovao da je ispod obližnje nadgrobne ploče obasjane mjesecinom sahranjen deda jedne Jevrejke kojoj je on uzeo nevinost, a čijeg brata je kasnije navukao na hors. Sit se ispričao s mrtvim sarajevskim Jevrejkom. Jasno je vidio starca s bijelom bradom i zakrivljenim nosom kako cvokoće od zime i previja se od gladi. Nudio mu je svoju konzervu, zvao ga u rov na večeru, uz izvinjenje što nema ništa drugo. Pred zoru mu se učini da noć nije proveo u rovu, nego da je i on prespavao u grobu ispod ploče s nekim jevrejskim imenom.

Kad se vratiš sa smjene rekoše im da se onaj drug koji je išao u Beograd po robu predozirao. Par dana nakon njegove sahrane sjede u drugovom stanu i nakon što su sve pretražili razmišljaju gdje bi mogao biti ostatak droge koju je pokojnik donio. Malo je falilo da ga iskopaju i da provjere je li hors možda ostao u džepovima njegovih pantalona. Već mu je bilo dosta i nacionalnog zanosa i rata, a i drogu su sve rjeđe dijelili borcima, tako da je Denis prelomio i odlučio pobjeći u Beograd. Iskoristio je nekadašnju ljubavnu vezu s kćerkom jednog visokog rangiranog srpskog političara i nekako uspio pobjeći preko Drine.

U Beogradu je imao svega nekoliko poznanika, ali je brzo uletio u tamošnje šeme, gluvario po Dorćolu i Paliluli, povremeno svirao s jednim bendom, sakrivao se od mobilizacije. Nije mu bilo mrsko što su beogradske djevojke u njemu vidjele nekoga ko je ratovao i mjesecima gledao smrti u oči, što su u njemu vidjele momka čija ih je melankolija privlačila. Svaka se nadala da će mu priuštiti ono što nijedna druga nije, da će ga izliječiti od rata, spasiti od prošlosti i ravnodušnosti... U njemu je to samo izazivalo potrebu za novim osvajanjima.

Nakon nekog vremena, prijavio se na liječenje u kliniku u Palmotićevoj ulici, ali bi usput obično naletio na nekoga ko je išao na antiratne protestne koncerte koji su se održavali na Terazijama, u blizini klinike. U Beogradu je tada svakako bilo puno prećih problema od brige o ovisnicima. Teško je skinuti se s droge tamo gdje su granice između dilera i Državne bezbednosti postale tako mutne.

Nakon Daytona, kada su na poziv svojih političara sarajevski Srbi napustili dijelove Sarajeva koji su imali biti reintegrirani u grad, u Beograd je došao jedan njegov drug iz jedinice. Hrabar, tri puta je preživio ranjavanje, ali beogradski hors nije preživio. Denis se ponovo pokušava skinuti s droge, ali bez uspjeha. Kasnije, tokom boravka u Centralnom zatvoru, nakratko se skinuo, ali čim je izašao iz zatvora, vratio se jedinim ljudima i jedinim navikama koje je u Beogradu poznao.

Na protestima protiv Miloševića, gdje je droge bilo ko u priči, upoznao je Sanju. Živjeli su neko vrijeme skupa u vlažnom i hladnom podrumskom stanu na Dorćolu, a zatim su dobili i bebu... Mislio je da će mu to promijeniti životne prioritete. Ali, od nečeg je valjalo živjeti. Nakon što su ga uhvatili da dila, završio je u kazneno-popravnom zavodu u Padinskoj skeli, a zanemarena djevojčica ubrzo je umrla od teške upale pluća, mada se pričalo i da je jedno dijete progutalo jedan mamin štek... Sanja nije dočekala njegov izlazak iz zatvora, našli su je mrtvu, sa špricom, na Kalamegdanu. Tada je Denis konačno prelomio. Odlučio je da ide u istočnu Bosnu, kod roditelja, u naselje od brvnara izgrađeno za sarajevske Srbe.

Tamo je u nekoj šumi, pored rijeke, radio sa komšijama. Sjekli su šumu, obrađivali drvo, prodavali daske i građu. Godio mu je taj fizički posao, bio je sklonjen od svega što je dotada poznao. Nedavno je komšija Mitar svratio na kafu i rakijicu. Kad reče da će sutra svojim kamionom voziti drvenu građu u Istočno Sarajevo, u Denisu se nešto prelomi, pa odlučno izjavi kako će i on krenuti s Mitrom. Na zaobilaznici iznad Sarajeva, nedaleko od Jevrejskog groblja, Denis odjednom Mitru naredi da stane, naglo otvori vrata i iskoči iz kamiona. Ni sam ne znajući zašto, izašao je na mjestu odakle je u ratu često gledao grad. Dugo je sjedio, pušio i odozgo gledao Sarajevo. Odavde se vidi nekoliko zadnjih spratova njegove bivše zgrade, krov obdaništa, ćošak osnovne škole u koju je išao...

Ponekad je zamišljao kako se kasno u noći, s kapuljačom na glavi, šunja ulicama svoga djetinjstva. Još uvijek su se njegovi snovi događali uglavnom u Sarajevu. Spuštao se mrak. U njemu se javi neki glas. *To je grad.* Denis računa u sebi: čist je tri i po godine. Opet onaj glas govori: *To je grad.* Bilo je to nešto što je davno pročitao... Nije se trudio da se sjeti ni gdje ni kada. U njemu zvoni: *To je grad. U svakom smislu te reči. Počevši od onog fantastičnog smisla koji ta reč ima u bajkama što smo ih slušali kao deca pa do istorijskih činjenica o razvitku i opadanju ovog mesta u prošlosti i do statističkih podataka o njegovom napretku danas... To je grad boraca i pobjednika...*

Računa. Čist je četrdeset i četiri mjeseca.. To je... hiljadu i četrsto dvadeset dana... Veliko je to. Opet mu onaj onaj glas govori: *Ratovi koji su stvorili i podigli Sarajevo bili su i uzrok njegove propasti. To je grad. Ali grad koji spada u visoko položene glavne gradove Evrope.* Mrak se spustio. Sarajevske mahale izgledaju mu ko neka svjetlucava mahovina izrasla po strmom terenu. Glas mu se opet javi: *Nišani kao klasje.*

Zapalio je još jednu cigaru, dok mu je u glavi zvonilo nešto o gradu sa strmim i velikim tradicijama, o esnafskom redu i radinosti, o građanskoj svijesti i čudnom ponosu, o gradu novca i dobrog ukusa, o gradu sa smislom za red i ljepotu, za skladan i radostan život.

Dok gleda Sarajevo odozgo, Denisu se učini da nema granice između gledati i biti. Zatim mu se učini kako, zapravo, ništa nema stvarnog smisla. Kao da je s leđa skinuo neku stijenju, odluči da siđe u grad, ponovo otkriti sarajevsku noć... Treba napraviti još jedan korak, korak koji oslobađa. Bio je tužan dok se nadao, a sada kada da je izabrao biti ništa, kao da osjeti neku tihu radost. Kao da sve postade potpuno i samo njegova stvar. Kao da će tim silaskom u grad ujediniti sve nepovezane dijelove u svom životu. Možda svijet, ipak, nije ni jalov ni ništavan. Zamišljao je kako će dole barem na kratko biti sretan.

U ovoj šutnji iznad Sarajeva on kao da je povremeno čuo nesvesne i tajnovite pozive nekih poznatih lica. Noć mu šapće: *To je grad. Grad koji i dotrajava i umire, i u isto vreme se rađa i preobražava.* Svojim pogledom na Sarajevo, svojim sjećanjem, Denis kao da je ujedinio čitav slijed događaja, kao da je sklopio sve krhotine svoga života. Tromim, ali ravnomjernim korakom, on se spušta prema gradu. Odlučio je potražiti preživjele poznanike. Bio je sretan zbog svijesti o tome da će kupiti heroin. Odnekud mu se javi misao: *Zar čak i u Sarajevu ljudi moraju živjeti i umrijeti sami?*

Naći će ga ukočenog, sa špricom kao biljegom, u ruševinama sarajevskog kina Sutjeska, koje je tokom opsade grada uništeno granatama. Odozgo, s brda, gledao je kako gori to kino, u kojem je kao trinaestogodišnjak prvi put poljubio curu. ●

DIONIZOV TONER

Bilo je to u vrijeme još jedne promjene vlasti u Sarajevu, kada se direktorima pozorišta po pravilu počne drmati fotelja. Kako bi skupio poene kod političara i sačuvarao svoju fotelju, jedan direktor požurio je da producira predstavu po drami koja govori o predratnom Sarajevu. Računao je na to da su novi premijer Vlade i nekoliko ministara odrastali u tom ambijentu, pa bi predstava možda kod njih mogla probuditi sjećanje na mladost i na predratne furke fine gradske raje, što bi značilo i blagonaklonost prema direktorovom izvještaju o radu teatra. Međutim, ansambl je imao problem s dramom, jer nije želio povjerovati u mitove o predratnom Sarajevu, niti je želio podržati sliku tog grada koja je govorila o jednoj, ratom gotovo izbrisanoj generaciji. Najglasniji je bio glumac koji je dotad uglavnom igrao uloge djece u predstavama za odrasle. On je ovo shvatio kao svojevrstan obred inicijacije, kao priliku da konačno odraste na sceni. Skidajući jaknu rokerku na probi, on reče: *Zašto bismo mi robovali tuđim istinama, kada imamo svoju vlastitu? Neka mrtvi sahranjuju mrtve. Nama treba živa slika grada. A grad, to smo sada mi!* Svi se složili s ovim prijedlogom i tako poče pobuna protiv drame i slike koju je ona nudila o nekadašnjem Sarajevu. Prvo je stradala rediteljka, koja je željela ostaviti nešto teksta, ali koja, ruku na srce, ni sama nije znala šta bi započela s dramom kao cjelinom.

Pošto su u novoj vlasti i neki glumci i glumice iz ansambla imali svoje ljude, direktor je dozvolio slobodan pristup drami, nimalo nježno bičevanje rediteljke i njeno uklanjanje s procesa. Tom prilikom je od velike koristi bio koreograf predstave, kao čovjek s iskustvom, koji se tokom jednog svog napada teatarske umjetnosti i aktivizma samobičevao ispred zgrade Predsjedništva. Upravo njega ansambl izabra sebi za horovođu. Ne zna se da li je tu presudnu ulogu odigrao poznati bosanski merhamet ili naše sarajevsko nepovjerenje prema ljekarima, pogotovo prema

onima koji bi da liječe neistraženo područje ljudske psihe, ali ansambl sebi izabra za horovođu tog belgijskog koreografa, koji je godinama živio u prašumi, jer mu je psihijatar zabranio da se bavi teatrom.

Pošto iz tehničkih razloga nije mogao pročitati dramu, jer nije znao jezik na kojem je ta drama napisana, horovođa se uz ekstazično odobravanje ansambla odlučio za proces nazvan „komadanje i jedenje teksta“. Odlučiše da se prirodnom bore protiv kulture. Po tijelima glumica i glumaca, poput nekog ornamenta, flomasterom se iscrtaše grane i lišće. Probe su se sastojale iz ritmiziranog, gotovo ritualnog skidanja i oblačenja kostima. Pažljivom koreografijom, sugeriralo se širenje bršljanja i korova s glumačkih tijela na prostor čitave scene, a zatim i na prostor publike. Svjetlom se postizao utisak da ansambl izlazi iz špilje, ostavljajući pritom na publiku dojam nečeg čudovišnog.

Najvažniji postupak sastojao se iz trganja i gutanja stranica teksta, prilikom čega bi glumice i glumci plesali te poput tužbalice izgovorali one replike koje nisu mogli progutati. Svi bi padali od iscrpljenosti nakon probe, ali ipak bi, sjedeći na sceni, zadovoljno brisali tragove tonera koji su im oko usta ostajali, onako kako djeci ostaje trag trešanja ili Bakhanticama trag krvi žrtvene životinje. (Jedan mladi nezaposleni glumac, kojem se drama dopala, nije mogao sudjelovati u komadanju i gutanju teksta. Kao da je alergičan na toner, on bi počeo povraćati odmah nakon što bi u usta stavio komadić teksta. Njega pošteđiše ove glumačke radnje.)

Poznato je da se u pozorištu ansambl ne raduje zato što je jedna predstava izašla, nego zato što je izašla uprkos svemu. Ali, ovaj vrijedni ansambl suoči se i s jednim zaista neuobičajenim problemom. Naime, svako jutro kada bi došli na probu, ti *pozitivni zavjerenici* u čudu bi vidjeli da tekst koji su juče raskomadali i progutali stoji na sceni, isprintan i uvezan, u istom broju primjeraka, a s tim primjercima kao da su osjećali i prisustvo daška predratnog Sarajeva koji bi ih tjerao na kihanje. U početku su zagledali primjerke teksta i provjeravali ih. Sve je bilo isto. Tekst od 45 stranica na osamdesetgramskom papiru, dimenzija 297 mm visine i 210 mm širine. Font Times New Roman, veličine 12, a proreda 1,5... Uvezan plastičnom spiralom crnom poput zifta. I da su željeli dalje tražiti, mogli su možda u tom tekstu naći stotinu razloga da s likovima suosjećaju i stotinu razloga da im se smiju i da se od njih distanciraju... Bijaše u ta tri čina i humora, i tuge, i ljepote koja ubija samu sebe... Ali oni uradiše onako kako im je bilo najlakše. Ponovo se okupiše oko komadanja i jedenja drame.

To čudno uskršavanje teksta najteže je padalo dramaturkinji predstave, koja bi pri ulasku u teatar dva-tri puta kihnula, a zatim neutješno počela plakati čim bi ugledala primjerke drame kako prijeteći stoje na sceni. Horovođa bi odmah, odlučno i s nekim posebnim dostojanstvom, krenuo s novom probom i s još odlučnijim komadanjem. Dramaturkinja bi prestala plakati tek kad bi glumci i glumice pojeli nekih osamdeset posto replika. Ona bi im pomagala donoseći im pecivo i piće, pa su neki od njih papir zaljevali pivom, neki kafom i Coca Colom, a neki su tekst jeli tako što su stranice stavljali u lablu ili u somun... Niko od svog teškog glumačkog zadatka ne odustade.

U strahu od neželjenog pojavljivanja teksta tokom izvedbe predstave, odlučeno je da se na premijeri maksimalno smanje svjetla na sceni, a da se publici prilikom ulaska u salu oduzmu mobiteli i naočale. Tehničko osoblje je bilo zaduženo da povremenim aplauzima prekida izvedbu, te da nakon kraja predstave frenetično poziva ansambl na novi poklon publici. Premijera je prošla dobro, čemu je doprinijelo i to što je sala bila zaključana, tako da niko od publike nije izašao dok se vrijedni ansambl nije poklonio deset puta. Nakon premijere, osjetivši neku čudnu moć, u stanju sasvim nalik ekstazi, ansambl je predvođen horovođom nasrnuo na direktora teatra, želeći i njega prvo bičevati, a zatim i raskomadati. Kažu da se direktor spasio tako što se sakrio u jedan mračni haustor na dnu Gabeline ulice, da je tek ujutro, pred samo svitanje, nekako smogao hrabrosti i sporednim ulicama se probiti do svoje kuće na Džidžikovcu, iz koje nije izlazio nekoliko dana. I mobitel je od straha bio isključio. Kada je došao na posao, direktor je shvatio da je smijenjen, a na njegovo mjesto je postavljena jedna glumica s dobrim vezama kod nove vlasti.

Nedugo nakon premijere, o ovoj predstavi Sarajevom su počele kružiti razne priče. U jednom dnevnom listu izašao je zanimljiv tekst, u kojem njegov autor (inače, umjetnik i intelektualac opće prakse) s dozom neke čudne egzaltiranosti objašnjava da je komadanje ove drame najbolje što se Sarajevu moglo dogoditi, jer je upravo tom predstavom grad pokazao svoju otvorenost i visok stupanj svijesti o sebi. Iz pojedinih zamršenih rečenica moglo se zaključiti kako je Sarajevo, spremnošću da o svojoj prošlosti govori prihvatajući jedan autentični belgijski pogled, pokazalo koliko je u kulturnom smislu iznad Konga i svih drugih kolonija. Na veliko iznenađenje, horovođa je dobio još nekoliko režija u tom teatru koji je inače bio poznat po tome što se reditelji u njega gotovo nikad ne vraćaju, jer se po njima počne pljuvati čim završe predstavu. Neki kažu da je jedan historiograf, čija se jedina knjiga bavi biografijom Prvog predsjednika, dolazio u iskušenje da napiše i biografiju horovođe.

Ima i onih koji pretjeruju pa tvrde da se tekst ove drame i danas zna pojaviti, neočekivano uletjeti kroz otvoren prozor teatra, donoseći sjećanje na predratno Sarajevo, te da ponekad ta drama nekim čudom uskršne na sceni prilikom izvedbe predstave. Navodno, glumci i glumice u noći nakon izvedbe dijelove teksta govore u snu, budeći se nakon toga u goloj vodi, u čudu gledajući kako s njihovih tijela nestaju flomasterom iscrtane grane s lišćem. Neki tvrde da dramaturkinji na san stalno izlazi jedan dječak s plavim uvojcima kose, koji umjesto jedne noge ima kopito jarca. Smijući se, dječak iz džepa vadi cvekl u obliku srca. Stisne cvekl u ruci i njenim sokom poprskava papir, na kojem se odjednom počnu ispisivati dramske replike. Dramaturkinja ih onda bezuspješno pokušava izbrisati gumicom, sve dok se ne probudi plačući. Ali, sve su to samo zlobna mahalska pretjerivanja. Baš kao što su zlobna i ona kafanska naglabanja o tome da se bivšem direktoru teatra, tokom stanja nalik delirijumu, njegova fotelja jednom pojavila u obliku gljive muhare (*Amanita muscaria*), a drugi put u obliku velikog kožnog falusa. ●

Ahmed Ananda

PRIČE SEVDALINKE

(dvije priče iz rukopisa)

Bosanski govor ptica

Ahmed Ananda u suvremenoj bosanskohercegovačkoj kulturi prepoznat je prije svega kao prevoditelj i suvereni tumač sufijske književnosti, onog dijela orijentalne tradicije čije je središte u Mevlaninoj „Mesnevi-ji“, Hafizovim gazelima i Attarovom „Govoru ptica“. Manje je javnosti poznato da Ananda već godinama gradi i vlastiti pjesnički i prozni opus iz iste duhovne loze. Njegov rukopis „Priče sevdalinke“, devetnaest priča, predgovor i epilog, zaslužuje punu pažnju kao rijedak slučaj suvremene bosanskohercegovačke proze koja sufijsku tradiciju ne uzima ni kao kostim ni kao dekorativni motiv, već kao matični jezik.

Naslovni paradoks valja odmah razriješiti. Sevdalinka je ovdje, naime, bosanska redakcija aška, onog izgaranja za Voljenim koje u derviškoj kozmologiji ne niječe zemaljsku čežnju, već je kontemplira do njena onostranog korijena. Otud naslov „Priče sevdalinke“, a ne hićaje jer Ananda piše po bosanskoj akustici sufijskog ljubavnog kozmosa. I sam ciklus tako je pretvoren u jedan mali sufijski svemir gdje se likovi vraćaju kroz priče, pjevač uz Vrbas pojavljuje se kao muršid-sjena, Latifaga i Sulejman polaze na hadž koji traje kroz nekoliko priča, sve dok se na samom kraju svi okupe na planini Kaf pred Simurgom. Knjiga je u svojoj cjelini, dakle, bosanski „Govor ptica“.

Tvrdokorni će kritičar primijetiti didaktičku notu, autor ponekad sam preuzima moralni komentar koji bi mogao prepustiti priči. No takav prigovor podrazumijeva da Ananda piše kao romanopisac koji bi htio imitirati derviša, a istina je obrnuta, on piše kao derviš koji je pisac usputno. Njemu je poručivanje važnije od pukog prikazivanja i toj se svetoj didaktici, koja u modernoj prozi obično jest anahronizam, vraća dignitet kad je nositelj sufijske tradicije. Spas je pritom u lirskoj ljepoti klasičnih tesavvufskih slika: Mevlanina najnama, Hafizov gazel, glas iza zvijezde, ruža u đul bašči, kameni izvor pred tekijom.

Iz ciklusa donosimo dvije priče u kojima je Anandina lirska ruka najmirnija. *Da sam sjajna mjesočina* portret je hamala Huseina koji nesnažljivu, dugogodišnju ljubav prema kazandžijinoj kćeri Merjem doživi kao snoviđenje pred Ferhad-pašinom džamijom, a priča završava istoimenom sevdalinkom koju Husaga pjeva niz Vrbas. *Kraj tanana šadrvana* životopis je Mehmeda, sina siromašnog trgovca Bajazida, koji u zoru pred Plavom džamijom u Stambolu jednom u životu vidi lice nepoznate ljepotice i tom kratkom prizoru ostaje vjeran do duboke starosti. Završne rečenice priče potvrđuju sufijsku zrelost i lika i autora, jer dok lahani povjetarac pirka sa Bosfora on je „potpuno razi sa svime“.

(F. M. B.)

DA SAM SJAJNA MJESEČINA

Nesretnik od malena, hamal Husein, pomagao je oko prtljaga Latifagi i Sulejmanu koji bijahu krenuli na hadž. A njih dva ko dva leptira ustreptala, uzvrtili se oko konja, Sulejman oprema crnog vranca, Arapina, a Latifaga svoga dorata.

„Jesi li ponio nargilu, Sulejmane?“, upita Latifaga sav u brizi.

„Jao, zaboravio je!“

„Požuri, Huseine, po nargilu, zna hanuma gdje stoji!“, izda žurno naredbu Sulejman.

Ode trkom Husein, a njih dva se zgledaše. U tom pogledu sijala je tajna dugogodišnjeg prijateljstva. Ne može se to ničim kupiti i na prečac postići. Goleme su godine pažnje i ljubavi iza njih, i eto sada i ovaj veličanstveni put im se otvori. U tom milostivom pogledu krije se tajna sveljudskog postojanja. Ma zar nas nije Gospodar svih svjetova poslao ovdje samo radi toga: da se pazimo i volimo i budemo jedni drugima na usluzi? A šta drugo nego to, malo pažnje, osmijeh iskrenosti, suza saosjećanja...

„Eto dođe i taj dugo očekivani trenutak, Latifaga. Uštini me, Allaha ti, da budem siguran da ne sanjam. Ne mogu se nikako dohvizati da sve ovo nije samo san i da se neću u svakom trenutku probuditi.“

„Ma šta pričaš, dobri moj Sulejmane, kakav san. Još koja dekica nas dijeli od polaska, samo da se vrne Husein i krećemo.“

Dugo ih je pogledom pratio Husein nakon što su krenuli, sve dok nisu zamakli za prvu okuku. Osta on sam i huk rijeke, i pjesma vjetra koji se igrao mladim kestenovim lišćem. Proljeće je u šeheru, svi nekoga imaju za sohbət, muhabbet, ašikovanje, a on samo svoj stari konop koji mu je jedini jaran i sredstvo da sebi pribavi koru kruha nasušnoga.

Za roditelje nije znao, našli su ga jednog jutra umotanog pokraj Ferhad-pašine džamije. Naišo tuda siromašni hamal koji je isto tako bio sam na svijetu, te ga uzeo sebi i teškom mukom podigao. No mora se priznati, priskočili su u pomoć i čaršija i komšije. Mali je nekako porastao i zamomčio se kada njegov dobrotvor preseli na vječni i bolji svijet, a njemu ostavi samo konop da nastavi zanat. Tako je i bilo, i nije mu to bilo ni teško ni strano. Uistinu, nije to lak posao, i često se jedva nađe da se gladna usta nahrane, a za haljine je prava borba, pogotovo zimi. Ma hodio je on od nemila do nedraga, i poderan i bos, ali nije gubio srdačnost i osmijeh na usnama. Dobričina je dobričina, takva narav je dar od Boga, teško se to može zaimati.

Nakon obavljenog posla, krenu ka čaršiji i ubrzo stiže pred Ferhad-pašinu džamiju, gdje je obično čekao da naiđe neko kome bi zatrebao hamal. Nije prošlo mnogo, a pojavi se lijepa Merjem, kći kazandžije Salka. Husein pretrnu, zacrvni se, a niz leđa mu krenuše žmarci. Odavno je on bacio oko na Merjem, ljubav njegova tinjala je iz daleka, a s vremenom se plamen samo pojačavao. Dovoljno je bilo samo da je vidi i sretan bi bio cijeli Božiji dan. Trajalo je to dugo i ništa mu drugo od nje nije ni trebalo. No, kako je vrijeme odmicalo, i apetit je rastao. Ih, da i ona njega hoće bar jednom pogledati, poslije toga ne bi mu ništa više trebalo...

Merjem je bila djevojka stasala za udaju, ali imala je posebnu narav. Ne bi se baš moglo reći da je bila tersli hanumica, ali nije ni bilo daleko od toga. Babo je bio dobro razmazio i donosi bi joj sve što joj je duša zaškala. Bila je jedinica i stigla je u njegov život prilično kasno, a sudba odredi da joj majka odmah dušu ispusti nakon poroda. Diz'o je nju babo sa najvećom ljubavlju i brigom,

bilo je tu i dadilja, posao je dobro išao. Dobar i čuven stari majstor svog zanata, uvijek su njegove usluge bile na cijeni. Znao je izraditi sve što je čaršija mogla zamisliti, a nije to bilo ni jeftino, bezbeli.

Merjem je rijetko silazila u čaršiju, uglavnom u džamiju, a gdje drugo? Voljela je svoju kamariju s koje je pogled pucao sve do Vrbasa, i knjige koje je gutala iz dana u dan. A to s knjigama, nije bilo dobro. Načitala se ona svega i svačega pa joj niko u čaršiji nije mogao ni pripepelit'. Dolazi su razni ugledni momci i prosili je, no svakom bi našla ne jednu, već stotinu mahana.

„Babo moj, ovaj glup ko top“, govorila bi, „svaka mu je za šamara! Što si ga, Bog bio s tobom, pustio u kuću!?“

„Halali mi kćeri, učinio mi se naočit i uljudan momak, pa pomislih...“

„Ma jest on i lijep i prijatne naravi, ali je kratke pameti, ne zna pravo dvije sastavit', pa zar da s takvim provedem život cijeli!?“

I tako, dan za danom, nizali su se prosoci, dolazili i odlazili ko opareni, nije ni jedan od njih lijepoj Merjem ni pera mogao odbiti, a babo je bivao sve očajniji i očajniji, počeo je već polako gubiti nadu da će se ona ikada udati.

Kao prava muslimanka, Merjem nikada nije gledala ni lijevo ni desno, već pravo pred sebe, hodila je čaršijom k'o da lebdi u kakvom polusnu, do džamije i nazad. Pa kako se nesretni Husein mogao nadati da ga ona ikada ugleda. No tog dana, kada su Latifaga i Sulejman otišli na hadž, bilo je nešto drugo. Tog jutra Husein je ustao prije sehura i dugo je klanjao noćni namaz. Klanjao ga je on redovno, ali tog jutra bilo je nešto drugo. Ko da je i mjesec i zvijezde mogao dotaći dušom svojom, osjetio je povezanost sa svime, nije se mogla povući crta između svijeta pojavnosti i skrivenog, i nevidljivog svijeta suštine. Iznenada se pred njime otvorila vrata onostranog i on je zorno doživio da to onostrano živi unutar insana i u biti nije daleko i nedokučivo već uvijek prisutno u duši našoj samo ako usmjerimo pažnju na njega. Pažnja naša usmjerena je na sjene sjeninih sjena i stoga mnogi insan vremena nema da se bavi zbiljom koja u biti i nije skrivena. Naš Husein je bio rahat od mnogih stvari i razi sa svime, stoga je bio spreman da primi darove s visine...

Pred samu zoru uhvati ga lagan san, ili je to bilo snoviđenje, šta li? Stade ona ispred njega na ulazu Ferhad-pašine džamije i upita ga: „Bil' ti mene uzeo za ženu?“

Nebo se prevrnu naoglavačke, a on ne mogaše ni riječi izustiti... Dok je dole, kraj Vrbasa naš dobri Husaga pjevao poznatu sevdalinku:

Da sam sjajna mjesečina,

aman samo jednu noć,

pa da mi je za večera

iznad Bosne proć.

Kad se tihi šapat prospe

aman po sokacima,

kad se bolni uzdisaji

dižu zv'jezdama.

Sve djevojke milovo bi

aman sjajnim zrakama,

samo jednu grlio bi

b'jelim rukama.

A još kad bi na njezinom

aman krilu zaspao,

da Bog da se do vijeka

ne probudio.

KRAJ TANANA ŠADRVANA

U trošnoj kućici blizu Kapali čaršije živio je Mehmed, sin siromašnog trgovca, Bajazita, porijeklom iz Novog Pazara. U kutu ispod pendžera bijaše stari kantar koji je pripadao njegovom ocu. Babo je bio čuven u Kapali čaršiji, mada nije bio veoma uspješan trgovac. Bio je na daleko poznat po svom kantararu, koji je najtačnije mjerio u cijelom bazaru. Kad neko nije bio siguran da mu je roba tačno izmjerena, dolazio bi Bajazitu.

„Deder sultane”, dirali su ga radi njegovog imena, „izvagaj nam ove hurme!”

On bi se rado laćao posla, mada bi rjetko neko dao bilo kakvu naknadu za to, koju naravno nikada nije tražio, jer je bio ponosan na svoj kantar i na to što ljudi imaju povjerenja u njega. Nije to bila mala stvar, znali su se ponekad i sultanovi službenici obratiti njemu za pomoć...

No, nije mu išlo baš najbolje sa prodajom voća i povrća, bio je isuviše plemenit. Kad god ko nije mogao platiti, on bi mu davao na veresiju ili čak poklanjao svoju robu.

„Halal ti bilo”, govorio bi, „daćeš kad budeš imao”.

To se s vremenom proćulo po čaršiji i neki koji baš i nisu bili u potrebi znali su zloupotrijebiti njegovu dobrotu. Uglavnom, sjetila se oko njega sva fukara Stambola, i malo po malo dobri Bajazid gotovo ostade bez ikakvih prihoda. Žena ga je mnogo kudila zbog toga:

„Ama ludi čovječe, lijepo je biti džomet ali ne nauštrb svoje porodice. Misliš li ti imalo na svoga sina Mehmeda, znaš li da smo ti ja i on najpreći od svih, i vjera ti nalaže da se prvo brineš za svoju porodicu pa onda za sve ostale?”

Slušao je sve to Bajazid pognute glave, znao je da žena u pravu, ali on jednostavno nije znao, ni umio, odbiti molbu. Strašno se jeo iznutra zbog takve situacije i često bi sam sebi obećao da više to neće činiti, ali sutradan bi sve krenulo istim tokom. Pokušavao je produžiti svoj radni dan da bi kući bar malo više donio, ali ni to nije bilo pravo rješenje jer bi mu žena opet prigovarala.

„Je li to tvoje mudro rješenje problema, da radiš ko mazga i da te moje oči i oči našeg sina nikada ne vide? Odeš prije sabaha, a vratiš se poslije jacije, nema te nikada kod kuće Božiji čovječe!”

No, nekako su preživljavali unatoč teškoj životu, a mali Mehmed je rastao. S vremenom je počeo pomagati babi i stvari su krenule bogdu na bolje. Kada se zamomćio, volio je ustati mnogo prije ranog sabaha i krenuti ka Plavoj džamiji. Tako je bilo i onog sudbonosnog jutra...

Bio je mjesec juli, jutarnji povjetarac je nosio miris mora i svježine, a ptice pjevale pjesme zahvalnice Gospodaru vasione. Tu, kraj jedne česme, ugleda prelijepu djevojku koja je točila vodu. U djeliću sekunde, koliko je njoj trebalo da popravi zar, sijevnu lice ljepotice, a njemu se pamet izvrnu naopačke. Prođe kraj nje klecajući, te nastavi put ka džamiji. Možete samo zamisliti kakav mu je namaz bio, nije ni u jednom dahu svome mogao odagnati iz misli sliku nepoznate djevojke...

No, sve je to odavno prošlo, sada je Mehmed već i sam bio u dubokoj starosti, nikada više nije vidio neznanu ljepoticu. Njegov babo i majka su već odavno boravili u baščama onoga svijeta, a on je ostao sam na svijetu. Nije se ženio, nastavio je babin zanat neko vrijeme, ali trgovina mu nije išla od ruke. Na kraju je digao ruke od svakoga posla, a ljudi su mu tu i tamo donosili po komad kruha i možda i još ponešto uz to: komadić sira ili mjericu mlijeka. Živio je tihim, asketskim životom, više je bio gladan nego li sit. Potisnuo je cijeli dunjaluk u stranu i posvetio se svome Gospodaru...

No, ponekad u rane zore, kada bi prolazio pokraj već ostarjele česme, sinulo bi mu pred očima lice svijetlo poput sunca, i nasmijala bi mu se neznana ljepotica. Ako me pitate da li je on zažalio zbog ičega u svome životu, znajte da nije ni najmanje, potpuno je bio razi sa svime. Samo bi se nasmiješio toj viziji i nastavio put ka Plavoj džamiji, a za svo to vrijeme ptice su pjevale dok je lahani lahor s Bosfora milovao njegovu lice. ●

Nova knjiga antologijskog pjesnika

OBRAZAC KRETANJA

koji je nepoznat „bezbrižnim mrtvacima“

Ervin Jahić: *Ću, ćeš, Che*, STAJER-GRAF, Zagreb, 2025.

PIŠE: Irena Matijašević

Je li moguć put poslije kraja? Što se događa razočaranima, moralno i ljudski (dakle, figurativno) „pogubljenima“, i u kojem se svijetu oni nalaze? Zacijelo je posrijedi svijet vrijedan propitivanja. Nova zbirka pjesama Ervina Jahića, objavljena potkraj prošle godine pod naslovom *Ću, ćeš, Che* - kojoj je prethodila *Čemu sve to i druge pjesme* iz 2024. godine - ima elemente ocrtavanja upravo takvog svijeta.

U pjesmama prvog ciklusa iz zbirke na koju se osvrćemo - u kojima se spominje neprijatelja koji će svakako doći, koji već dolazi po nas, ili u kojima se subjekt izravno obraća njemu, njima, koji, među ostalim, ovaj svijet vide kao sukob civilizacija - autor uvodi pjesnički subjekt koji ne preže od izrazito kritičkog tona, povremeno ublaženog mirom koji mu donosi povlačenje iz (i-ili distanciranje) od svijeta. Unutrašnji egzil, stalno prisutan, ponekad je, površinski gledano, tek signal raskoraka (gotovo romantičarskog) između „ja“ i „svijeta“. Ali upravo činjenica unutrašnjeg egzila otvara neslućeni prostor slobode i mogućnost da se sve dovede pod znak pitanja. Da se, pritom, ispituju tanahni prijelazi: od poraza koji vodi u pad, potom samog pada, do mogućnost izlaza. To je obrazac kretanja koji je nepoznat „bezbrižnim mrtvacima“, kako ih naziva pjesnik. Da je patnja jedini pravi preobratitelj čovjeka, da je kraj utoliko jedini mogući prostor početka ovaj nam pjesnik uvjerljivo predočava najvažnijom odlikom svojih stihova: posve ujednačenim i autentičnim tonom glasa.

Ciklus pjesama, naslovljen „Poslije kraja“, tiče se uglavnom dinamike spuštanja na dno, odakle se sve drukčije vidi. Tako nastaju stihovi koji bi se mogli nazvati poezijom gnjeva, poezijom otpora, pa i negacijom svih pravila pjesničkog stvaranja da bi se stvorilo poeziju najvišeg mogućeg stupnja autentičnosti.

Poneke pjesme imaju apokaliptičnu atmosferu, dok druge djeluju kao eufemizirana pozivnica na samoubojstvo („utrmino svjetlo“), ali većina ih vidi jasan smisao patnje. Jer ispovijesti koje piše Jahić nisu ispovijesti grješnika, koji se preobraćuje. Prije je riječ o obrascu ispovijesti onoga koji je, manje-više bez velike krivnje, žrtva. To daje težinu ovoj knjizi i čini je, u nekoj mjeri, dokumentom sudbine idealista.

Sama ispovjednost u poeziji ima vrlo širok i raznolikih spektar ostvaraja te u najvećoj mjeri ovisi o dominantnom tonu, ili

glasu. Ovisi, međutim, i o tome je li pjesnički subjekt prikupio dovoljno iskustva vrijednog ispovjednog modusa. Kod Jahića se, naime, u jednom trenutku, kako smo već spomenuli, dogodio rez - djelomično samovoljno izazvan, a djelomično „voljom drugih“ - te je istupio iz nekih hrvatskih kulturnih centralnih gravitacijskih točki, u kojima je proveo nekoliko desetljeća. Danas živi, kako kaže u stihu, kao podstanar, dobar otac i suprug, ali i radi posve drukčiji posao. Tamni ton se tu upliće u riječi, ne dopuštajući im da dišu izvan njega. Nakon takvih pjesama nailazimo na jasne proplamsaje svjetla, dok su autoironične i ironične nijanse prisutne gotovo u cijeloj knjizi.

Prebirući po svojevrsnoj Enciklopediji ništavila, na što se ponekad život svede (primjerice, pjesme „Puni smisao praznine“ ili „S ruba postojanja“), da bi nas riješio iluzija o tome da je ljudska vrsta dobra, i da je dobro plivati niz struju, Jahić se dobrim dijelom ljuti: gnjev, otpor, prigušeni krikovi osamljenosti dio su otpora strukturi koja podupire svijet „bezbrižnih mrtvaca“. Jer, jedna od etički najčišćih pozicija je pozicija osame, kako pokazuje pjesmom „Imam sebe“: „*Svojata me krv moga plemena/ svojata me glas iz davnina,/ svojata me pokošena trava*“.

Zanimljivo je da je u ovoj poeziji potpuno skriven sloj znanja, sloj ne samo umjetničke i humanističke erudicije, nego i sloj svih iskustveno-intuitivnih dodira sa suštinama i tajnama pjesničke riječi. Ono što je ova zbirka pak iznijela na svjetlo jest tamni glas, glas koji je dijelom glas svakog idealista i svakog ranjenog čovjeka. Glas koji je, u jednoj mjeri, barem za sada, stavio u sjenu druge atribute subjektive osobnosti, a time i druge standardne pokazatelje pjesničkog umijeća. No, paradoksalno, ovdje je „glas“ dovoljan, pogotovo imamo li na umu pretjerano konstruirane i pretenciozne pjesmotvorbe koje ne posjeduju autentičnost glasa.

Glas patnje se mijenja i preobražava, klizeći između slavljenja pada i univerzaliziranja pada kao takvog (podsvjesno, meni se taj glas pričinja kao glas unutrašnjeg monologa junaka Camusovog *Pada*, za koji je Jean Paul Satrte rekao da je možda „najljepše i najslabije razumljeno Camusovo djelo“). Pad kao pad iz Raja, pad kao spas, pad kao žrtva - ti aksiomi nehotice kao da tvore neku vrstu osobne religije, koja se otvoreno kod Jahića naslanja na Allaha. No, na mjestu Allaha mogao je, čini

nam se, biti i pravoslavni i rimokatolički i protestantski Bog, prihvatimo li ekumenistički nauk od neke mjere.

Unatoč razočaranju i gnjevu, prevladava dojam da se subjektov glas uzdigao iznad svega toga. Povrh toga, već i nakon čitanja prvih pjesama, i površnom će čitatelju biti jasno da je posrijedi glas koji se daje čitatelju iskreno, bez autocenzure, bez želje da se sviđa, ili da (ne daj Bože, dodali bismo u Jahićevom stilu) pridobije nekog sljedbenika.

Jer on je pronašao mir u svojoj osamljenosti. Jednim je dijelom prisutan tu, u pragmatičnoj svakodnevnici, a drugim je u svijetu ideja, ritmova, igre svjetla i sjene, sukoba dobra i zla, i svih velikih tema koje ova civilizacija otvara jer je došla do nekog stupnja zasićenja te čeka distopičnu kataklizmu, svjetlo ili neočekivan preskok u novu fazu.

Jahić nije pojedinačan slučaj, jedna sudbina, nego je zbroj, glasnogovornik brojnih životnih odustajanja, padova, lomova, usjeklina, ispadanja iz aktualnog vrijednosnog, često represivnog, stava te mu je stoga prikladna ovakva, drukčija poezija, poezija koja je na svoj paradoksalan način i protiv poezije same.

U uvodnoj pjesmi zbirke pjesnik nam, naime, kaže da je pisanje poezije ispunjavanje „dužnosti koje poezija ima u užem i širem smislu“, pojašnjavajući, nekoliko stihova niže, da je posrijedi njegov aktivan razlaz sa svijetom. To je uvod u gnjev, koji stvara protupoeziju. Jer tek protupoezija, ona koja je manje „u užem“ - a više „u širem smislu“ poezija - jest onaj govor koji subjekta namiruje, dajući mu kreativni izlaz svoje vrste.

Biti u pravu ili u krivu je međutim nešto što se ovoga pjesnika dotiče. Ako je ostavio slavu, lovorike, novac, sve oblike građanske i drugih sigurnosti i uporišta, ono što mu je preostalo je integritet. I zato mu je važno je li u krivu ili pravu kad izrekne nešto o svijetu, ili o vlastitom putu. Kad Jahićev pjesnički subjekt podastire antropološko-filozofsku sliku sadašnjosti, iz dubina svojeg tamnog i (auto)ironičnog glasa, on nam se čini moćan i nedodirljiv, ali, s druge strane, to je uvijek i subjekt koji gotovo nemoćno priznaje da bez svojih zebnji ne bi bio čovjek koji jest.

„Ništa je tako organska stvar, / da bi nas moglo pri ovim naporima / definiranja baciti na muke, / poništiti. Ono računa sa završnom riječi, / kad se jednom upitamo gdje / smo bili i što uradismo.“ (pjesma „U slavu ništa“.)

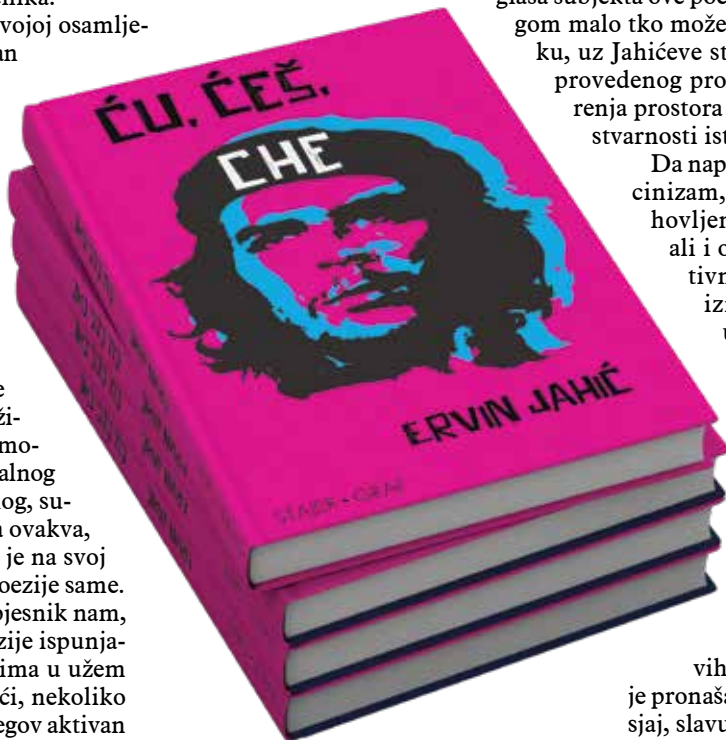
Mnogo je Jahićevih pjesama, poput ove, kojima nije potrebno posebno tumačenje. Ovo nije poezija nejasnoća, i nije mišljena da samo bude pročitana nego da možda bude i primijenjena na život. Sve se to, doduše, zbiva unutar razmjerno

inverzivne (*mundus inversus*) a time i subverzivne matrice, koja je najsubverzivnija prema onima koji tvrde da živimo u najboljem od svih svjetova.

Crv sumnje, tračak nihilizma, filter svjetla, dah mistike, povjetarac duha – to su osnovni pokretači kontemplacija o nesavršenosti ovog svijeta, a bez razvidnijeg radosnog iščekivanja nekog drugog, boljeg: to je položaj ponekad rastrzanog glasa subjekta ove poezije, pred čijom iskaznom snagom malo tko može ostati ravnodušan. Naposljetku, uz Jahićeve stihove svjedoci smo dosljedno provedenog procesa protu-lirizacije u ime širenja prostora poezije prema općoj i osobnoj stvarnosti istodobno.

Da naposljetku sintetiziramo: duboki cinizam, profinjeni nihilizam, produhovljena ironija sadašnjeg vremena, ali i onog povijesti, osobne i kolektivne podjednako. Ervin Jahić je iznimno snažan glas, koji nije uvjerljiv samo zbog svojeg radikalnog etosa, niti zbog nekih životnih, autobiografskih činjenica. Njegov osjećaj poraza je dublji. I sastavni dio njega. On je, uvjario nas je pjesnik, dubok i širok koliko i sam čovjek, ali paradoksalno, uzvisuje čovjeka od ambicije, od umišljenosti, kako samih njegovih riječi, tako i njegovih djela. Jahić nam nudi glas koji je pronašao mjesto imuno na taštinu, na sjaj, slavu, na optimizam.

On je protiv svega, on vjeruje u ništa. To je, međutim, ono duhovno ništa, ono nepoznato, mističko mjesto koje nitko ne može imenovati. Najmanje orječiti. Iz tog mjesta sva *gloria mundi* je nepristojna i vulgarna. S punom spremom intenzivno mislećeg bića, erudita, obožavatelja poezije, Jahić je, kao moderni Sizif, napisao jednu od ponajboljih zbirki pjesama na našoj pjesničkoj sceni. Nešto od njezine kvalitete duuguje tradiciji kritičara i cinika, nešto naslijeđu Ciorana, tradiciji onih najdubljih mrzitelja samih sebe i svega ljudskog, te nešto tradiciji svetačkog u ljudima koji ne mogu prihvatiti svijet. Jer taj svijet jednostavno nije dovoljno zanimljiv, niti inspirativan. Prihvaćanje ljudske negativnosti nikad nije imalo ovako pozitivno, iscjeljujuće djelovanje u kulturi self helpa, radne učinkovitosti, vječnog „rada na sebi“, u svrhu veće funkcionalnosti, kako ističu kritičari kapitalizma. Ili u svrhu sreće, u konačnici, tog mita koji je meta velikog broja ironijskih i ciničkih umjetničkih djela. Ervin Jahić snažno pjeva o svemu onome što se pravimo da ne vidimo i ne čujemo, a to su starenje, noćne more, strahovi, životni poraz, jednom riječju. I sve to s pozicije plemenitog ravnodušja, pozicije čovjeka koji je samovoljno išetao s pozornice takvih zbivanja. ●

Jahić je, kao moderni Sizif, napisao jednu od ponajboljih zbirki pjesama na našoj pjesničkoj sceni. Nešto od njezine kvalitete duuguje tradiciji kritičara i cinika, nešto naslijeđu Ciorana, tradiciji onih najdubljih mrzitelja samih sebe i svega ljudskog, te nešto tradiciji svetačkog u ljudima koji ne mogu prihvatiti svijet. Jer taj svijet jednostavno nije dovoljno zanimljiv, niti inspirativan.

Mirsada Delić Šerifović

ZMAJ KOJI JE tražio svoje srce na izvoru Bune

Sunce je već danima pržilo. Jedva da je trave ostalo po avlijama. Samo ruže stajahu uzdignutih glava - prijala im je toplina, opojnim đul-mirisom uzmirisale su zrak, a krijesnice među laticama svjetlucahu poput malih vila s fenjerima.

U rano predvečerje mještani su se okupljali u dvorištima, zalijevali cvijeće, teferičili uz kahvu i prepričavali legende mladima - o zmajevima, vilama, dobrim čarobnjacima i hrabrim ratnicima što za ljubav ginuše. Ovo što slijedi jedna je od njih.

Te se godine i sunce zapalilo. Dio je ljetine od suše propao. Svaki su dan gledali u nebo ne bi li oblačak ugledali, ali oblaka nije bilo, a vjetar što im se kosom igrao, vreo je bio.

Taj se dan odjednom zacrnilo. Sunca je nestalo, a vjetar nije bio onaj predoblačni, i dalje suh, vreo, gurao ih je i dizao prašinu do neba. Strah je zavladao među mještanima. Nije to bilo nevrijeme, ugledali su krila kako se spuštaju i zatresla se zemlja.

„Zar je već došlo vrijeme“, pomisliše. Došao je po obećano. Milica je bila sljedeća.

Najljepša djeva u selu, visoka, spletene kose crne poput ponoći, koračala je tiho dok joj se oko struka presijavao svileni pojas, a haljina boje crvenih ruža nježno milovala zemlju. Srce bi mu jače zalupalo svaki put kad bi je ugledao kako lahkim korakom prolazi avlijom, kao da lebdi. Zavolio ju je. Promatrao ju je danima. Nju nije želio rastužiti, pa ju je i najduže čekao. Sve prije nje bile su uzaludna žrtva. Nadao se da će ona skinuti čaroliju koja ga je pretvorila u zvijer. U njegovim očima, što su nekoć bile ljudske, gorgjela je iskra posljednje nade.

Sjeća se i danas kako ga je put bez jasnog cilja doveo baš u njezino mjesto. Bio je moćan mladić visokog roda, srca ponašna, oholih nakana. Pohlepa mu je zaslijepila um, ništa mu nije bilo sveto. Nijedna djevojka nije bila dovoljno dobra. A one su se kao leptirice lijepile za njegovu ljepotu - i svaka je odlepršala slomljenih krila.

Jedno predvečerje došla mu je na vrata žena plave kose, milog glasa, kože gotovo porculanske. Oči, dva komada neba.

„Kako lijepa večer“, reče.

„Dobra večer“, odgovori on.

„Rekli su mi da tražite nevjestu, pa sam odlučila okušati svoju sreću.“

Zbunio se na trenutak, no ubrzo se sabrao i s visoka joj se obratio: „Možete ostati na čaju.“ Zakoračila je. Ušla je - pomislilo je ushićeno. Nije primijetio kako se ispod oka nasmijala.

Bila je čarobnica, on to nije znao. Dozvala su je slomljena srca i suze mladih djeva. Mudro je čekala da prvi progovori. Kad je napokon progovorio, glas mu je bio tiši nego ikad:

„Ko si ti?“

Nasmiješila se, napokon je postavio pravo pitanje.

„Ja sam ona koja ne spašava. Ja sam ona koja pokazuje zrcalo. Srce tvoje bit će ti spas.“

Riječi mu se ne svidješe. Oholo se nasmijao, pa hladno reče: „Lijepa djevo, mislio sam da ste odabranica. Vidim da sam pogriješio. Izađite i zatvorite vrata za sobom.“

Prostorija je u trenu postala mračnija. Povichla je ton:

„Onog trena kad ne budeš slomio nijedno srce, kad nijedna suza zbog tvoje bahatosti ne potekne i kad ti ljubav bude uzvraćena, okovi ove čarolije razbit će se.“

Vrata se otvoriše, okrenula se na peti i izašla. Dok je on uspio doći do praga, nje više nije bilo. Nije bio siguran boli li ga u grudima njezina ljepota ili nešto drugo. Toliko ga je zaboljelo da je svijest izgubio.

Ne zna koliko je ležao. Pokušao je ustati, ali to više nisu bile njegove ruke. Pao je na nos. Noge nisu bile noge, imao je rep. Umjesto ruku - krila. U staklu na vratima ugledao je zmaja. Shvatio je da je to on.

Uzletio je. Pustio vjetru da ga nosi prema planinama. Riječi čarobnice odzvanjale su mu u glavi.

Svaki put kad bi prolazio iznad te planine, nešto u podnožju kralo mu je pogled. Volio je oku lijepo. Tog je dana odlučio provjeriti. Spustio se tiho i veličanstveno, niz obalu rijeke u blizini sela, poput bića iz zaboravljenih legendi. Zemlja je podrhtavala pod njegovim koracima, kamenje se s planine kotrljalo na ulice.

Pred njim se otvorila špilja, tajanstvena, s vodom koja je zrcalila sunčeve zrake tako nestvarno da se činilo kao da ju je netko utkao od neba i snova. Najveći i najljepši izvor koji je ikada vidio. Morao ga je posjedovati.

Zakoračio je u vodu. Hladna, kristalna, mirisala je na zrak poslije kiše. Vatra što je tinjala pod njegovim zubima jenjala je. Ovdje je bilo drugačije, gasila je njegov gnjev. Unutrašnjost je bila prostrana poput zaboravljenog dvorca, voda je svjetlost lomila u tisuću odsjaja i pretvarala zidove u plesajuće prizore. Nije bio dan, ali nije bila ni noć. Prostor između, bio je prostor stvoren za njega.

Bolno ga je podsjetio na onu zbog koje više nije bio čovjek.

Tradicija je nalagala da odabrana djeva mora proći kroz podzemni hodnik koji je vodio iz grada u špilju. Mještani su smjeli doći do ulaza. Suzama su ispraćali svoje kćeri jer su znali da ih više nikada neće vidjeti. Što se tamo zbivalo, nitko nije znao. Svake godine jedna, kao zalag za mir.

U vrijeme ceremonije nepoznati je konjanik dojahao u selo. Žamora isprva nije razumio. Sjahao je i prvog do sebe priupitao: „Što se događa?”

Seljanin kroz jecaj: „Milicu je odabrao!”

„Ko ju je odabrao?”

„Zmaj. Svake godine traži po jednu djevu. Sad je red na Milicu.”

Njegovo ime bijaše Salih. Derviškog reda, pobožan mladić. Putnik iz dalekih krajeva, nosio je na ramenima prašinu mnogih puteva i milozvučnost dova koje je šaptao pod zvijezdama. Tog je dana, posve slučajno, prolazio dolinom, misleći samo na to kako će se okrijepiti. No ono što je vidio zaustavilo ga je: na ulazu u špilju stajala je ona, krhka, prelijepa djevojka iz njegovih molitvi. Sama. Pogledom koji traži spas. A nikoga u gomili da je spasi.

Duša mu se skamenila, ne od straha za sebe, već za nju. Bez razmišljanja isukao je mač i uhvatio je za ruku. Milica je, prestravljena, pala u nesvijest čim ju je dotakao. Nježno ju je položio na obalu.

A tada iz stijene zagrmilo je. Zmajev urlik parao je nebo, pun bijesa, ljubomore i nečeg starijeg od samog vremena. Jedan: čovjek u koži zmaja, rođen da uzima. Drugi: skroman, oblikovan u tišini ljubavi.

Borba je ledila krv. Nebo se promijenilo, zemlja tresla, voda zapljuskivala stijene. Obojica zaslijepjeni, ne samo njezinom ljepotom, već nadom da će upravo ona izliječiti njihovu prazninu. Mač je presjekao zrak. Pao je krik. Kad je tišina prekrila bojište, jedan je ostao stajati. Bio je to derviš.

Prišao je Milici, pognute glave, s ranama. Dozvao ju je. Tek kad je čula glas, ohrabрила se i otvorila oči. Nije vidjela ratnika, vidjela je spas.

Negdje u daljini, iznad stijene, vjetar je nosio posljednji zmajev krik. I nije zvučalo kao poraz, bilo je priznanje priznanje: „Ljubav, ona istinska, ne može se uzeti — može se samo zaslužiti.“ Osjetio je zmaj u Salihovu srcu ono što njegovo nikada nije imalo. Osjetio je i pao.

Vidjevši to, Miličin otac od sreće dade kćer Salihu. U znak zahvalnosti podiže mu Tekiju, da uz nju žive, mole se i njeguju ljubav, upravo na onom mjestu gdje bi inače oplakivao kćer jedinicu. Salih je živio kao šejh, cijenjen od naroda.

Tako barem pamti jedna od starih narodnih predaja s izvora Bune. ●

O AUTORICI

Mirsada Delić Šerifović rođena je u Zagrebu 1975. godine, magistrirala je Menadžment bankarstva osiguranja i financija na Međunarodnom Sveučilištu Libertas u Zagrebu i stekla naziv Magistar menadžmenta bankarstva osiguranja i financija. Dugi niz godina radila je kao bankarska savjetnica u Zagrebačkoj banci d.d. Od 2025. godine zaposlena je kao administrativna tajnica u Nacionalnoj koordinaciji Bošnjaka u Republici Hrvatskoj – „Bošnjaci Zajedno!“

Jedan o naših najvećih živućih slikara

DINO TRTOVAC

počastio Osijek svojim multikolorima

Otvorena izložba „Načelo varijacije” u Galeriji Waldinger (24.4. - 21. 5. 2026.)

U Galeriji Waldinger u Osijeku u petak, 24. aprila 2026., otvorena je izložba „Načelo varijacije” slikara Dine Trtovca, jednoga od najvrsnijih suvremenih bošnjačkih i hrvatskih kolorista. Postav okuplja radove nastale u posljednje dvije godine i predstavlja nastavak autorova više od četiri desetljeća dugoga dijaloga s kromatikom i kompozicijom, koji je započeo još sedamdesetih godina prošloga stoljeća.

Na otvorenju su uz autora govorili likovni kritičari Igor Loinjak i Milan Bešlić.

„Najteže se baviti onim stvarima koje su tako bazične. On se bavi upravo bazičnim stvarima, a bazična stvar u slikarstvu je dvodimenzionalno platno i boja”, istaknuo je Loinjak, dodajući kako Trtovac u svojim slikama stavlja u suglasje ono što kolorit crpi iz sebe i ono što daje – te kako u tome, ocijenio je, uspijeva izvanredno.

Bešlić je objasnio koncepciju izložbe: kolorit je u Trtovca, kazao je, dionica koja je u svakom čitanju suvremene hrvatske likovne produkcije danas nezaobilazna, a posebnost mu je rad u serijalima i ciklusima upravo na načelu varijacije – po čemu je izložba i naslovljena. Apstraktno-ekspresionističkim kolorističkim slikarstvom Trtovac u suvremenu hrvatsku produkciju, dodao je, unosi i dragocjen duh njujorške slikarske škole.

Sam je autor naglasio trajnu vrijednost slikarskoga rukotvorja: „Mislim da prava umjetnost s pravim kistovima, bojama i koloritima nikada neće nestati. Nemoć je da će je zamijeniti bilo kakva umjetna inteligencija,

nova tehnologija ili novi mediji. Ono što se rukom napravi – to je apsolutno to.”

Iza osječkoga postava stoji opus koji je već odavno predmet ozbiljnih likovnokritičkih čitanja. U monografiji izdanoj u nakladi Art magazina Kontura, Tonko Maroević Trtovčev rad naziva „bajanjem bojama” – više od trideset godina dosljednoga njegovanja radikalno nemimetičkog izraza, u kojem se kromatski pojasevi ne pretvaraju u znakove vanjskoga svijeta, nego ostaju ono što jesu: senzibilan i afektivan rukopis boje. Maroević Trtovca smješta uz baštinu Kandinskog, Kleea, Wolsa i Poliakoffa, a osobito uz „svjetioničko” iskustvo Marka Rothka i

američke postslikarske apstrakcije – Kennetha Nolanda i Morrisa Louisa.

Trtovac je rođen 9. aprila 1947. u Šarunjama kod Novoga Pazara, gdje je završio osnovnu školu i petogodišnju Učiteljsku školu s pedagoškim i muzičkim usmjerenjem. Pet godina sviranja violine ostavit će dubok trag i vječnu glazbenu podlogu njegovu slikarstvu. Diplomirao je 1977. na zagrebačkoj Akademiji likovnih umjetnosti u klasi profesora Nikole Reiserera. Već sljedeće godine, kao stipendist francuske vlade, specijalizira na pariškoj L'École Supérieure des Beaux-Arts u klasi Jacquesa Lagrangea, a 1983. na poziv britanske vlade odlazi na Slade School of Fine Arts u Londonu, gdje kod profesora Leonarda M'Comba upoznaje tajne engleske škole akvarela. Sljedećih deset godina živi između Pariza, Zagreba i Londona, izlažući na pariškim salonima i družeći se s tamošnjim slikarima, književnicima i sineastima.

Predavao je na zagrebačkoj Školi primijenjene umjetnosti i dizajna, dva je desetljeća vodio vlastitu „autorsku slikarsku školu” na zagrebačkom učilištu Agora, a kao docent na Akademiji primijenjenih umjetnosti u Rijeci pokrenuo je i slikarsku koloniju Oraj – Lovran. Godine 2011. postao je član-osnivač Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti u Bosni i Hercegovini. Iza sebe ima oko pedeset samostalnih i više stotina skupnih izložaba u zemlji i inozemstvu te niz međunarodnih nagrada i pohvala. Živi i radi u Zagrebu i Cavtatu.

Pjesnik Enes Kišević u monografiji se zaustavlja na detalju koji možda najljepše govori o ovome opusu: nije slučajno, piše, što je Dino rođen u Šarunjama – „u srcu Božjeg šarenila”. ●

KO ŠTA SMIJE,
KO ŠTA NE SMIJE

PO MIJIĆ-GRMOJA DOKTRINI BOŠNJAK IMA IZBOR ILI ŠUTJETI ILI NESTATI

Bošnjak je u Hrvatskoj manjina koja je, po Grmoja-Raspudić logici, „došla u tuđe“, pa neka šuti. U Bosni se nije rodio, pa što hoće. Po istoj toj Bošnjaku u Hrvatskoj je svaka adresa nepostojeća. Ostaju mu, po Mijić-Grmoja doktrini, dvije opcije: Ili da šuti, ili da nestane.

PIŠE: Filip Mursel Begović

Među nizom komentara koje su uslijedile na reakciju saborskog zastupnika Armina Hodžića o „Tradfestu“, manifestaciji u Hotelu Dubrovnik gdje se tokom aprila pokušala prekrojiti Bosna i Hercegovina, pojavilo se i ime Mate Mijića. Portali su ga predstavili kao „političkog analitičara“ pod udarnim naslovom „Zašto Armin smije, a Ivan ne smije?“, prenoseći Mijićeve Facebook-objavu kao da je riječ o stručnoj prosudbi nepristranoga komentatora.

Mijić je svoju logičku konstrukciju postavio ovako: „Glavni medijski sugovornik za sablažnjavanje nad hrvatskim rješenjima za BiH je Armin Hodžić, zastupnik bošnjačke nacionalne manjine u Hrvatskom saboru. Preuzmemo li logiku ‘petljanja u pitanja druge države’, tko je Armin Hodžić da komentira BiH? Je li on veleposlanik BiH u Zagrebu? Nije. On je građanin RH rođen u Zagrebu koji predstavlja građane RH (autohtonu bošnjačku manjinu) u Hrvatskom saboru. Kao što je Ivan Penava rođen u RH i zastupa građane RH. Isto vrijedi i za Nikolu Grmoju. Pa pitam ja vas — zašto se Armin smije ‘petljati’, a Ivan i Nikola ne smiju?!“ A onda Mijić sam sebi odgovara: „Armin je Bošnjak pa on smije komentirati BiH, a Ivan i Nikola su Hrvati pa neka se drže Hrvatske. Nećemo tako! BiH je i hrvatska država!“

Najprije treba istaknuti jedan detalj koji Mijićev istup stavlja u sasvim drukčije svjetlo. Mate Mijić nije „politički analitičar“ niti vanjski promatrač zbivanja. U službenom je programu „Tradfesta 2026.“ naveden kao moderator panela „The United States under the Trump Administration: Promoting Social Conservatism in the West“, dakle aktivni domaćin skupa o čijemu se ishodu sad pojavljuje kao komentator.

Mijić je svojom konstrukcijom otvorio temu vrijednu pažnje, a kada je već pitao da zadovoljavajućeg odgovora nije dao, mi kao direktno zainteresirana strana želimo mu dati odrešenje od pitalice. Prvo treba reći da se Hodžić nije „petljao u ustroj BiH“. On je reagirao na činjenicu da se u središtu Zagreba crtaju karte susjedne suverene države, a kartu plaća američka Heritage Foundation. Reakcija nije miješanje, reakcija je elementarni posao zastupnika koji prati što se događa u zemlji u kojoj je izabran. Drugo, Hodžić nije generalizirao hrvatski narod, niti je rekao da Hrvati nemaju pravo govoriti o BiH, lokalizirao je jalovu ultradesnicu i njenog eksponenta Nikolu Grmoju te pokazao koliko je ta retorika usred Zagreba identična onoj Dodikovo, to jest demontirao je političku struju koja u 2026. godini nema drugih ideja osim ganjati duhove UDBA-e i premjeravati susjedne države,

dok istodobno imitira velikosrpske narative. Su tra, ako se nastavi ovim putevima desne revolucije, krenut će preko Pohorja pa će se otkriti da Hrvatska seže do Triglava, stoga Slovenija može postati nova „neuspjela država“ o kojoj treba držati panel u Hotelu Dubrovnik.

Mijić je svoj nastup zapečatio uzvikom: „BiH je i hrvatska država!“ A ne, gospodine Mijiću. Bosna i Hercegovina nije hrvatska država. Ona je država i hrvatskoga naroda kao konstitutivnoga, ravno uz Bošnjake i Srbe. Razlika je suštinska, jer kad kažemo da je „BiH i hrvatska država“, implicira se da Republika Hrvatska kao država posjeduje neki udio, neki stupanj suverenosti, neku vrst vlasničkoga prava nad susjednom suverenom državom. To nije tačno i nikada nije bilo tačno. Hrvatska politička prava u BiH pripadaju Hrvatima u Bosni i Hercegovini kao narodu, a ne Republici Hrvatskoj kao državi. Iz te elementarne ustavne razlike izvire i odgovor na pitanje koje je Mijić postavio.

Međutim, ako bismo konzultirali Mijićeve suborca s „Tradfesta“, Mostarca Ninu Raspudića, onda je sasvim uobičajeno da se petlja i presuđuje na sve teme u hrvatskom društvu jer je Hrvatska domovina svih Hrvata u Bosni i Hercegovini. Ipak, Raspudić se petlja i u sve teme bosanskohercegovačkog društva, i opet ga nitko ne pita gdje mu je adresa, ni je li veleposlanik, ni preuzima li „logiku petljanja u pitanja druge države“. A i ne treba pitati, jer Raspudić je u BiH pripadnik konstitutivnoga hrvatskog naroda, a u Hrvatskoj je njen građanin. Tu nema kontradikcije.

Ali šta je onda sa Bošnjacima, mogu li oni imati dvije domovinske zemlje poput Raspudića? Bošnjak je u Hrvatskoj manjina koja je, po Grmoja-Raspudić logici, „došla u tuđe“, pa neka šuti. U Bosni se nije rodio, pa što hoće. Po istoj toj Bošnjaku u Hrvatskoj je svaka adresa nepostojeća. Ostaju mu, po Mijić-Grmoja doktrini, dvije opcije: Ili da šuti, ili da nestane.

Zapravo nije Mijić rekao ništa novo. Znamo mi šta se priča o „balijama“ i „muslićima“ i „Turcima“ i „mudžahedinima“ po sijelima gdje guslaju ognjističari od stoljeća sedmog, ali sada je to bilo javno, u Hotelu Dubrovnik, isprintano na karti. Sada im je izletjelo još nešto. Oni bi tako rado da bošnjačko pitanje u Bosni i Hercegovini konačno riješe po palestinskom modelu. Zato je sasvim neslučajno „Tradfest“ doveden u vezu s dolaskom brata ratnog zločinca Netanyahuja u Zagreb, a zatim u Mostar. Zato je Mijić u istoj objavi dodatno napomenuo: „Neka se razni drugi ‘Armini’ ostave rješenja dviju država u Izraelu i mahanja palestinskim zastavama jer tek je to eklatantno miješanje u pitanja druge države.“

ADF2026

PET MANJINA I JEDAN ZAJEDNIČKI GLAS IZ ANTALIJE

U trodnevnom diplomatskom amfiteatru u kojem su se okupili šefovi država i ministri iz 155 zemalja - među njima Recep Tayyip Erdoğan, Sergej Lavrov, Shehbaz Sharif, Ahmed al-Sharaa i Ilham Aliyev - Hrvatski sabor imao je samo jednog predstavnika. Saborski zastupnik albanske, bošnjačke, crnogorske, makedonske i slovenske nacionalne manjine Armin Hodžić održao je niz bilateralnih susreta. Donosimo presjek onoga što se događalo na marginama Antalya Diplomacy Forumu i pitanje zašto bi to manjinskog čitatelja u Hrvatskoj uopće trebalo zanimati.

Peto izdanje Antalya Diplomacy Forumu (ADF) održano je od 17. do 19. aprila u jugu Turske i okupilo je, prema podacima domaćina, 6.400 sudionika iz 155 zemalja, među njima 23 šefa države i vlade, 13 podpredsjednika i premijera te 50 ministara. Tema ovogodišnjeg foruma bila je „Dealing with Uncertainties When Designing the Future“, odnosno mapiranje sutrašnjice u uvjetima u kojima je svako „sutra“ postalo nestabilna kategorija. Otvorenje je obilježio govor predsjednika Recepta Tayyipa Erdoğanova koji je pozvao Iran i Sjedinjene Države da privremeni prekid vatre pretvore u trajni mir, dok je turski ministar vanjskih poslova Hakan Fidan zatvaranje Forumu iskoristio za upozorenje da je „izraelski ekspanzionizam postao globalni problem“.

FORUM KOJI OKUPLJA I ONE KOJI SE MEĐUSOBNO NE RAZGOVARAJU

Ono što ADF razlikuje od većih euroatlantskih okupljanja jest geografija sudionika i format razgovora. Forum okuplja predstavnike zemalja koji se međusobno ne susreću u Davosu ni u Münchenu te je 2021. bio platforma za susret pakistanskih i afganistanskih predstavnika, 2022. za prvi izravni razgovor ukrajinskih i ruskih ministara, a ove godine za prisustvo iranskih predstavnika u dijalogu o američko-izraelsko-iranskom ratu. Održane su 52 sesije, među njima i treće zasjedanje ministara vanjskih poslova Balkanske mirovne platforme i četverostrani sastanak Turske, Pakistana, Saudijske Arabije i Egipta posvećen krizi na Bliskom istoku.

U turskim medijskim analizama Forum se profilira kao odgovor na zamor zapadnoga multilateralnog formata, ne s namjerom

da zamijeni Davos ili Münchensku sigurnosnu konferenciju, već da okuplja sudionike koji se na tim mjestima više ne susreću. Za zemlje srednje veličine i manjinske zajednice ta razlika znači mogućnost da se njihove teme čuju u dvorani gdje sjede glave koje odlučuju o geopolitičkim kretanjima.

U takvom okviru, jedini saborski zastupnik iz Hrvatske donio je u Antaliju agendu koja se na prvi pogled doima nesrazmjerno lokalnom, a riječ je o položaju nacionalnih manjina u Hrvatskoj, izgradnja bošnjačkih kulturnih centara, model C u nastavi bosanskoga jezika, plan pokretanja Bošnjačkog medijskog centra i radija „Sevdah“... Da takva agenda u takvom prostoru ipak ima težinu, Hodžić je pokušao pokazati kroz niz susreta, od Ureda predsjednika Republike Turske, preko balkanskih kolega, do njemačkoga gosta iz Bundesrata.

Hodžić se na samom početku susreo s ministrom vanjskih poslova Bosne i Hercegovine Elmedinom Konakovićem i s potpredsjednikom Vlade i ministrom vanjskih poslova Crne Gore te predsjednikom Bošnjačke stranke Ervinom Ibrahimovićem, a u svom je prilogu Forumu predstavljao bošnjačku manjinu iz Hrvatske te imao zapažene nastupe u turskim medijima.

Konaković je u izjavi istaknuo da je upravo bošnjačka manjina u Hrvatskoj jedan od „nekoliko jako dobrih primjera“ organizacije dijaspore koja BiH pomaže u međunarodnoj komunikaciji. Ibrahimović je u razgovoru s Hodžićem otvorio temu koja na sličan način muči i Bošnjake u Crnoj Gori i one u Hrvatskoj - administrativne prepreke pri prelasku iz kategorije „Musliman“ u kategoriju „Bošnjak“ u popisu birača.

TURSKA, PALESTINA, HESSEN

Drugi blok susreta vodio je dalje od neposrednog susjedstva. S ambasadorom Mehmetom Kemal Bozayem, zamjenikom turskoga ministra vanjskih poslova zaduženim za europska pitanja, razgovaralo se o energetskim posljedicama blokade Hormuškog tjesnaca — temi koja je dominirala i samim Forumom. Bozay, dugogodišnji ambasador u Beogradu i Sarajevu, ponudio je ideju regionalnog ekonomskog „ekosustava“ na Balkanu s naglaskom na poljoprivredu, a Hodžić je predstavio Inicijativu triju mora kao mogući komplementarni okvir.

Sa Sabrijem Demirijem, savjetnikom predsjednika Erdoğana, otvoreno je pitanje regionalne stabilnosti i pozicije bošnjačke, albanske i drugih srodnih zajednica na Zapadnom Balkanu. S direktorom Turske agencije za suradnju i koordinaciju (TIKA) Abdullahom Erenom razgovaralo se o dvadesetogodišnjoj Konvoju za Srebrenicu, monografiji koja se priprema za to obilježavanje te o nastavku saradnje na Danima bosanskohercegovačke kulture i razvoju medijske infrastrukture, uključujući Radio „Sevdah“.

S palestinskom ministricom vanjskih poslova Varsen Aghabekian Hodžić je

SLOVENSKA I MAKEDONSKA NIT ARMINA HODŽIĆA

Susret s pripadnicima slovenske nacionalne manjine i predsjednicom Republike Slovenije Natašom Pirc Musar u Rijeci 13. aprila bio je samo jedna karika u nizu. Pet dana ranije, 8. aprila, Hodžić je u aktualnom prijedopnevu u Saboru ministru Branku Bačiću postavio pitanje o trajnom rješavanju vlasništva prostora u kojima u Zagrebu, na istoj adresi u Masarykovej ulici, od 1953. odnosno 1992. djeluju slovenska i makedonska zajednica. Već 15. aprila u Ministarstvu prostornoga uređenja održan je radni sastanak s predstavnicima dviju zajednica i otvoren razgovor o konkretnom modelu trajnog rješenja.

Nit se nastavila i u Antaliji. Predsjednica Pirc Musar bila je među zapaženijim sudionicima

Forum — Slovenija je u proteklom razdoblju priznala državu Palestinu, uvela embargo na izvoz oružja Izraelu i podržala niz proPalestinskih rezolucija u Ujedinjenim narodima, što je u njezinim istupima dodatno odjeknulo na panelima posvećenim miru i Bliskom istoku. Na marginama Foruma Hodžić je predsjednici Slovenije uručio cvijet Srebrenice, simbol sjećanja na žrtve genocida. Ovdje je i važna poruka da manjinska politika u Hrvatskoj ne smije biti rezervirana samo na vlastitu manjinu, a Hodžić poručuje da se ozbiljnost manjinskoga mandata ne mjeri ekskluzivnošću, nego širinom. Dobro za jedne ne smije ostati nedostupno drugima.

razgovarao istog dana kada je ona s panela Forumu upozorila da se izraelski genocid u Gazi nastavlja i pet mjeseci nakon prekida vatre potpisanog u Sharm el-Sheikhu. Politička gesta solidarnosti u trenutku kad je dio europske političke klase utihnulo, glas iz Hrvatskoga sabora ipak se čuo.

Možda najmanje očekivan, ali ne i manje važan bio je susret s Manfredom Pentzom, ministrom za savezne i europske poslove njemačke pokrajine Hessen i članom Bundesrata. Razgovaralo se o ustavnoj zaštiti nacionalnih manjina u Hrvatskoj, političkoj stabilnosti i situaciji u Bosni i Hercegovini, uključujući procjene o nadolazećim izborima. Pentz je razgovor otvorio osobnom napomenom da mu majka potječe s prostora bivše Jugoslavije i uputio poziv za posjet Hessenu.

POSTOR, JEZIK, PREPOZNAVANJE

Manjinski zastupnik u parlamentarnoj politici lahko upadne u jednu od dvije zamke. Prva je politički geto, gdje se ostaje zatvoren u uskom okviru „svojih“ tema, bez interesa za širi kontekst i bez ambicije da bude prepoznat izvan njega. Druga je zamka spektakla, biti viđen na velikim sastancima i pri tome zaboraviti zašto te je netko izabrao i poslao na takve sastanke. Antalija je istovremeno bila test za obje.

Mandat zastupnika XII. izborne jedinice obuhvaća pet nacionalnih manjina — albansku, bošnjačku, crnogorsku, makedonsku i slovensku. To znači da se uspjeh ne može

mjeriti samo brojem bošnjačkih kulturnih centara ili mjestima u kojima se uči bosanski jezik. Mjeri se i time da se sredinom aprila u Ministarstvu prostornoga uređenja otvorilo trajno rješavanje vlasništva prostora u kojima desetljećima u Zagrebu djeluju slovenska i makedonska manjina. Mjeri se i terenskim posjetom Rijeci uz susret s pripadnicima slovenske manjine, susretom s predsjednicom Republike Slovenije Natašom Pirc Musar, čiji su istupi u Antaliji o miru, EU integracijama i blokadi Hormuškog tjesnaca bili među zapaženijima, ali i podrškom oslikavanju svoda Makedonske pravoslavne crkve u Zagrebu. Mjeri se i pažnjom prema albanskoj i crnogorskoj zajednici, čije udruge žive u svim krajevima Hrvatske, od urbanih središta do malih sredina.

To su, kako bi rekao analitičarski naviknut čitatelj, sitne stavke. Ali upravo na tim sitnim stavkama mjeri se ozbiljnost manjinskoga mandata. Antalija je u tom smislu bila vanjski poziv na potvrdu od TIKA-e, Ureda predsjednika Republike Turske, kolega iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Njemačke i Palestine da pet manjinskih zajednica iz Hrvatske nije nevidljivo. Posao prepoznavanja izvna lakši je dio. Teži dio, prepoznavanje unutar zajednica koje zastupa, radi se kod kuće. I njega na koncu mjere oni za koje se radi.

Antaliju je, dakle, vrijedno zabilježiti, ali ne kao završnu tačku. Bilateralni susreti otvaraju kanale, kanali se zatvaraju ako kroz njih ne prolaze projekti. ●

Esad Spahić, predsjednik Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Grada Labina

U LABINU SE NIKADA NISAM OSJEĆAO KAO STRANAC

„Uvijek sam imao misao: ako želimo da nam bude bolje, moramo se sami aktivirati. Nisam želio biti netko tko samo promatra sa strane, već netko ko će zasukati rukave”, ističe Esad Spahić i dodaje da je njegova zadaća osigurati da Bošnjaci u Labinu budu uvaženi, vidljivi i sigurni, a najveća mu je nagrada vidjeti da mladi danas s ponosom ulaze u rad Vijeća.

PIŠE: Azra Kljajić

Kada je Esad Spahić davne 1983. godine sjeo u svoj zeleni stožadin i krenuo iz Lukavca prema Istri, nije mogao ni zamisliti da će više od četiri desetljeća kasnije biti predsjednik Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Grada Labina.

Rođen je 1959. godine u Gornjim Orahovcima, općina Gračanica, a odrastao je u rudarskoj sredini, uz oca rudara, okružen, kako i sam ističe, radom i disciplinom. Djetinjstvo opisuje kao stabilno i ispunjeno obiteljskim vrijednostima. Završio je strojarsko-tehničku školu, a u ranim dvadesetim donosi odluku koja će mu odrediti život – odlazak u Labin. Ovamo dolazi sa ženom i djetetom, potaknut vrlo konkretnim razlogom: prilikom za zaposlenje. „U Labinu sam mogao dobiti posao i to je bilo presudno”, kaže. U sretnom je braku već 46 godina, ponosan je otac i djed.

Za razliku od mnogih migrantskih priča obilježenih nesigurnošću i osjećajem stranosti, Spahićev početak u Labinu bio je drugačiji. Najprije je živio u Čepiću, općina Kršan, a ti su mu trenuci ostali u snažnom sjećanju, ali ne zbog težine života, već zbog dobrih ljudi.

„Nikada se nisam osjećao kao stranac. Primili su nas domaći ljudi, pravi Istrijani iz Čepića. Donosili su nam krumpir, fažol, ma svakakvu hranu, iako nije bilo potrebe. Ta toplina me iznenadila”, kaže Spahić.

Taj osjećaj prihvaćenosti u „tuđoj zemlji” postao je temelj njegova daljnjeg života. Zaposlio se u rudniku, s vremenom preuzimao odgovornije poslove, a paralelno je gradio obitelj i egzistenciju. Nakon zatvaranja rudnika život ga je 2000. godine odveo u Njemačku, gdje je proveo gotovo desetljeće. Odluka o povratku nije bila slučajna – uvijek je imao jedan cilj: skupiti dovoljno novca, vratiti se i okušati se u turizmu. Tako danas ima kuću za odmor koju iznajmljuje.

Na pitanje kada je Labin postao njegov dom Spahić ne nudi konkretan trenutak. Umjesto toga govori o procesu: „Labin nije postao moj dom u jednom trenutku, nego kroz tisuće malih stvari – kroz rad, prijateljstva i solidarnost.”

OD POJEDINCA DO SNAŽNE ZAJEDNICE

U rad bošnjačke manjine uključuje se iz sasvim prirodne potrebe – sa željom da doprinese ljudima s kojima živi. Naglašava kako je primijetio da bošnjačka manjina ima ogroman potencijal koji treba pokrenuti i organizirati. Godine 2015. ulazi u Vijeće bošnjačke nacionalne manjine Grada Labina, a danas je u trećem mandatu u funkciji predsjednika. Ovo za njega predstavlja dužnost i čast i lično mu znači priliku da zajednici vrati barem dio onoga što je ona dala njemu.

Naglašava kako je njegova zadaća osigurati da Bošnjaci u Labinu budu uvaženi, vidljivi i sigurni, a najveća mu je nagrada vidjeti da mladi danas s ponosom ulaze u rad Vijeća. Najsretniji je, kaže, kada vidi da se dogovoreno pretvara u stvarnost. To ga pokreće, jer se povjerenje koje su mu ljudi dali opravdava isključivo radom i rezultatima, a ne riječima.

„Uvijek sam imao misao: ako želimo da nam bude bolje, moramo se sami aktivirati. Nisam želio biti netko tko samo promatra sa strane, već netko ko će zasukati rukave”, ističe.

Iza tih riječi stoje konkretni rezultati. Na parlamentarnim izborima 2024. godine bošnjačka je zajednica u Labinu ostvarila povijesni rezultat – 111 glasova za saborskoga zastupnika Armina Hodžića, što je 33 % više

Planirani Bošnjački kulturni centar Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj od 400 m² na parceli od 1500 m² na Vinežu predstavlja veliki iskorak, taj će prostor objediniti kulturne, edukativne i društvene aktivnosti. Fokus je na tri ključna smjera – jačanju infrastrukture, uključivanju mladih i daljnjem političkom pozicioniranju.

nego ikada do sada. „To je dokaz da zajednica više nije pasivna. Ljudi su prepoznali važnost zajedništva i političke prisutnosti”, s ponosom objašnjava Spahić.

Za njega politika nije cilj sama po sebi, nego snažan alat: „Želimo da naš glas bude prisutan tamo gdje se donose odluke, ali i da se ovdje vide konkretni rezultati.” U tom smislu projekti poput kulturnog centra i jačanja vidljivosti zajednice imaju dvostruku funkciju – simboličku i praktičnu.

IDENTITET I SUŽIVOT U LABINU

Jedan od ključnih elemenata djelovanja Vijeća jest očuvanje kulturnog identiteta. U tom kontekstu posebno mjesto ima Kulturno-umjetničko društvo „□ulistan“, koje Spahić opisuje kao „čuvara pjesme i plesa”, ali i kao vidljiv simbol zajednice u javnom prostoru. Uz to, planirani Bošnjački kulturni centar Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj od 400 m² na parceli od 1500 m² na Vinežu predstavlja veliki iskorak, taj će prostor objediniti kulturne, edukativne i društvene aktivnosti. Fokus je na tri ključna smjera – jačanju infrastrukture, uključivanju mladih i daljnjem političkom pozicioniranju.

„Naši ciljevi su jasni i mjerljivi – želimo stabilnu zajednicu koja ima svoj prostor, svoje ljude i svoj glas”, poručuje.

Centar je zamišljen i kao otvoren prostor namijenjen svim građanima. Jedna od temeljnih vrijednosti zajednice je suradnja, unutar same bošnjačke manjine, te s talijanskom,

srpskom i slovenskom manjinom u Labinu. Ističe kako planiraju zajednička razvijenja na kojima će se kulture predstaviti ravnopravno – plesom, pjesmom i hranom.

„Labin je simbol tolerancije. Naš stalni cilj je održavanje izvrsnih odnosa sa svim manjinama. Planiramo zajedničke manifestacije jer vjerujemo da jačanjem svake pojedine manjine jačamo i cijeli grad”, kaže Spahić.

Izreka „na mladima svijet ostaje” često se uzima zdravo za gotovo, ali Spahiću su mladi izrazito bitni, želi da se ne boje jasno i glasno reći ko su i odakle dolaze. Upravo zato naglasak stavlja na obrazovanje, uključivanje mladih u projekte i stvaranje prostora u kojem će se moći izraziti – ne samo kao pripadnici manjine, nego kao ravnopravni građani.

Na pitanje što poručuje mladima govori jasno: „Pozivam vas, mlade, školovane ljude, da uđete u te prostore, donesete svoje ideje i energiju. Iskoristite priliku da kroz svoje obrazovanje i rad jačate našu manjinu, jer samo tako možemo ostati snažan i važan dio istarskog multikulturalnog mozaika. Vrata su vam otvorena, a mi smo tu da vam budemo podrška i oslonac.”

POGLED UNAPRIJED

Spahić se osvrnuo i na cijeli svoj životni put te na odličnu suradnju s gradonačelnikom Labina i zastupnikom Hodžićem, ističući kako je to dokaz da Bošnjaci u Labinu više nisu samo „statistička manjina”, već aktivni sukreatori gradskog života.

„Gledajući unazad na sve ove godine, vidim da smo od ljudi koji su ovdje došli trbuhom za kruhom postali zajednica koja danas ima svoga zastupnika u Saboru i vlastiti kulturni centar. Moj put je dokaz da u Labinu možeš biti ponosan Bošnjak i istovremeno punopravan građanin koji doprinosi svome gradu. Više nismo pasivni promatrači, nego zajednica koja zna artikulirati svoje interese.”

Na kraju zaključuje kako se svaki trud isplatio te da je dobio svoj najljepši smisao, a to je da ostavlja čvrste temelje onima koji dolaze poslije njega. ●

U rad bošnjačke manjine uključuje se iz sasvim prirodne potrebe – sa željom da doprinese ljudima s kojima živi. Naglašava kako je primijetio da bošnjačka manjina ima ogroman potencijal koji treba pokrenuti i organizirati. Godine 2015. ulazi u Vijeće bošnjačke nacionalne manjine Grada Labina, a danas je u trećem mandatu u funkciji predsjednika.

Dan bošnjačkog jedinstva na Bundeku

BOŠNJACI ZAJEDNO – OD POSAVINE DO ISTRE

Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj obilježila je 17. aprila u zagrebačkom Parku Bundek Dan bošnjačkog jedinstva. Praznik koji bošnjačka manjina u Hrvatskoj obilježava od prošle godine ove je godine prvi put održan na svom datumu i prvi put izašao iz dvorane na livadu – u formatu porodičnog teferića sa svečanim kulturno-umjetničkim programom. Predsjednik Koordinacije Bermin Meškić u obraćanju je posegnuo za slikom porodice: svi je imamo, ponekad se i posvadimo, ali se dobra porodica uvijek pomiri. Saborski zastupnik Armin Hodžić, pokrovitelj manifestacije, govorio je o principima jedinstva i onome što se doseglo s polovinom njegova mandata. U programu je nastupilo sedam udruga: BKUD Sevdah Zagreb, Bošnjačka nacionalna zajednica Buzet, KUD Nur Sisak, vokalna skupina Bulbulice, KUD Kršanski ljljani, KUD Vodnjan i KUD Đulistan Labin. Bošnjačka sofrata protegnula se doslovno od Posavine do Istre, u skladu sa sloganom Koordinacije „Bošnjaci zajedno”. Povodom Dana bošnjačkog jedinstva razgovarali smo s dvoje gostiju iz Istre – Mirelom Karić, predsjednicom KUD-a Đulistan iz Labina, i Esadom Čolićem, predsjednikom KUD-a Kršanski ljljani.

ESAD ČOLIĆ I MIRELA KARIĆ: NAŠ INTERES JE SEVDAH

Pred kraj programa Dana bošnjačkog jedinstva na Bundeku posjeli smo s dvoje gostiju iz Istre. „U Hrvatskoj nemamo nogometne sekcije – imamo folklorne”, smije se Mirela Karić, predsjednica KUD-a Đulistan iz Labina. Esad Čolić, predsjednik KUD-a Kršanski ljiljani, slaže se. Njihova se dva društva u istarskoj bošnjačkoj manjini često spominju u istom dahu i to s razlogom.

„Kćerka i babo”, kažu kroz smijeh. Kršanski ljiljani su stariji, formirani 2010. kao prvi bošnjački KUD u Labinštini. Đulistan je osnovan tri godine kasnije, 14. februara 2013., iz djece koja su počela plesati pod okriljem starijih.

Čolić u Istri živi pedeset godina, od 1976. Općinu Kršan pamti u brojkama: prema popisu iz 2011. imala je oko 3.000 stanovnika, od kojih su 217 bili Bošnjaci, a 228 ako se pridruže i oni izjašnjeni kao muslimani. Kad se tih nekoliko stotina ljudi pokušalo organizirati u KUD, prvu ruku pružio im je Salik Muminović Brada, predsjednik KUD-a Bosna iz Pule,

Mirela Karić i Esad Čolić

osnovanog još 2004. godine. „On nam je čak i prvu opremu kupio. Išli smo po nju u Bihać.»

No, kad je u Labinu narasla grupa djece, među njima i kćerke Mirele Karić i Čolićeve unuke, koja su plesala s Kršanskim ljljanima, odlučili su krenuti samostalno. „Imali smo veliki broj djece i htjeli smo svoju kuću”, objašnjava nam Mirela.

Pitanje koje oboje muči je kako zadržati ljude. „Do srednje škole, do faksa, dosta ostaju – poslije se razilaze”, priznaje Karić. „Pokušavamo s druženjima, gostovanjima, nastupima. Ali najvažniji su roditelji. Kad je podrška roditelja – tu su i djeca. Bez nje, teško.” A kad nema dobrog plesača? „Nemamo mi dobrog plesača. Njega stvorimo.”

S koreografijama se krenulo amaterski – literatura, seminari, samostalan

rad. Pravi pomak došao je oko 2016. i 2017., kad je Đulistan počeo surađivati s Refikom Kulićem, koreografom iz Sarajeva s iskustvom u ansamblima. Tri njegove koreografije i danas su kičma programa – među njima i čuveno *Seljo*. „Sve ostalo radimo sami. Orijentalni dio – materijal nabavljamo, kupujemo, prilagođavamo.”

Razgovor zatim dolazi do bolne tačke. „Često ljudi koji vode KUD-ove uopće ne znaju razliku”, kaže Karić. „Mi smo i sami imali jednu koreografiju za koju nismo znali da je miješana – bila je i bošnjačka i hrvatska. Prestali smo je plesati.” Pa pravi ključnu distinkciju: „Nije problem uzeti igru iz druge tradicije Bosne i Hercegovine. Problem je miješati i ne znati šta plešeš.” Čolić to potvrđuje pričom o instrumentima: izvorno se pleše uz violinu,

šargiju i harmoniku, „ne uz bas što danas mnogi nabijaju”.

Pa ipak, sebe oboje smještaju u okvire kulturnog amaterizma: „Mi smo amateri. Ne znamo sve, ali treba pitat, treba reć, treba prihvatit. I onda će biti okej.”

Na koncu smo pitali Čolića šta drži sustav od Pule preko Vodnjana do Labina i Kršana. Odgovara polako: „Mi Bosanci smo apolitični. Naš interes je sevdah. Mlade za politiku ne možeš nagovoriti, ali na folklor da.”

Iz tog „da” izrasla je i kuharica, knjiga receptata bošnjačkih žena Istarske županije, plod godina natjecanja po općinama u spremanju tradicionalnih slatkih i slanijih jela, koja su kulminirala završnim svečanostima u Puli. Iz tog „da” rastu i nove prilike, jer nedavno su, kažu, otvorene mogućnosti za prostor u Labinu i za onaj u Potpićanu, općina Kršan.

Ono što ostaje s nama nakon razgovora jest jedna smirenost ljudi koji znaju koliko su mali, znaju šta ne znaju, i znaju zašto rade ono što rade. „Imamo odlične odnose sa načelnicom Vuksan u Kršanu. Ja znam tu porodicu od 1976. i otac joj je podržavao Bošnjake”, kaže Čolić o domaćinima u Kršanu. „Generacijski se taj suživot prenosi, nismo imali nikakve neugodnosti.” U Labinštini se, čini se, prenosi i sevdah. ●

.....

„Nije problem uzeti igru iz druge tradicije Bosne i Hercegovine. Problem je miješati i ne znati šta plešeš.”
Čolić to potvrđuje pričom o instrumentima: izvorno se pleše uz violinu, šargiju i harmoniku, „ne uz bas što danas mnogi nabijaju”.

VAŽNO JE ZNATI: Ako želite ostvarivati manjinska prava, potrebno je da se izjasnite kao jedna od 22 nacionalne manjine priznate Ustavom RH.

Primjerice, ako želite ostvarivati prava kao bošnjačka nacionalna manjina – potrebno je izjasniti se kao Bošnjak.

Ostvarivanje velikog broja prava nacionalnih manjina – kao što su: izbor pripadnika nacionalnih manjina u Hrvatski sabor, izbor vijeća i predstavnika nacionalnih manjina, izbor članova predstavničkih i izvršnih tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave iz reda pripadnika nacionalnih manjina, ravnopravna službena uporaba jezika i pisma nacionalnih manjina te drugih prava koja imaju pripadnici nacionalnih manjina, vezano je uz udio pripadnika nacionalnih manjina ukupnom broju stanovnika u Republici Hrvatskoj odnosno u pojedinim jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave.

VAŽNO JE ZNATI: Ako želite birati Bošnjaka kao svog predstavnika u Hrvatskom saboru, županijama, gradovima ili općinama, ili ako želite i sami biti birani, uvjet je da u Registar Birača budete upisani kao Bošnjak.

Detaljnije informacije o registru birača i načinu na koji možete upisati svoju nacionalnu pripadnost u Registar Birača možete pronaći na mrežnoj stranici Ministarstva pravosuđa, uprave i digitalne transformacije.

www.izjasnise.hr

Kako promijeniti nacionalnost iz "Musliman" u "Bošnjak" u Registru birača?

1. U UPRAVNOM TIJELU ŽUPANIJE

Osobno posjetite nadležno upravno tijelo županije i podnesite pisani zahtjev za promjenu svoje nacionalne pripadnosti

2. PUTEV SUSTAVA E-GRADANI

Prijavite se u sustav e-Građani i elektronički podnesite zahtjev za promjenu nacionalnosti.

3. SLANJE ZAHTJEVA POŠTOM

Preuzmite obrazac na našoj web stranici, ispunite ga i pošaljite poštom upravnom tijelu županije.

Za više informacija obratite se na kontakt:

Vlada
Republike
Hrvatske

Povjerenstvo za provedbu Operativnog programa
za boljačka nacionalna manjina

IZJASNI SE!

Vlada
Republike
Hrvatske

Povjerenstvo za provedbu Operativnog programa
za bošnjačku nacionalnu manjina

IZJASNI SE!

Znate li razliku između Bošnjaka i Muslimana (pisano velikim početnim slovom M)?

VAŽNO JE ZNATI: Ustav Republike Hrvatske navodi 22 nacionalne manjine:

„Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskoga naroda i država pripadnika nacionalnih manjina: Srba, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Židova, Nijemaca, Austrijanaca, Ukrajinaca, Rusina, Bošnjaka, Slovenaca, Crnogoraca, Makedonaca, Rusa, Bugara, Poljaka, Roma, Rumunja, Turaka, Vlaha, Albanaca i drugih, koji su njezini državljani, kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN-a i zemalja slobodnoga svijeta.“ (Iz Ustava RH)

VAŽNO JE ZNATI: Bošnjaci su priznata nacionalna manjina u RH, Muslimani nisu priznata nacionalna manjina u RH već se svrstavaju u kategoriju „Ostali“.

VAŽNO JE ZNATI: Treba razlikovati vjeroispovijest od nacionalne pripadnosti. Kada osoba želi izjasniti svoju vjeroispovijest, može se izjasniti kao musliman (vjeroispovijest se piše malim početnim slovom „m“). Kada se osoba izjasni kao Musliman (pisano velikim početnim slovom „M“), to ne predstavlja vjeroispovijest, ali ni nacionalnost.

VAŽNO JE ZNATI: Bošnjaci i Muslimani ne ostvaruju ista prava:

Vrsta prava prema Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina	Prava koja ostvaruju Bošnjaci	Prava koja ostvaruju Muslimani
Pravo na odgoj i obrazovanje u školskim ustanovama na bosanskom jeziku i pismu	DA	NE
Pravo na služenje bosanskim jezikom i pismom, privatno i u javnoj uporabi te u službenoj uporabi	DA	NE
Pravo na zastupljenost u predstavničkim tijelima na državnoj i lokalnoj razini (npr. pravo na zastupljenost u Hrvatskom saboru, u županijskim, gradskim i općinskim vijećima)	DA	NE
Pravo na uporabu svojih znamenja i simbola	DA	NE
Pravo na kulturnu autonomiju (očuvanje svoje kulturne tradicije, osnivanje muzeja, knjižnica i drugo)	DA	NE
Pravo na očitovanje svoje vjere te na osnivanje vjerskih zajednica	DA	DA
Pravo na sudjelovanje pripadnika nacionalnih manjina u javnom životu i upravljanju lokalnim poslovima putem vijeća i predstavnika nacionalnih manjina	DA	NE
Pravo na pristup sredstvima javnog priopćavanja (pravo na emitiranje programa na bosanskom jeziku na radio i TV postajama)	DA	NE
Pravo na zapošljavanje u tijelima državne uprave, pravosudnim tijelima te u tijelima uprave jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, prednost pod istim uvjetima imaju predstavnici nacionalnih manjina	DA	NE

Bošnjačko
Nacionalno
Vijeće

Enes Kišević

(Bosanska Krupa, 1947.)

IMA LJUDI

Ne može se reći: Nema ljudi.
To je kao da veliš nema nade.
I među mrtvima ima ljudi.
Ima ljudi jačih od riječi,
Jačih od zlata
jačih od mržnje.
jačih od svojeg srca.
Samo se ti ljudi ne vide.

Nemoj govoriti: Nema ljudi.
I među mrtvima ima ljudi.
Još uvijek ima ljudi
slabih na dobrotu,
gorkih na nepravdu.
Ljudi jačih od svojeg imena,
jačih od svoje vjere.

Kako možeš reći: Nema ljudi.
Ima ljudi
Još uvijek na svijetu
ima ljudi.
Ljudi punih stida.
Samo se ti ljudi na čuju
u našem glasu.
Ni svjetlost se ne čuje.
A svijetli.

